

МАТЕРІАЛИ СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ ЧИТАНЬ

Випуск 10

Кривий Ріг - 2022

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***МАТЕРІАЛИ
СТУДЕНТСЬКИХ
НАУКОВИХ ЧИТАНЬ***

Випуск 10

**Кривий Ріг
2022**

УДК 811.161.2(082)

ББК 81.2Ук

Матеріали студентських наукових читань : зб. наук. праць /
М ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Бакум З. П., Білоконенко Л. А.,
54 Вавринюк Т. І. та ін. Кривий Ріг, 2022. Вип. 10. 119 с.
ISBN 978–966–177–095–8

У збірнику порушено актуальні проблеми сучасної філології та дидактики. Розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи щодо осмислення тих чи тих, передовсім лінгвістичних і літературознавчих, явищ. Обґрунтовано потребу дослідження стилістичного аспекту і його роль у формуванні професійної майстерності фахівця в галузі освіти, у процесі підготовки майбутнього вчителя.

Для студентів і вчителів навчальних закладів різних типів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Колоїз Ж. В., доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний редактор*)

Бакум З. П., доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Білоконенко Л. А., доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Вавринюк Т. І., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Дмитренко В. І., доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Городецька В. А., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Ковпик С. І., доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Малюга Н. М., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Мельник Н. Г., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Мішеніна Т. М., доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Семененко Л. М., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Шарманова Н. М., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Гаманюк В. А., доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Гурко О. В., доктор філологічних наук, доцент, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Рекомендовано до друку вченою радою факультету української філології
Криворізького державного педагогічного університету
(*протокол № 3 від 27.10.2022 р.*).

ЗМІСТ

Вельмик В. Сьогоднішня мовна ситуація в учнівському комунікативному середовищі.....	3
Городецька А. Основні підходи до систематизації фармацевтичних понять.....	8
Гребень О. Лінгводидактичні засади формування духовно багаті особистості у процесі навчання фразеології.....	13
Дармограй Т. Проблема формування риторичних умінь учнів старшої школи під час навчання української мови.....	21
Дядечкина А. Світогляд дитини війни у повісті Еріка-Еммануеля Шмітта «Дитя Ноя».....	25
Журбенко А. Художня рецепція війни в романі Сергія Жадана «Інтернат».....	29
Запорожченко А. Поняття «концепт» як літературознавча проблема.....	35
Змисла С. Структурна характеристика термінів тактичної медицини в українській та англійській мовах.....	39
Крюкова Н. Особливості перекладу парентетичних внесень у художніх творах (на матеріалі романів С. Кінга «Сяйво», «Мертва зона»).....	43
Кучма Р. Мовностилістичний потенціал епітетів у романі Світлани Талан «Оголений нерв».....	48
Левченко Д. Багатокомпонентні синтаксичні конструкції в романістиці Володимира Лиса.....	53
Малюк К. Художні функції концепту «моральне прозріння» в повісті Ч. Діккенса «Різдвяна пісня в прозі»....	61
Прокопова Є. Ідейно-художній зміст есе К. Москальця «Людина на крижині».....	67
Рибак В. Порівняння інтернет-мемів в українській та англійській мовах.....	70
Сезоненко Г. Інтертекстуальний вимір повісті «Гірчичне зерно» Галини Погутяк.....	76
Синчишин О. Молодіжний сленг у системі соціальних діалектів.....	83
Філоненко Р. Номінації на позначення Росії та росіян у медіадискурсі.....	88

Шаповал Я. Етнокультурно марковані одиниці як об'єкт вивчення в етнолінгвістиці.....	94
Шостак В. Опозиція <i>ЖИТТЯ-СМЕРТЬ</i> в українській та англійській мовах (на матеріалі real life stories).....	101
Poshva M. Peculiarities of Phraseological Units use in Translation of the Novel “Voroshilovgrad” by Serhii Zhadan: Corpus-based Approach.....	105
Turchyn Yu. Stylometric Parameters of the Literary Text: Corpus-based Approach.....	110

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СЬОГОДЕННА МОВНА СИТУАЦІЯ В УЧНІВСЬКОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті проаналізовано результати соціолінгвістичного анкетування здобувачів загальної середньої освіти, проведеного в онлайн-форматі впродовж серпня 2022 року. Розглянуто мовну поведінку учнів, висвітлено їхнє ставлення до мовних питань, з'ясовано вплив повномасштабної війни на мовну свідомість молодого покоління.

Ключові слова: мовна ситуація, учнівство, мовне питання, повномасштабна війна.

The article analyzes the results of a sociolinguistic survey of students of general secondary education conducted in an online format during August 2022. The language behavior of students was examined, their attitude to language issues was highlighted, and the influence of a full-scale war on the language consciousness of the young generation was clarified.

Key words: language situation, discipleship, language issue, full-scale war.

Аспект функціонування української мови в царині загальної середньої освіти – один з об'єктивних показників її перспектив на майбутнє. Загальновідомо, що мовну ситуацію в учнівському середовищі визначає співвідношення формального й фактичного використання як української, так і російської мов, адже попри конституційно закріплений статус української мови як державної поширеним на наших теренах є явище двомовності.

Однак повномасштабна війна росії проти України переконливо доводить, що мовне питання має бути чітко й однозначно вирішене. За тридцять один рік нашої незалежності так і не було проведено комплексної мовної політики, яка зобов'язала б використання української мови в усіх сферах суспільного життя – від побутового (особисте спілкування) до загальнодержавного, що призвело, зрештою, до катастрофічних наслідків. Та зараз кожен має чітко усвідомити: мова – винятковий чинник ідентифікації нації, потужний захист від агресивних зовнішніх впливів.

Водночас молоді люди, зокрема учнівство, досить чутливі до змін, тому динамічно на них реагують. Їхня мовна поведінка

виразно репрезентує сучасну мовну ситуацію, а також актуальні мовні процеси. Такі дослідження – змога оцінити реальний статус української мови в середовищі покоління, яке народилося й зростає в незалежній державі, тому не піддається свідомому, цілеспрямованому, тотальному зросійщенню, однак перебуває у двомовному просторі.

Дослідження, у яких висвітлено мовну ситуацію на теренах України, можна умовно диференціювати на три групи: ті, що репрезентують її загальні риси (праці Л. Масенко, Ю. Макарець, Р. Лозинського та інших), регіональні вияви (дослідження М. Бовсуновської, В. Титаренко, Н. Матвєєвої та ін.), тенденції в різних сферах суспільства (як-от статті М. Гонтар, О. Рудої та ін.). Однак особливості мовної ситуації в умовах повномасштабної війни, зокрема в учнівському середовищі, ще не стали предметом соціолінгвістичного аналізу.

Мета статті – висвітлити результати соціолінгвістичного анкетування, проведеного впродовж серпня 2022 року серед старшокласників (8-11 класи).

Дослідження ґрунтується на статистичних даних, отриманих шляхом анонімного онлайн-опитування.

Під мовною ситуацією в соціолінгвістичній науці розуміють «сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов, які використовуються в межах певних географічних регіонів чи адміністративно-політичних утворень для забезпечення комунікативних потреб» [3, с. 106]. Це поняття охоплює низку аспектів, зокрема, соціальні умови функціонування мови / мов, сфери й середовища використання мови / мов, форми їх вияву. Як зазначає Л. Масенко, «термін мовна ситуація вживають і стосовно одномовних країн, але головним об'єктом соціолінгвістичних зацікавлень є ті країни, які мають ситуацію двомовності (білінгвізму) або багатомовності (полілінгвізму)» [3, с. 108].

Мовну ситуацію на теренах України здебільшого оцінюють як білінгвальну, адже найпоширенішими є дві мови – українська й російська, натомість іншими послуговується незначний відсоток населення. Однак говорити про рівнозначне співвідношення двох найуживаніших мов не доводиться, адже виразно простежуються регіональні відмінності. Зокрема, «у західних областях домінує українська мова, у східних і південних – російська, у центральних

областях демографічна й комунікативна потужності обох мов приблизно однакові» [2, с. 21].

Саме в таких умовах і відбувається формування мовної особистості здобувачів загальної середньої освіти. Однак повномасштабна війна, що розпочалася в лютому 2022 року, докорінно змінила мовну свідомість багатьох громадян, хоч і не всіх. В умовах сьогодення зміцнення державної мови – вимір національної безпеки країни, адже «поширеність мови колишнього колонізатора залишає Україну в його інформаційному полі, сприяє подальшому розмиттю національної ідентичності й ослабленню патріотичних настроїв та робить чутливою до політичних маніпуляцій» [1, с. 49].

Нижче проаналізуємо отримані відповіді на запитання анкети. Загальний обсяг нашої вибірки становить 332 здобувачі загальної середньої освіти.

Із-поміж опитаних 303 особи *жіночої статі* (91,3 %) і 29 осіб *чоловічої* (8,7 %). Окрім того, 90,1 % респондентів – *одинадцятикласники*, 6,3 % – *десятикласники*, 2,4 % – *дев'ятикласники* й 1,2 % – *восьмикласники*.

Щодо регіональної диференціації, то маємо 38 % представників *Заходу України*, 28,9 % – *Центру України*, 13 % – *Півночі України*, стільки ж (тобто 13 %) – *Півдня України*, ще 7,2 % – *Сходу України*.

Зауважимо, що 63 % опитаних ідентифікують себе як *українськомовну особистість*, ще 33,1 % зазначають, що вони *білінгви* (двомовний(а) українець / українка). Лише 2,1 % відзначили, що вони *російськомовні громадяни*, а 1,8 % обрали варіант *«Інше»*. Зауважимо, що жоден з опитаних не ідентифікував себе як *двомовного(у) росіянина(ку)*.

Відзначимо, що *українську* рідною мовою вважають 96,4 % опитаних, ще 2,4 % – *російську*, 1,2 % – *інше*. Водночас спостерігаємо певну невідповідність між мовою, яку респонденти визнають як рідну, і мовою, якою спілкуються в повсякденні. Зокрема, щоденно комунікують *українською* лише 65,7 %, ще 20,8 % указують, що *розмовляють як українською, так і російською мовами*, 9,6 % – *винятково російською*, 3,9 % – *інше*.

Далі наведемо показники спілкування тільки *українською мовою* в різних сферах суспільного життя. У *родині* нею

спілкуються 63,6 % опитаних, *на уроках* – 91,3 %, *з однокласниками на перервах* – 66,3 %, *на дозвіллі (із друзями)* – 67,8 %, *у громадських місцях (як-от транспорт, перукарня, магазин тощо)* – 63 %. Простежуємо: найбільш уживаною українська мова є в навчальному процесі, що, очевидно, пов'язано із Законом України «Про освіту», де в статті 7 чітко зазначено: «Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова» [4]. Однак у неформальних комунікативних ситуаціях українська мова хоч і кількісно переважає, проте не домінує. Тому можемо стверджувати, що критерій офіційна / неофіційна сфери комунікації відіграє важливу роль у процесі вибору мовного коду.

Водночас у соціальних мережах *тільки українською* спілкуються 56 % опитаних, ще 21,1 % – *переважно українською*, 14,5 % – *й українською, і російською однаковою мірою*, 6,6 % – *переважно російською*, а 1,8 % – *тільки російською*.

Наступні запитання стосувалися аспекту мовної стійкості учнівства. Якщо зі здобувачами загальної середньої освіти розпочинають спілкуватися російською мовою, то лише 28,9 % *переходять на мову співрозмовника*, тоді як 66,9 % *не переходять*. 4,2 % обирають варіант «Інше». Зазначимо також, що в присутності російськомовних людей 68,7 % опитаних розмовляють *українською мовою*, 29,2 % – *російською*, 2,1 % – *інше*.

Цікаво, що мовне середовище у своїй школі оцінюють як *цілком українськомовне* лише 34,3 % респондентів. Ще 34 % зауважують, що воно *здебільшого українськомовне, але трапляються ситуації, коли хтось послуговується російською мовою*. 27,1 % стверджують, що *українська й російська мови в них використовуються однаковою мірою*, а 3,6 % визначили його як *повністю російськомовне*. Інше – 1 %. Водночас зауважимо, що 91 % здобувачів загальної середньої освіти відзначили, що не хочуть навчатися в школах, де була б російська мова викладання й не прагнуть вивчати російську мову взагалі.

Однак наша мета була насамперед простежити, чи вплинули події сьогодення на мовну свідомість учнів, чи змінилося їхнє ставлення до української мови, наскільки вони усвідомлюють її виняткову роль у процесі ідентифікації нації.

Зазначимо, що 88,3 % вважають, що з початком повномасштабної війни росії проти України спілкуватися

українською мовою стало престижніше. У 59,3 % учнів значно погіршилося ставлення до російської мови.

91,9 % респондентів переконані: за нинішніх обставин українська мова має вживатися в більшому обсязі, ніж зараз. Натомість 81,6 % учнів зазначає, що використання російської мови має зменшитися, аж до цілковитого її зникнення в українському просторі.

З огляду на повномасштабну війну росії проти України 47,3 % виявили бажання спілкуватися *тільки українською мовою*, а 41 % зазначили, що й до цього спілкувалися тільки українською.

Зважимо також на те, що 93,7 % респондентів переконані: кожен, хто проживає в Україні, є громадянином нашої держави, зобов'язаний володіти українською мовою. Окрім того, більшість, а це 83,7 % опитаних, погоджуються з думкою, що мова – кордон національної безпеки. А 86,4 % стверджують: мова має значення.

Отже, проаналізувавши анкетні дані, можемо зробити висновок, що в сучасних обставинах спостерігається тенденція до зростання престижу української мови та розширення сфери її використання. Абсолютна більшість учнів переконана, що нині ми маємо дбати про запровадження тільки української мови в усіх царинах суспільного життя. Водночас, як засвідчили відповіді, здобувачі загальної середньої освіти не завжди послуговуються українською мовою в неформальних комунікативних умовах, тоді як у формальних вона домінує. Невтішними є результати оцінки шкільного мовного середовища учнівством. Однак налаштовує на позитив те, що здобувачі загальної середньої освіти усвідомлюють виняткову роль мови в усіх державотворчих процесах.

Перспективи наукових пошуків убачаємо у вивченні впливу повномасштабної війни на мовну свідомість інших вікових груп.

Література

1. Макарець Ю. Статус і стан української мови в незалежній Україні: соціолінгвістичний вимір. Київ : ЛАТ&К, 2019. 209 с.
2. Масенко Л. Мовний конфлікт в Україні: шляхи розв'язання. *Українська мова*. 2018. № 2. С. 20–35.
3. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики : посібник. Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. 242 с.
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 01.10.2022).

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПОНЯТЬ

У статті акцентовано на основних завданнях розбудови вітчизняної медичної термінології загалом і фармацевтичної зокрема; представлено лінгвістичні дослідження низки аспектів фармацевтики; репрезентовано основні підходи до систематизації фармацевтичних термінів; окреслено проблемні моменти в номінації лікарських препаратів.

Ключові слова: *термінологічна система, фармацевтика, фармацевтичний термін.*

The article draws attention to the main tasks of developing domestic medical terminology in general and pharmaceutical terminology in particular; linguistic studies of a number of aspects of pharmaceuticals are presented; the main approaches to the systematization of pharmaceutical terms are represented; problem points in the nomination of medicinal products are outlined.

Key words: *terminological system, pharmaceuticals, pharmaceutical term.*

Термінологічна система являє собою вагомий показник розвитку кожної мови, оскільки презентує її здатність формувати й формулювати наукову думку власними лексичними та граматичними засобами. Українська мова демонструє розгалужений термінологічний лексикон у всіх галузях людського знання про світ, що знаходить підтвердження в давній і поважній історії становлення наукових знань. Медицина не є в цьому переліку винятком. Перші медичні поняття з'явилися ще в документах Київської Русі для позначення ушкоджень, ступеня їхньої тяжкості тощо, які набували юридичної оцінки в системі середньовічної юриспруденції. Починаючи із XVII ст., спостерігаємо пам'ятки писемності, у яких презентовано перші терміноназви, що згодом були замінені на більш сучасні лексеми або взагалі зникли з обігу («Лексикон словенороский» П. Беринди XVII ст.; «Лѣкарства описаніе», «Книга лѣчебная» XVIII ст.; «Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. Математико-природописно-лікарська секція» XIX ст.).

У XIX – на початку XX ст. розвою медичної термінології сприяли зусилля видатних діячів української культури, які доклали чимало зусиль для створення нової медичної термінології шляхом

узагальнення вивченого народного досвіду лікування; окреслення теоретичних підвалин українських термінологічних словників; накопичення лексичного матеріалу для подальшої лексикографічної роботи; адаптації міжнародних медичних термінів до системи української мови.

У 20–30 рр. ХХ ст. у наукових розвідках окреслено нові завдання розбудови національної медичної терміносистеми: 1) урахування комплексних лінгвістичних підходів під час створення термінологічних словників; 2) забезпечення медичної галузі новітньою українською термінологією; 3) уніфікація наявних підходів до терміноназв; 4) створення двомовних перекладних словників з урахуванням міжнародних підходів до формування терміносистем; 5) максимальне дотримання прозорості внутрішньої форми нових слів для наукової спільноти та пересічних носіїв мови тощо.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки до актуальних напрямів концептуального вивчення лексики різних галузей людського знання уналежнюють багатоаспектний аналіз фармацевтичної термінології. У науковому доробку представлено лінгвістичні дослідження таких аспектів фармацевтики: 1) англійськомовні й українські інструкції до вживання лікарських препаратів (А. Боцман, А. Косенко, О. Снітовська, В. Станівчук); 2) термінологія фармацевтичних дискурсів (О. Бурдіна); 3) семіотичні, прагматичні й концептуальні підстави культурного коду фармацевтичних термінів (Г. Германович); 4) лексика косметики й косметології (Н. Гимер); 5) лікарські препарати в інструкціях та рецептах (Т. Горпініч, Р.-Ю. Перхач); 6) історія формування медичних назв (Г. Дидик-Меуш); 7) терміни з міжнародними соматичними компонентами в сучасній українській мові (Г. Германович, І. Кочан, Т. Куркіна); 8) українська гомеопатична лексика (Т. Луковенко); 9) греко-латинські префікси в медичній термінології (П. Содомора); 10) українська кардіологічна термінологія (Р. Стецюк).

Т. Бузова вважає, що фармацевтичний словник становить специфічний багатоаспектний лінгвокультурний код, що потребує глибокого й усебічного вивчення за ЛСТГ: 1) «фармакологія»; 2) «фармакогнозія»; 3) «фармхімія»; 4) «фармакотерапія»; 5) «фармакопрофілактика»; 6) «токсикологія»; 7) «фармакопея»;

8) «організація й економіка у фармації» [2, с. 9]. Дослідниця слушно зауважує, що концептосфера тематичного поля «Фармація» складається із п'яти базових понять-категорій: 1) ліки; 2) лікарський препарат; 3) лікарська форма; 4) лікарська речовина; 5) лікарська сировина.

Т. Куркіна, аналізуючи словник сучасної фармацевтики, пропонує класифікувати його за такими аспектами: 1) технологія виготовлення лікарських препаратів; 2) фармакологія; 3) фармацевтична хімія; 4) фармацевтична економіка; 5) фармакогнозія; 6) інтеграційні галузі фармакології [3, с. 519].

Г. Хирівська оприлюднює розгорнуту класифікацію фармацевтичної терміносистеми, до якої уналежнює дві основні групи термінів: «Лікарські препарати» та «Організація й економіка у фармації». Розглянемо кожен з них. Диференціацію першої представимо так: 1) терміни на позначення лікарських засобів за фармакологічною дією; 2) терміни на позначення лікарських форм; 3) терміни на позначення шляхів уведення ліків; 4) терміни на позначення механізму абсорбції ліків; 5) терміни на позначення видів лікарських засобів; 6) терміни на позначення тривалості дії препарату; 7) терміни, пов'язані з називанням призначеного для лікування дозування; 8) терміни на позначення понять взаємодії лікарських засобів за їхнього одночасного застосування; 9) терміни на позначення видів побічної дії лікарських засобів; 10) терміни з хімії на позначення хімічної структури активного фармацевтичного інгредієнта у препараті; 11) терміни на позначення назв синтетичних речовин; 12) терміни на позначення назв лікарських рослин; 13) назви побічних ефектів та ускладнень; 14) терміни на позначення лікарських засобів за їхнім впливом на функції органів дихання; 15) терміни на позначення лікарських засобів, що впливають на серцево-судинну систему [5, с. 70–74].

Іншу групу термінів представлено трьома різновидами: 1) терміни на позначення гумових виробів, виробів із латексу, предмети догляду за хворим; 2) терміни на позначення назв споживчої та транспортної тари, закупорювальні засоби; 3) терміни на позначення технологічної термінології виробничих процесів і операцій у фармацевтичній промисловості [5, с. 70–74].

О. Бурдіна зауважує, що до зазначеної вище другої групи фармацевтичної термінології можна додати такі сфери

фармацевтичного бізнесу, як-от: 1) фармацевтична юриспруденція; 2) фармацевтична економіка; 3) фармацевтична реклама; 4) фармацевтична соціологія; 5) фармацевтична торгівля; 6) надання препаратом найменувань, закріплених на державному рівні за загальноприйнятими стандартами тощо.

Список запропонованих класифікацій не є вичерпними. Усі підходи можуть бути взаємодоповнені. Особливої уваги потребує системний аналіз саме термінологічної підсистеми «Лікарські препарати», адже погоджуємося з позицією О. Бурдіної, яка справедливо вважає, що саме в галузі термінотворення залишається найбільше нерозв'язаних проблем лінгвістичного характеру [4, с. 91]. По-перше, базою формування метамови фармакології є латина і давньогрецька, що потребує додаткового лінгвістичного коментування із залученням елементів етимологічного аналізу задля відновлення затемненої для носіїв сучасних мов внутрішньої форми терміназви. По-друге, метамова фармакології має синтетичний характер, оскільки один термін може складатися із фрагментів терміносистем інших, здебільшого природничих наук, що потребує пошуку додаткової інформації задля адекватного розуміння. По-третє, спрямованість термінів не тільки на обізнаних фахівців у галузі фармакології, а й на пересічних носіїв мови, які споживають запропонований продукт, повинна передбачати усвідомлення сутності називання.

О. Бурдіна репрезентує власну наукову позицію щодо ключового поняття фармацевтичного дискурсу – «лікарський засіб», пропонуючи таку дефініцію: «комплекс знань про його створення, виробництво й споживання» [1, с. 92]. Дослідниця зауважує, що формування відповідного концепту проходить три стадії формування, на кожній із яких набувають актуальності терміни різних наук: 1) винахід засобу – терміни хімії, ботаніки, фармакогнозії; 2) виробництво засобу – терміни, пов'язані з технологією виготовлення; 3) продаж або споживання – терміни анатомії, клінічної медицини.

У наукових джерелах знаходимо різні тлумачення терміна «лікарський препарат». Г. Булова вважає, що це «речовини із органічного й неорганічного світу, що слугують для виготовлення власне ліків, тобто тієї чи тієї лікарської форми, яка відпускається

із аптеки уже готовою для споживання її хворим згідно з вказівкою та настановою лікаря» [2, с. 9].

Поділяючи висловлені позиції науковців щодо проблем у процесі номінації лікарських препаратів, пов'язуємо їх із такими чинниками: 1) відсутністю напрацьованих стандартів, упорядкованості терміносистеми; 2) відсутністю термінологічних словників із тлумаченням значення терміноназв, презентацією історії їхнього формування, етимологічним аналізом, розкриттям причин умотивованості внутрішньої форми; 3) відсутністю когнітивно-наукового усвідомлення причин номінації лікарських препаратів носіями мови; 4) відсутністю аналізу дериваційних шляхів формування номенів на позначення лікарських препаратів; 5) необхідністю укладання когнітивної карти лікарських препаратів.

Отже, до фармацевтичної терміносистеми уналежують низку термінологічних одиниць, які наразі не мають чіткої систематизації й ґрунтового, комплексного аналізу. Особливої уваги потребує дослідження термінів, що репрезентують поняття «лікарські препарати», наповнення якого можна визначити як презентацію готового продукту, що являє собою лікарську речовину в певній лікарській формі, дозволену для медичного застосування, профілактики, лікування та діагностики захворювань.

Література

1. Бурдина О. Б., Мишланова С. Л. Институциональные особенности фармацевтического дискурса и их отражение в терминологии. *Историческая и словообразовательная мысль*. 2013. № 4. С. 190–194. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/institutsionalnye-osobennosti-farmatsevticheskogo-diskursa-i-ih-otrazhenie-v-terminologii>

2. Бутова Г. В. Фармацевтический дискурс как культурный код : семиотические, прагматические и концептуальные основания : автореф. дис. ... д. фармацевт. наук. Ставрополь, 2008. 44 с.

3. Куркина Т. В. Терминология фармации как отражение развития профессионального знания и деятельности. *Филология*. Самарский государственный медицинский университет, 2010. С. 519–522.

4. Хирівська Г. П. Тематична класифікація української фармацевтичної термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2018. № 890. С. 70–74.

5. Хирівська Г. П. Терміни фармаеконіміки та фармацевтичного товарознавства як тематичні групи фармацевтичної термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2017. № 869. С. 82–85.

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО БАГАТОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті розглянуто такі лінгводидактичні засади формування духовно багатой особистості у процесі навчання фразеології, як підходи, принципи, методи, прийоми і засоби навчання. Акцентовано увагу на системі вправ.

Ключові слова: *духовно багата особистість, підходи, принципи, методи, вправи.*

The article considers such linguodidactic basis for the formation of a spiritually rich personality in the process of teaching phraseology, as approaches, principles, methods, techniques and ways of teaching. Special attention is paid to the system of exercises.

Key words: *spiritually rich personality, approaches, principles, methods, exercises.*

Сучасне суспільство перебуває в стані загострення кризи соціокультурної ідентичності людини. На думку З. Бакум [1], важливою є проблема занепаду ціннісних орієнтирів членів суспільства, їх духовно-морального рівня, зв'язок духовності й освіти, яка має бути засобом формування духовних цінностей. Однак через те, що напруга та ритм життя значно збільшилися в останні роки, виникли чинники, що загострили кризу в освіті (орієнтування на зовнішнє незалежне оцінювання як єдину мету навчання; намагання передати знання, нівелюючи виховний аспект тощо). Це призвело до певного відчуження між духовністю й освітою, що може викликати негативні наслідки для всього суспільства. Саме тому актуальним сьогодні є формування духовно багатой особистості, яка буде керуватися не лише холодним розумом і корисливістю, а й такими чинниками, як добро, справедливість, чесність тощо. У досліджуваній проблемі важливими є здобутки дидактів (С. Гончаренко, А. Кузьмінський, М. Фіцула) та лінгводидактів (З. Бакум, О. Біляєв, Т. Денищук, О. Кучерук, І. Кучеренко, М. Пентилук).

Основою навчання української мови є підходи, принципи, які зумовлюють вибір методів, прийомів та засобів навчання,

уможливлюють належний рівень формування мовної та мовленнєвої компетентності та формування духовно багатой особистості.

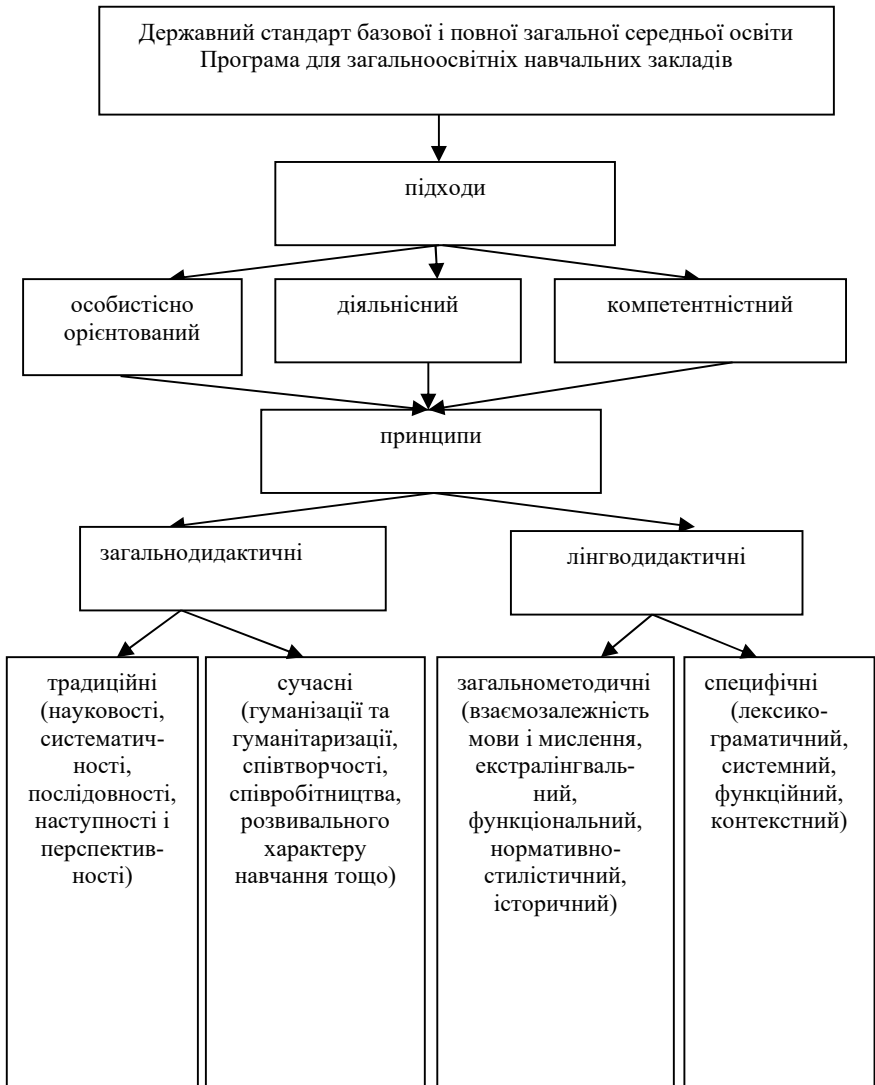
Підходи до навчання – це стратегічні напрями, які охоплюють усі складники освітнього процесу. Кожен підхід уможливлює «всебічне вивчення мови, спрямовує діяльність учителя й учнів на формування національно-мовної особистості – людини з високим рівнем інтелекту, духовності та мовленнєвої культури» [8, с. 55].

Державний стандарт базової середньої освіти передбачає використання компетентнісного, діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів [4]. Особистісно орієнтований підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей дитини. Діяльнісний – спрямований на формування учня-мовця, а не учня-мовознавця, тобто на формування практичних умінь і навичок застосування отриманих знань. Компетентнісний підхід передбачає формування вмій застосовувати отримані знання на практиці. Він спрямований на досягнення результатів, передбачених ключовими і предметними компетентностями [4].

Не менш важливими у теорії і практиці навчання є принципи. На їх основі забезпечують належний рівень засвоєння матеріалу та формування компетентностей. Розрізняють загальнодидактичні та лінгводидактичні принципи навчання (див. Рис. 1).

Принципи навчання визначають один із найважливіших аспектів засвоєння фразеологізмів – добір методів навчання. О. Кучерук пропонує умовно поділити методи навчання української мови на три групи:

- 1) методи формування мовної компетентності;
 - 2) методи формування мовленнєвої компетентності;
 - 3) методи формування комунікативної компетентності
- [7, с. 156–157]

Методи першої групи спрямовані на засвоєння системи мовних знань і на формування навчально-мовних та правописних умінь і навичок. Методи другої групи зорієнтовані на поступове ускладнення і поглиблення мовленнєвих понять та розвиток видів

рецептивної та продуктивної діяльності. Третя група передбачає методи, які сприяють формуванню навичок ефективного спілкування. Це інтерактивний метод, під час застосування якого відбувається постійна активна взаємодія усіх учнів (див. Табл. 1).

Таблиця 1

методи формування мовної компетентності	методи формування мовленнєвої компетентності	методи формування комунікативної компетентності
бесіда, робота з теоретичним матеріалом, спостереження над мовою, моделювання, порівняння, мовного аналізу, диктанту, метод вправ та ін.	метод аудіовізуальний, переказування, конспектування, пізнавального та символічного бачення тексту, проєктів, складання історій за допомогою сюжетних малюнків, створення тексту, метод «вільне письмо» та ін.	інтерактивний метод (такі прийоми, як діалогування, дискусія, моделювання комунікативних ситуацій, рольові ігри, «Мікрофон», «Мозковий штурм» тощо)

Усі навчальні методи мають певні складники – прийоми: загальні (аналіз, синтез, порівняння, зіставлення, узагальнення, класифікація, диференціація тощо) і специфічні:

1) прийоми семантизації фразеологізмів – прийоми порівняння, зіставлення, опис фразеологізмів, добір синонімів і антонімів, використання контексту, робота з фразеологічними словниками та збірками прислів'їв та приказок;

2) прийоми формування умінь і навичок використання фразеологізмів у мовленні – прийоми групування за тематичними та семантичними ознаками, створення текстів з використанням фразеологізмів, редагування, визначення синтаксичних особливостей фразеологізмів тощо [8].

Ефективними в навчанні фразеології є вправи. Є кілька підходів до класифікації вправ з вивчення фразеології (див. Рис. 2).

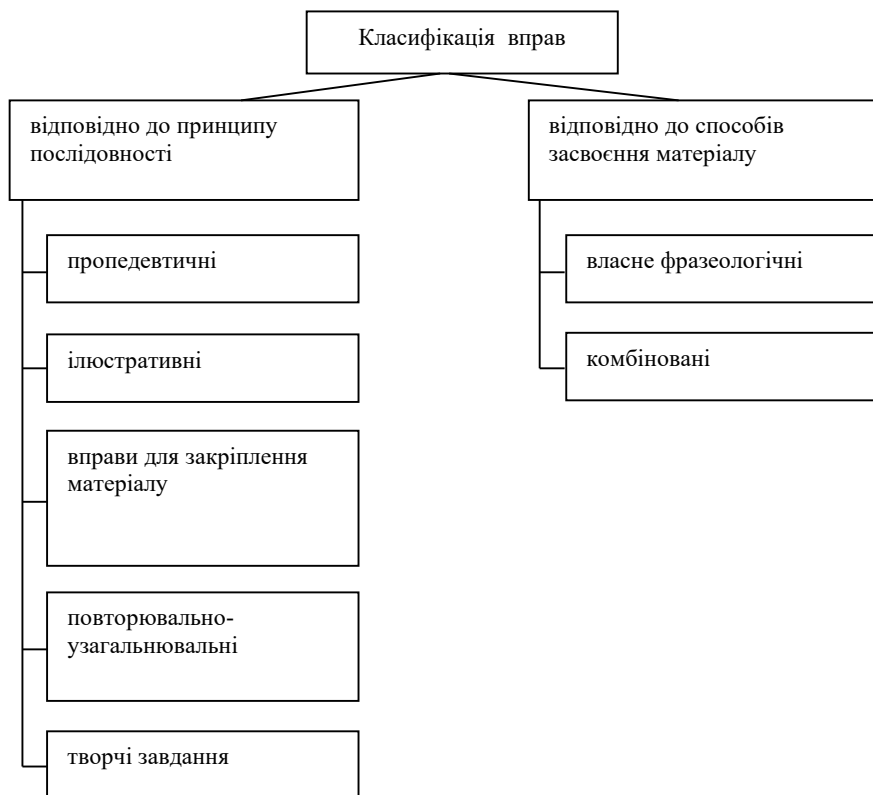

Рис. 2

Під час навчання фразеологізмів послуговуємося класифікацією Т. Денищич [3, с. 121].

✓ Вправи на знаходження фразеологізмів у реченні.

I. Прочитайте текст, знайдіть фразеологізми, визначте їх лексичне значення.

II. Дайте відповіді на питання (усно):

Які духовні цінності представлені фразеологізмами?

Яке значення для вас вони мають?

ВОДОЮ НЕ РОЗЛИТИ

Ми з Дмитром товаришуємо ще з першого класу. Однолітки кажуть, що нас навіть водою не розіллєси. І хоча з Дмитром інколи каші не звариси, але я на це закриваю очі.

Ось і минулої суботи ми домовилися піти вудити рибу. Я і черв'яків накопав, і вудочки приготував, а товариши навіть за холодну воду не брався. О восьмій ранку ми мали зустрітися біля криниці, але Дмитро з'явився аж через півгодини. Я лише розвів руками.

Риболовля виявилася вдалою, ми спіймали багато карасів. Після обіду почали насуватися дощові хмари, і ми, взявши ноги в руки, змушені були тікати додому. Злива наступала нам на п'яти, ми дуже промокли і змерзли так, що зуб на зуб не попадав. Але все одно були задоволені (За О. Заболотним).

✓ Вправи на добір синонімів та антонімів до фразеологізмів.

I. Вставте пропущені антоніми у прислів'ях:

1. Гірко заробили – ...з'їли;
2. Ранні пташки росу п'ють, а ... – слізки ллють;
3. Занедбаєш науку в молодості, пожалієш у

II. Поясніть значення прислів'їв.

✓ Вправи на заміну словосполучень близькими за значенням.

I. До кожного з поданих фразеологізмів доберіть синоніми.

II. Поясніть значення фразеологізмів та поміркуйте, які негативні явища тут описано.

Розбити глека, тягти kota за хвіст, пасти задніх, накивати п'ятами, устромляти палиці в колеса, обвести круг пальця.

✓ Вправи на добір фразеологізмів.

Дібрати та записати фразеологізм, яким можна охарактеризувати людину:

1. Розумну. 2. Досвідчену. 3. Занадто самовпевнену. 4. Таку, що домагається співчуття. 5. Таку, що поводить себе нерозумно.

Для довідок: 1. Йому (їй) розуму не позичати. 2. Знає, де раки зимують. 3. Думає, що Бога за бороду впіймала. 4. Корчить із себе Лазаря. 5. У нього (неї) в голові не всі дома.

✓ Вправи на знаходження відмінностей у близьких за структурою фразеологізмах.

Працюючи у групах по чотири особи із запропонованих прислів'їв оберіть ті, які звеличують почуття кохання, поясніть їх значення.

Життя прожити – не поле перейти.

Літа пливуть, як вода.

Куди серце летить, туди й око глядить.

Вік звікувати – не в гостях побувати..

Година за годиною – та й так вік зійде.

Душа душу чує, а серце серцю вість подає.

Без вірного друга – велика туга.

Без нашого Гриця вода не освятиться.

Вовка ноги годують.

Вода і камінь довба.

Любов не напасть, як би полюбивши не пропасть.

Не копай іншому ями, бо сам упадеш.

Любиш – люби, а не любиш – не води.

Старої любові й іржа не їсть.

Язик до Києва доведе.

Важливий елемент навчання, який впливає на ефективність методів і прийомів навчання, – засоби навчання. Одним із головних дидактичних засобів навчання є підручник. Засоби навчання також можуть бути наочними, технічними тощо. До наочних належать таблиці, схеми, малюнки, фразеологічні словники. До технічних – використання комп'ютерної техніки, перегляд кінофільму тощо.

Отже, основними підходами до навчання фразеології є особистісно орієнтований, компетентнісний і діяльнісний підходи. Принципи навчання фразеології визначають такі методи навчання, як метод зв'язного викладу матеріалу, метод роботи з підручником, спостереження та аналізу мовних явищ. Ключовими прийомами є порівняння, зіставлення, опис фразеологізмів, добір синонімів і антонімів, використання контексту, робота з фразеологічними словниками та збірками прислів'їв та приказок. Чільне місце в навчанні фразеології посідають тренувальні вправи, оскільки сприяють засвоєнню та закріпленню навчального матеріалу. Доцільними засобами навчання є наочність та дидактичний матеріал.

Обґрунтована система лінгводидактичних елементів дасть змогу якісно формувати духовно багату особистість учня.

Література

1. Бакум З. П. Феномен «духовність» і мовна освіта. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького держ. пед. ун-ту*. 2018. Вип. 18. С. 128–140. URL : <https://doi.org/10.31812/filstd.v18i0.2133>

2. Біляєв О. Лінгводидактика української мови : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2005. 180 с.

3. Денищич Т. А. Лінгводидактичні засади формування культури мовлення учнів засобами фразеології. *Наукові праці* : наук.-метод. журнал. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2017. С. 119–123.

4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL : http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/

5. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 13 липня 2020 р. № 463. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

6. Кучеренко І. А. Підходи до навчання української мови – стратегічні орієнтири сучасної мовної освіти. URL : <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovometodychna-robota/91-tendentsiyi-suchasnoyi-pidhotovky-maybutnikh-uchyteliv-pochatkovoyi-shkoly/279-pidkhodi-do-navchannya-ukrajinskoji-movi-strategichni-orientiri-suchasnoji-movnoji-osviti>

7. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2011. 420 с.

8. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс : посіб. / за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2011. 366 с.

9. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова: 5–9 класи / Г. Т. Шелехова, М. І. Пентиліук, В. І. Новосьолова, Т. Д. Гнаткович, Н. Б. Коржова, А. С. Пономаренко, К. В. Таранік-Ткачук. Київ, 2013 (зі змінами). URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

10. Цоуфал Л. С. Лінгводидактичні засади навчання морфології в загальноосвітній школі. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького держ. пед. ун-ту*. 2010. Вип. 4. С. 155–162. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2010_4_20

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто актуальність проблеми формування риторичних умінь учнів старшої школи та проаналізовано навчально-методичне забезпечення з ораторського мистецтва, а також з'ясовано роль предмета «Риторика» на базі шкільного курсу української мови.

Ключові слова: лінгвістичний поворот, неориторика, риторична компетентність, інвенція, диспозиція, елокуція, елоквенція, акція.

The article considers the relevance of the problem of formation of rhetorical skills of high school students and analyzes educational and methodological support in oratory, as well as clarifies the role of the subject "Rhetoric" on the basis of the school course on the Ukrainian language.

Key words: linguistic turn, neo-rhetoric, rhetorical competence, invention, disposition, elocution, elocvention, action.

Основи риторичної компетентності закладаються у школі, яка готує духовно розвинену, активну особистість. Суспільство все дедалі потребує особистості з високою комунікативною культурою, комунікативними й риторичними цінностями.

Збільшення зацікавленості риторикою у ХХ ст. виникає в основному через збільшення інтересу до мови. Існує обґрунтована думка про те, що для філософії та гуманітарних наук в ХХ ст. характерний так званий «лінгвістичний поворот», у результаті якого представники різних наук, шкіл, напрямів починають приділяти увагу мові.

У ХХ столітті риторика розвивається як наука про комунікативний вплив на слухача, про ефективне спілкування з аудиторією. У 60-х рр. ХХ століття на зміну класичній риторичі приходять «неориторика» (нова риторика) – це другий етап у розвитку риторичної науки. В її основі – принципи класичної риторики з оновленими методами й урахуванням досягнень найновіших гуманітарних наук. Розвиток неориторики розпочався з праці бельгійських учених Х. Перельмана та Л. Олбрехт-Титеки «Нова риторика: Трактат про аргументацію» (1958 р.). Відтак

неориторика розвинулася як «наука про пошук найпереконливіших аргументів та найвдаліших варіантів висловлення» [5, с. 90].

Епоха масової комунікації наклала свій відбиток на тематику і стиль виступів ораторів. Сучасна масова культура і причетне до неї ораторське мистецтво значною мірою прагнуть щиро чи не щиро, але допомогти людині в пошуках шляху утвердження своєї особистості. Це складний шлях, а оскільки він пов'язаний з формуванням певної світоглядної орієнтації, то кожен авторитетний апостол сучасного красномовства у першу чергу намагається визначити ці орієнтири як головні, переконати своїх слухачів у їх привабливості і незаперечній першості [2].

Прагматично-інформаційне ХХІ ст. спонукає нас до раціонально-експресивної нової риторики, в якій правила й закони винайдення ідей, задумів, тем, предметів викладу і способів їх таксономічного представлення (*інвенція*), тезування і теорії аргументації (*диспозиція*) органічно втілювалися б у природну і доречну мовну форму (*елокуція*), прикрашаючи предмет мовлення в міру доцільної потреби і здорового глузду (*елоквенція*), гідно й майстерно виголошувалися (*акція*) [3, с. 4].

Н. Голуб наголошує, що риторичу доцільно вважати важливим складником сучасного освітнього процесу: «Нині мовно-риторична освіта – це не тільки теорія і практика, але й філософія мовленнєвого спілкування та поведінки людей, що передбачає гносеологічний, мисленнєвий, лінгвокультурологічний, естетичний, психологічний, педагогічний та інші компоненти, що сприяють відродженню, збереженню й примноженню української риторичної традиції, формуванню життєво і професійно важливих здібностей, загальнокультурному розвитку суспільства» [1, с. 458–509].

На думку В. Нищети, риторична компетентність – «вищий рівень комунікативної компетентності; володіння риторичними знаннями, вміннями й навичками, якими особистості, що визначають здатність і готовність до ефективного й оптимального спілкування, реалізовані й закріплені в досвіді комунікативної й риторичної діяльності» [4, с. 23].

На жаль, окремого предмета «Риторика» у школі немає, але присутні елементи практичної риторики на уроках української мови. Під час уроків практичної риторики в учнів розвивають

уміння виступати публічно, дискутувати та почувати себе впевнено під час комунікації.

Як результат, немає і підручників з ораторського мистецтва як таких, але наявні деякі зразки авторських підручників для окремих класів.

Підручники, що містять окремі елементи риторики:

Стандартний рівень

1. Українська мова (рівень стандарту) : підручник для 10 класу (О. В. Заболотний, 2018 рік).

Містить розділ «Практична риторика. Суперечка».

2. Українська мова : підручник для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською та російською мовами навчання (О. М. Біляєв, 2004 рік).

Містить такі розділи:

10 клас – розділ «Елементи практичної риторики».

11 клас – розділ «Елементи практичної риторики» + додатки з вправами та уривками з промов і книг видатних ораторів.

Профільний рівень

1. Українська мова. Профільний рівень : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти (А. А. Ворон, В. А. Солопенко, 2019 рік).

Містить розділи «Риторика як наука і мистецтво слова», «З історії риторики й ораторського мистецтва».

2. Українська мова (профільний рівень) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (С. О. Караман, 2018 рік).

Містить розділ «Мовленнєве спілкування. Стилїстика та культура мовлення».

Академічний рівень

1. Українська мова : підручник для 11 класу загальноосвітнього навчального закладу з навчанням українською мовою: академічний рівень, профільний рівень (С. Караман, 2011 рік).

Містить розділ «Риторика як наука і мистецтво слова» (підрозділи: «Лінгвістична риторика», «З історії риторики й ораторського мистецтва», «Основи ораторського мистецтва»).

2. Українська мова : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Академічний рівень (О. Глазова, 2010 рік).

Містить розділ «Зв'язне мовлення».

Авторські підручники з формування риторичної компетентності

1. «Уроки рідної мови. Елементи практичної риторики. 10–11 класи». Автор: Е. Палихата. 2002 рік.

Підручник містить розробки уроків з теми: «Елементи практичної риторики», враховані усі змістові лінії шкільного курсу. Зокрема, для 10 класу наявні такі теми з риторики: «Виступ. Жанри публічних виступів», «Композиція виступу», «Вимоги до оратора», «Найважливіші якості публічного ораторського мовлення».

2. «Риторика 10–11 класи. Збірник навчальних і контрольних вправ». Автор: Л. Нечволод. 2004 рік.

Теоретичний матеріал подається в «картках-інформаторах», а практичні завдання – різнорівневі (на дослідження, спостереження, для самостійної роботи, індивідуальні / групові).

Отже, окреслена проблема потребує подальшого дослідження та перегляду питання щодо впровадження в навчальну програму як окремого навчального предмета «Риторика» та відповідного навчально-методичного забезпечення.

Література

1. Голуб Н. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... д. пед. наук. Київ, 2009. 509 с.

2. Гриценко Т. Риторика : навч. посіб. Київ : НАУ, 2006. 186 с. URL : <https://studentbooks.com.ua/136/46/1/8/#66993>

3. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2003. 311 с.

4. Нищета В. Методика навчання риторики в школі : навч. посіб. Київ : Центр навч. літератури, 2014. 200 с.

5. Словник термінів і понять з риторики / за ред. Х. Я. Маковича. Львів, 2016. 140 с.

СВІТОГЛЯД ДИТИНИ ВІЙНИ У ПОВІСТІ ЕРІКА-ЕММАНУЕЛЯ ШМІТТА «ДИТЯ НОЯ»

У статті досліджено світосприйняття як один з важливих компонентів світогляду людини. Крізь призму повісті «Дитя Ноя» Еріка-Еммануеля Шмітта було розглянуто та проаналізовано психологію головного героя Жозефа – дитини, яка стала свідком страшних подій Другої світової війни, зокрема геноциду єврейського народу.

Ключові слова: психологія, світогляд, світосприйняття, Голокост, дитина.

The article examines the world perception as one of the important components of the human worldview. Through the prism of Eric-Emmanuel Schmitt's novel "Noah's Child", the psychology of the protagonist Joseph, a child who witnessed the terrible events of World War II, including the genocide of the Jewish people, was examined and analyzed.

Key words: psychology, outlook, world perception, Holocaust, child.

Світогляд є складним результатом практичної взаємодії людини з зовнішньою дійсністю – природою і суспільством. Він визначає соціальну самосвідомість та самопочуття особистості, її рефлексивне розуміння своєї індивідуальності, оцінку і поведінку, соціокультурні орієнтири, ставлення людини до зовнішнього світу та самого себе та формує його особистісні структури. У цьому сенсі світогляд нерідко називають вищим рівнем самосвідомості індивіда (І. Кант, М. Гайдеггер).

Термін «світогляд» багатозначний. Ним зазвичай позначають сукупність поглядів з найбільш загальних питань (про Всесвіт, життя, розум, суспільство, людину, науку). Світогляд не має жодних внутрішніх і зовнішніх обмежень для вибору спектра питань, що ним торкаються. Суб'єкту світогляду дається повна свобода вибору питання і методів їх вирішення. Світогляд пов'язують з особистими переконаннями. Кожен погляд складається внаслідок тривалої, складної інтелектуальної роботи. Такі погляди стають фундаментом його духовної культури та визначають життєві позиції.

Психологи вважають, що найбільш первинними сигналами освоєння дитиною світу і ставлення до нього, і відповідно найбільш первинними основами дитячої свідомості є його переживання. Можна розглядати переживання як внутрішній

психічний механізм, що організовує тип орієнтування дитини, форму адаптивної поведінки й особливості її свідомості. Але перш за все це механізм, який реалізує причетність дитини до світу як цілого у формі безпосереднього позитивного або негативного емоційного відгуку. Емоційне світосприйняття дитини принципово відкрито до нескінченних змін та розвитку, і разом з тим світ системно організований у своєму явищі, тому можна виявити джерело дитячих переживань і особливості світосприйняття в цілому та зрозуміти основні координати цієї системи [1].

Осмыслити світову історію ХХ століття неможливо без знання історії Другої світової війни та однієї з найстрашніших її сторінок – Голокосту, який у першу чергу відрізняється від інших відомих історії випадків масових вбивств людей не числом убитих, а неадекватним наміром знищити всіх євреїв. Важливим моментом у збереженні пам'яті людей про страшні події минулого і необхідності недопущення Голокосту є художнє осмислення теми в літературі, кінематографії, музиці, образотворчому мистецтві тощо. За останнє десятиріччя світове письменство з різних позицій спробувало презентувати трагічну долю євреїв під час Голокосту. Специфіка інтерпретації Голокосту полягає у тому, що автори намагаються з позицій дитини чи підлітка передати стани, відчуття та переживання, котрі виникли в моменти трагічного напруження. Доля дитини, яка пережила Голокост, є головною темою більшості творів про знищення євреїв: Томаса Кініллі «Список Шиндлера» (“Schindler’s Ark”, 1982), Джонатана Сафрана Фоера «Повна ілюмінація» (“Everything is Illuminated”, 2002), Еріка-Еммануеля Шмітта «Дитя Ноя» (“L’enfant de Noé”, 2003), Маркуса Зузака «Крадійка книжок» (“The Book Thief”, 2005), Джона Бойна «Хлопчик у смугастій піжамі» (“The Boy in the Striped Pyjamas”, 2006).

Творчість французького письменника Еріка-Еммануеля Шмітта відома українському читачу: бестселерами стали його твори із «Циклу незримого» (“Le cycle de l’Invisible”) – чотири оповідання: «Міларепа» (“Milarepa”, 1997), «Пан Ібрагім і квіти Корану» (“Monsieur Ibrahim et les fleurs du Coran”, 2001), «Оскар і Рожева пані» (“Oscar et la dame rose”, 2002), «Дитя Ноя» (“L’enfant de Noé”, 2003), «Сумо, який не хотів товстіти» (“Le Sumo qui ne pouvait pas grossir”, 2009), «Десять дітей, яких не було у пані Мінг» (“Les dix enfants que Mme Ming n’a jamais eus”, 2012) про світові релігії.

Питання концептосфери, проблема особистості, дитинства, сприйняття релігії у «Циклі Незримого» Е.-Е. Шмітта стала предметом досліджень сучасних літературознавців Т. Бовсунівської, А. Білас, Є. Васильєва, М. Логвиненко, О. Чаплінської, Н. Яременко та ін. Попри ґрунтовні розвідки дослідників, проблеми духовного розвитку, нове бачення сучасних проблем суспільства крізь призму минулого, світосприйняття дитини у час тривожних потрясінь людства залишається малодослідженим. Мета роботи – дослідити світогляд дитини війни в оповіданні Е.-Е. Шмітта «Дитя Ноя».

Твір починається з епізоду, коли десятирічний хлопчик Жозеф, після визволення Бельгії від фашистів перебуває на так званому аукціоні, де вцілілих єврейських дітей забирали родичі або всиновлювали чужі люди. Хлопчик відчуває себе самотнім, оскільки на нього ніхто не звертає увагу. Він майже втратив надію зустрітися з батьками, але батько знаходить його. Жозеф, який походив з єврейської сім'ї, під час Другої світової переживає розлуку з батьками, які вимушені віддати його на виховання до католицького священника отця Понса, щоб врятувати від смерті. Хлопчик пригадує, що носити зірку Давида було небезпечно, але спочатку він не розумів чому: *Того 1942-го року нас зобов'язали носити жовту зірку, але мій тато як вправний кравець зумів пошити нам пальта, що робили зірку непомітною, хоча при потребі її можна було показати. Мама називала їх “нашими падучими зірками”* [2, с. 11]. Належність до юдеїв, збереження традицій, сімейних цінностей було основою для родини, але, водночас, і тавром, бо суперечило ідеям Гітлера про чистоту раси, змінило його життя. Ретроспективний характер оповіді у творі дозволяє поглянути на події, що викликали страх у мільйонів сімей – знищення тисяч євреїв. Часопростір твору – це три роки гітлерівської окупації Бельгії. У завершальному розділі бачимо 60-літнього бізнесмена Жозефа, який приїхав у Палестину до свого давнього друга.

Потрапляючи в притулок до католицького священника Понса, Жозеф відкриває для себе обличчя Бога і по-новому знайомиться із релігією своїх предків. Отець Понс у сиротинці не нав'язує своїх ідей дітям, навпаки намагається прищепити любов до релігії їх батьків. Жозеф впродовж життя на вільні та тіснім дружнім спілкуванням з отцем Понсом для себе вирішив, ким хотів стати за

віросповіданням – замість іудаїзму прийняти католицизм. Думки про релігію у Жозефа виникали спонтанно, але він завжди хотів дати відповіді на свої запитання: *Чому думка про участь у месі так мене схвилювала? Напевно, тому, що я відчував: бути католиком дуже корисно, це мене захистить. Більше: це зробить мене нормальним*[2, с. 44–45]. Хлопчик мав неабияке мислення, і тому відповідь на питання не змусила себе довго чекати: *«І тут за якусь мить я все збагнув: Бог присутній тут. Скрізь довкола нас. Скрізь над нами. ... Моє серце переповнилось почуттями і стало дуже сильним. Я вдихав Бога на повні груди, мало не втрачаючи свідомості* [2, с. 47]. Головний герой багато аналізував щодо двох сутності різних релігій: *Я постійно намагався применишити відмінності між двома релігіями, щоб звести їх в одну, він завжди стримував мене від спрощення* [2, с. 69]. Хлопчик не хотів залишати Жовту віллу, не хотів розлучатися з отцем Понсом, бо вважав його ріднішим, ніж батьки. Але коли Жозеф повернувся до батьків, то при першій нагоді повідомив їх, що хоче прийняти католицизм. Священик став духовним наставником хлопчика, проте відмовляє його від прийняття християнства, аргументуючи це тим, що треба поважати релігію батьків. Оточений теплотою, повагою, турботою, Жозеф не відчуває своєї самотності й непотрібності у світі катастроф. Отець Понс був прозваний Ноем за порятунок єврейських дітей та артефактів єврейської культури, сакральних книг під час Голокосту.

У повісті «Дитя Ноя» Ерік-Еммануель Шмітт показав, що процес сприймання дійсності семирічним хлопчиком Жозефом був тісно пов'язаний і безпосередньо залежав від його оточення та суспільно-політичних подій. Автор у творі викриває фашистське варварство, знищення єврейського народу та його культури. Порятунок дитина війни знаходить у притулку для таких же «приречених» сиріт, де панує атмосфера любові, теплоти, турботи, толерантного ставлення до віросповідання кожного і шанування Божих заповідей.

Література

1. Біла І. М. Формування світогляду дитини в умовах сімейного виховання. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. № 7. С. 15–20.
2. Шмітт Е.-Е. Дитя Ноя : повість ; пер. з франц. З. Борисюк. Львів : Кальварія, 2009. 128 с.

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ ВІЙНИ В РОМАНІ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ІНТЕРНАТ»

У статті простежено художню інтерпретацію війни на сході України у 2014 році в романі «Інтернат» Сергія Жадана. Акцентовано на сприйнятті трагічних подій персонажами твору, зміні поглядів, ціннісних орієнтацій, впливі війни на психіку дитини та дорослого. Зображаючи російсько-українське протистояння у січні 2015 року під Дебальцевим, автор вказує на колективну травму бездомів'я, сирітства, втрати і пошуку себе.

Ключові слова: війна на сході України, образ дому, травма дитинства, інтернат, С. Жадан.

The article traces the artistic interpretation of the war in eastern Ukraine in 2014 in Serhiy Zhadan's novel "Boarding". Emphasis is placed on the perception of tragic events by the characters of the work, changes in views, value orientations, the impact of war on the psyche of a child and an adult. Depicting the Russian-Ukrainian confrontation in January 2015 near Debaltseve, the author points to the collective trauma of homelessness, orphanhood, loss and self-discovery.

Key words: war in eastern Ukraine, image of home, childhood trauma, boarding school, S. Zhadan.

В Україні сакралізація радянського минулого була не лише засобом, але й прокляттям національної самосвідомості, наслідки якої ми бачимо і до цього часу. Із 2014 року на території України російський агресор розгорнув війну на багатьох напрямках: соціально-ідеологічному, психологічному й воєнному. Війна – це завжди руйнування світу, сформованого людиною на засадах безпеки й певності у майбутньому. Як слушно зазначає О. Пухонська, «навіть не смерть стає причиною мілітарної травми, а постійне відчуття страху руйнації звичного для людини середовища, а відтак і відчуття страху смерті, яке у просторі бойових дій стає пріоритетним» [3, с. 162]. Міру і ступінь впливу війни на людину визначають колективне й індивідуальне, історичне та культурне, а найголовніше – вікове. Так, не є відкриттям, що найбільш уразливими до цього виду травми залишаються діти, оскільки дуже часто бойові дії та їх наслідки тотальної руйнації стають визначальним чинником, який формує

нестійку дитячу психіку і впливає на сприйняття ними навколишніх реалій та на уявлення про життя загалом.

Сучасна українська література миттєво реагує на виклики суспільства, зокрема на події російсько-української війни. Тема бойових дій на Донеччині, Луганщині з 2014 року художньо проінтерпретована у творах Галини Вдовиченко «Маріупольський процес», Богдана Жолдака «Укри», Макса Кідрука «Небратні», Сергія Лойка «Аеропорт», Євгена Положія «Іловайськ», «Повернутись дощем», «Ракурс» С. Талан, «Доця» Тамари Горіха Зерня, «Книга змін» А. Цаплієнка, Василя Шкляра «Чорне сонце» та ін. У творі С. Жадана «Інтернат» постає гірка правда про трагічні події на Донбасі зимою 2015 року – відхід української армії з-під Дебальцевого. У романі «Інтернат» особливу увагу акцентовано на образі війни, адже саме на її фоні змінюються переконання, погляди, ціннісні орієнтації, відбувається вплив на психіку як дитини, так і дорослого. Творчість Сергія Жадана стала предметом аналізу Н. Гаєвської, Я. Голобородька, А. Демченко, Л. Крупки, Н. Левченко, І. Онікієнко, Л. Печерських, Я. Поліщука, Т. Свєрбілової, А. Симончук, У. Федорів та ін. Питання літературного образу дитини війни у романі «Інтернат» Сергія Жадана торкалися Т. Мейзерська, О. Новик, У. Федорів та ін.

Воєнна проза ХХІ століття прагне не тільки відобразити глобальну катастрофу, але і показати цінність окремо взятої особистості під час війни. У центрі твору Сергія Жадана «Інтернат» – доля людини, яка дорослішає та виживає під час війни. Автор розкриває вплив суспільних подій на долю особистості, те, які цінності допомагають вижити, а які нівелюються. Художнє втілення автором проблем дотичних до центральної теми «людина і війна» визначають здатність твору демонструвати не тільки суспільні процеси часів війни, але й психологію особистості. Ця тема є актуальною на сьогодні, саме тому цей твір було обрано для дослідження. Мета роботи – дослідити художню рецепцію війни в романі Сергія Жадана «Інтернат».

Роман «Інтернат» – це історія вчителя української мови Паші з приміської залізничної станції на Донбасі під час війни на сході України. Події у творі відбуваються у тривожний період – зиму 2015 року, коли українська армія виходила з Дебальцевого.

Хронотоп твору – три дні, в які вписано все життя вчителя Павла. Змальовуючи війну очима героїв (Паші та його племінника Саші), які блукають серед обстрілів та зруйнованих будівель, з метою добратися рідного будинку, автор показує зміну сприйняття подій героями та зміну нарації (спочатку оповідь ведеться від імені Паші, потім – від імені Сашка). Для героя твору війна не усвідомлюється як своя, адже він подорожує дорогою війни з приватною метою – забрати з інтернату племінника. Паша аполітична особистість, і саме «від його байдужості та бездіяльності в мирний час залежать трагічні зміни долі під час війни» [2, с. 153]. Проте зустріч з різними людьми за три дні дещо змінює його погляди, і він сприймає війну як зло, що знищує не тільки фізично, але й духовно. Тема війни у романі розкривається через образи персонажів, їх враження, почуття і відчуття. Слід зазначити, що автор не називає населений пункт, де відбуваються події, але це є зрозумілим.

Художня рецепція війни в романі С. Жадана «Інтернат» українізована: у ній закладені і менталітет, і образ «простого люду», «наших» і «не наших» військових, беззахисних дітей, жінок і людей похилого віку. Через образи персонажів простежено настрої невпевненості, байдужості, безкарності та жалю.

Важливо підкреслити, що у романі «Інтернат» автор торкається надзвичайно болісної теми – втрати Україною частини своєї території. Відтак трагедія вимушеної бездомності. Комплекс бездомів'я та відчуття неминучої втрати постійно переслідує героїв твору, які дезорієнтовані та розгублені, адже позбавлені як свого малого Дому (внутрішнього мікрокосму), так тепер, із початком російсько-української війни, втрачають і свій Великий Дім: *Де її дім? Коли вона туди потрапить? Половина з них не має домів: розбрелися довколишніми містами, вибралися звідси безкінечними вагонами, розгубилися світом. Скільки часу тепер необхідно, аби вони повернулися? А коли повернуться – чи впізнають свої дома? Адже раніше все це мало зовсім інший вигляд. Нині тут важко щось упізнати: помешкання без голосів, вулиці без світла, площі без птахів* [1, с. 334]. Відчуття страху, безвиході та нестабільності письменник передає через змалювання картини втраченого дому: *Приміщення невелике, напхалося їх сюди близько двох десятків, сидять під стінами, підпираючи одне*

одного. Теж переважно жінки та діти... Збоку стоїть туристична гасова грілка, пакет із їжею. Але кожен при боці тримає і щось своє, домашнє. Одягнені тепло, до того ж накриваються ковдрами, килимами, пальтами. Скільки сидять – незрозуміло. Але судячи з важкого духу й червоних очниць – не першу добу [1, с. 260]. Утікаючи вій воєнних дій, жителі регіону залишаються чекати на залізничному вокзалі, сподіваючись швидкого розв'язання протистояння. Проте зміна влади не приносить для них позитивних рішень.

С. Жадан у романі досить обережно, але ретельно описує процеси, пов'язані із втратою своєї землі, свого макрокосму. Автор намагається правдиво передати травматичний досвід дитини, яка пережила жахіття російсько-української війни. В «Інтернаті» школа є втіленням світу дитинства, а приміщення під час воєнного часу перетворюється на госпіталь, казарму, сприймається неприродно: *Вікна на першому поверсі завішані ковдрами й агітаційними плакатами, здертими зі стін. Холодно й воєно. Квіти перемерзли. У коридорі натоптано: підлогу мити, схоже, немає чим* [1, с. 23]. Усі події відбуваються на очах у переляканих учнів, дітей, які вже не зможуть жити як раніше, бути безтурботними, бо ці спогади позначаться на їх дорослішанні. Діти, які в мирний час були відірвані від родин, від нормального життя і жили в інтернаті, у часи війни потрапляють у пастку без води і засобів для існування, якою став інтернат, дорослі також безпорадні у цій ситуації кризи, війни і горя. Діти змушені щодень споглядати, як вмирають інші: *Кладуть поранених просто на підлогу, між парт. Паша забігає слідом, відразу ж відпускає дітей, ті злякано переступають через свіжу кров, товчуться в коридорі, Паша теж виходить у коридор і криком розганяє клас: додому, кричить, давайте додому, нічого тут стояти* [1, с. 21]. Погоджуємося з думкою У. Федорів, що «такі діти перебувають в умовах постійної потенційної загрози. Стрес, що вони переживають, призводить до нервової напруги, страху смерті тощо» [4, с. 92].

Смерть, як одна з прикмет війни, незримо присутня в романі, а надто, коли унаочнюється загибеллю людей. Смерть і тут не обирає: військовий чи цивільний, старий чи малий, – війна вбиває всіх. Натуралізм у змалюванні війни письменником межує з

відстороненою буденністю зображення, що увиразнює емоційний стан героїв. Змальовуючи війну і людей у війні, письменник наголошує, що у такій ситуації саме діти змушують дорослих переосмислити власні дії. Письменник показує характерні риси слабкості, розгубленості дорослих, які намагаються приховати це від дітей. Нарочита грубість дорослих в художньому тексті постає як самозахист, втеча за маску, боязнь виказати слабкість. Автор наполягає, що війна – це кругообіг горя та страждань, яка несе із собою загальну атмосферу біди, втрати, розчарування, спустошеності тощо. У таких умовах діти стають мало емоційними, відлюдкуватими та мовчазними, вони втрачають здатність адекватно реагувати на страх та біль, адже зазнали подвійного травмування – розірвано зв'язок зі своїм корінням та гіркий досвід війни: *Що ви взагалі знаєте про нормальне життя? – кричить про себе Паша, обертається й раптом бачить їх усіх. Усіх трьох. Старишу, років дванадцяти, він учора вже бачив: це вона ввечері приходила з Ніною, приносила спальник. Упізнав її за волоссям, що спадає просто на очі. І за поглядом – недовірливим, чіпким. За минулу ніч недовіри в погляді стало, здається, ще більше. І страху теж... Та, що визирає їй з-за плеча, на вигляд менша, років десяти, теж недовірлива, теж налякана... І ще третя стоїть. Визирає з-за порога, не виходить у коридор. Волосся коротке стрижене, так, ніби вона з лікарні вийшла. Але боїться, що її знову туди повернуть. І погляди у всіх такі важкі [1, с. 144–146].*

«Інтернат» – не випадкова назва роману, адже це місце покинутих, непотрібних, забутих, знедолених, травмованих: *Хіба можна все це забути? – запитує Паша сам себе. Я про все забуду, переконує себе Паша, і малий теж забуде. Не треба йому всього цього пам'ятати, ні до чого йому цей запах сірки й сирого людського м'яса. Людина не має тримати в пам'яті стільки страху й злості. Він усе забуде, з ним усе буде добре, він забуде про інтернат, про сирітство, про відчуття замкнутості з яким прокидаєшся у чорному підвалі. Хай краще згадує щось хороше, те що не викликає ненависті та відчаю. Запах дому, або запах дерев на подвір'ї, або запах відлиги – січневої, тривалої, що пахне рікою [1, с. 307].*

Отже, Сергій Жадан у романі зображає війну з поглядом звичайної людини, яка завжди байдуже ставилася до того, що її оточувало. Бачимо, як всього за три дні дороги змінилося

світосприйняття Паші в умовах війни, як війна впливає на дітей, дорослих, людей похилого віку. Війна – руйнує все довкола: будинки, мрії, сподівання, життя, і жахливі речі, які відбуваються, з кожним днем стають буденністю для людей які їх проживають.

Література

1. Жадан С. Інтернат : роман. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2017. 336 с.
2. Новик О. Проблема дорослішання у часи війни в романах Сергія Жадана «Інтернат» та Маркуса Зузака «Крадійка книжок» *Літературний образ дитинства в часи кризи XX–XXI ст.* / наук. ред. К. Якубовської-Кравчик. Варшава, 2021. Вид. 1. С. 151–160. URL : https://wuw.pl/data/include/cms//Literacki_obraz_dziecinstwa_Jakubowska_Krawczyk_Katarzyna_red_2021.pdf
3. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті : монографія. Київ : Академвидав, 2018. 304 с.
4. Федорів У. Мотив втраченого дитинства в романі Сергія Жадана «Інтернат». *Літературний образ дитинства в часи кризи XX–XXI ст.* / наук. ред. К. Якубовської-Кравчик. Варшава, 2021. Вид. 1. С. 84–94. URL : https://wuw.pl/data/include/cms//Literacki_obraz_dziecinstwa_Jakubowska_Krawczyk_Katarzyna_red_2021.pdf

ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ» ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

У статті осмислено й узагальнено різні наукові погляди на поняття «концепт», зроблено спробу власного тлумачення терміна як літературно-культурологічного явища. Особливу увагу звернено на функціональні можливості концепту в процесі осмислення ідейного змісту літературного твору.

***Ключові слова:** концепт, словесний знак, авторський світогляд, когнітологічна та культурологічна позиції.*

The article elaborates and summarizes different scientific views on the concept of "concept", an attempt is made to interpret the term as a literary and cultural phenomenon. Special attention is paid to the functional capabilities of the concept in the process of understanding the ideological content of a literary work.

***Key words:** concept, verbal sign, author's worldview, cognitive and cultural positions.*

Літературний твір як мистецьке явище має складну природу, тому його дослідження – процес багатогранний та різнорівневий. Останнім часом серед сукупності шляхів дослідження твору (ідейний, тематичний, сюжетний, ейдологічний, жанрологічний тощо) вирізняється та набирає все більшої популярності концептуальний рівень, який навіть називають новим вектором літературознавства, «що відкриває перспективи розуміння ідіостилю письменника з позицій національної культурної традиції та загальнолюдських духовних цінностей» [7, с. 69].

На думку О. Кагановської, саме такий підхід до дослідження літературного твору, тобто вивчення його кожного окремого концепту, допомагає «розкодувати» все те, що намагався сказати письменник, та віднайти «узагальнене та специфічне» в кожному окремому фрагменті його твору [3, с. 114].

Уже з середини ХХ століття в науковій літературі починає активно функціонувати, розвиватися, тлумачитися термін «концепт», проте, і досі немає однозначного його визначення.

Уперше поняття «концепт» окреслюється в добу Середньовіччя й активно використовується у працях П. Абеляра, Ф. Аквінського, Г. Порретанського та інших філософів. Л. Синельникова, Л. Лисиченко, Л. Пелепейченко, В. Ужченко та багато інших.

Інтерес до цього поняття не згасає й нині. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття активно вивчали це питання такі українські науковці, як О. Селіванова, Ж. Соколовська.

Найчастіше «концепт» визначають як родове поняття, певне мисленнєве утворення, яке виникає у свідомості того, хто чує слово й сприймає його, паралельно уявляючи якийсь образ, пов'язаний із цим словом. З одного боку, такий уявлюваний образ доволі індивідуалізований, адже відтворює свідомість якогось певного реципієнта, а з іншого, – стереотипний, узагальнений, типовий для кількох людей. Щоправда, у різних наукових галузях тлумачення поняття «концепт» суттєво відрізняються, навіть в одній сфері пізнання можливі різні варіанти його тлумачення.

Нині концепт може трактуватися як одиниця мовознавства, лінгвокультурології, філософії, психології, літературознавства.

Сучасна дослідниця Ж. Краснобаєва-Чорна вважає, що в науці можна виокремити сім напрямків інтерпретації концепту як явища: «логіко-філософський (Дж. Кемені, Ч. Пірс, Г. Фреге); власне філософський (Ж. Дельоз, Ф. Гаваттарі); лінгвістичний (В. Гак, В. Звєгінцев, Л. Резников, О. Тараненко, П. Чесноков); лінгвокультурологічний (А. Вежбицька, Д. Гудков, І. Захарченко, Л. Іванова, В. Іващенко, В. Красних, В. Маслова); когнітивний (В. Дем'янков, О. Кубрякова, З. Попова, І. Стернін); психолінгвістичний (О. Залевська, Л. Лисиченко, М. Ткачук, О. Селіванова, В. Старко, О. Цапок, І. Штерн) та літературно-культурологічний (Л. Грузберг, Л. Іванова, О. Кагановська), які відображають складну і суперечливу природу самого концепту і наукового знання про нього» [4, с. 67].

К. Голобородько зазначає, що намагання дати ґрунтовний, цілісний опис концепту «пов'язане з проблемою розмежування цього терміна з такими, як поняття, значення, лексичне значення, сема, денотат та ін., а також опису співвідношень концепту з такими поняттями, як образ, символ, архетип, міфологема» [2].

Розглядаючи концепт саме як літературно-культурологічне явище, не можна відмежовувати його тлумачення й від інших наукових підходів, зокрема лінгвістичного.

Проведений багатьма науковцями глибокий різноаспектний аналіз створив передумову для виокремлення об'єктивної лінгвістичної категорії концепту. На думку К. Голобородька,

«лінгвістичний концепт – вербально виражена інтегральна категорія, яка відображає психоментальні ресурси свідомості, узагальнює знання й досвід людини, репрезентує мовну картину світу» [2].

Коли йдеться про концепт у літературознавстві, то, як зазначає Н. Плотнікова, це поняття «в сучасному значенні з'являється там, де літературознавче дослідження переміщується в галузь культури та мови» [6, с. 95], тобто концепт у літературі невіддільний від концепту як мовознавчого терміна, і це зрозуміло, адже основним інструментом творення літератури є слово.

Літературознавчий підхід до поняття «концепт» відображений у працях багатьох науковців, зокрема О. Беспалової, Н. Володіної, Н. Болотнової, В. Ніконової, В. Кононенка, О. Туктангулової, М. Володарської та інших.

Доволі місткою є наукова розвідка М. Володарської, присвячена проблемі концепту саме в галузі художньої літератури. У ній, спираючись на погляди інших дослідників, авторка доходить висновку, що «художній концепт є специфічною автономною структурою, котра характеризується принциповими відмінностями порівняно із концептом в інших галузях гуманітарного знання, займаючи гнучку позицію на шкалі «індивідуальне-загальне». Ця шкала, на думку дослідниці, враховує два взаємообумовлені підходи: інтерпретацію концепту із когнітологічної (як індивідуально-авторське утворення) та культурологічної (як елемент загальної національної картини світу) позицій [1]. Тобто концепт у літературному творі становить собою певне синкретичне утворення, на яке впливає як свідомість самого автора твору, так і його культурне оточення, певне середовище, що формує світогляд письменника, його національне та загальнолюдське бачення картини світу.

З іншого боку, не варто забувати й про того, хто сприймає та інтерпретує текст, тобто про читача, який має його «розкодувати», певним чином усвідомити значення та цінність тих концептів, якими автор наповнив твір. У зв'язку з цим Ю. Ковалів зазначає: «концепт як інформаційна структура художньої чи аналітичної свідомості вважається різноsubstrатною, відповідно організованою одиницею пам'яті, що містить сукупність знань про об'єкт літературного пізнання. Концепт перебуває між багатством

мови та обмеженнями її застосування, тому його використання залежить від сучасного контексту та конкретного концептоносія. Наприклад, концепт «жовтий князь» має значення для того, хто ознайомлений з однойменним романом В. Барки і розуміє, в якому контексті вжите це словосполучення» [5, с. 521].

Ми свідомі того, що термін «концепт» – поняття, яке сьогодні не має чіткого, однозначного тлумачення. У багатьох наукових галузях, зокрема й у літературознавстві, воно має різні трактування, що спираються на специфічні критерії. Проте, аналіз специфічних ознак цього явища та чинних наукових теорій дозволив нам обрати визначення, що адекватно відображає сутність цього терміна та його художні функції в літературному творі: «Концепт – формулювання, розумний образ, загальна думка, поняття, що домінують у художньому творі чи літературознавчій статті» [5, с. 521]. Саме на нього ми спиратимемося в перспективних дослідженнях художнього тексту.

Література

1. Володарська М. В. Проблема концепту в системі художньої літератури : огляд наукових джерел. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-kontseptu-v-sistemi-hudozhnoyi-literaturi-oglyad-naukovih-dzherel/viewer>
2. Голобородько К. Ю. Лінгвістичний статус концепту. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/75094/09-Goloborodko.pdf?sequence=1>
3. Кагановська О. М. Проблема інтерпретації текстових концептів у художньому прозаїчному творі. *Мова і культура. Серія «Філологія»*. Київ, 2001. Вип. 3. С. 114–121.
4. Краснобаєва-Чорна Ж. Термінополе КОНЦЕПТ. *Українська мова*. 2006. № 3. С. 67–79.
5. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. / автор-укладач Ковалів Ю. І. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 608 с.
6. Плотнікова Н. В. Поняття «концептосфера» та «концепт» у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки Таврійського нац. ун-ту імені В. І. Вернадського*. 2020. Т. 31 (70) № 1. Ч. 1. С. 91–96.
7. Фісак І. Категорія «концепт» у сучасному науковому дискурсі. *Філологічні науки*. 2014. № 17. С. 69–77.

СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРМІНІВ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті здійснено аналіз термінів тактичної медицини, представлено широке їх витлумачення. Досліджено структурні й словотвірні особливості термінології тактичної медицини. Визначено найбільш ефективні методи творення тактико-медичних термінологічних одиниць, окреслено особливості процесів деривації професійної лексики.

Ключові слова: тактична медицина, термін, композити, юкстапозити, суфіксація, префіксація.

The article analyzes the terms of tactical medicine, presents their broad interpretation. The structural and word-forming features of the terminology of tactical medicine are studied. The most effective methods of creation of tactical and medical terminological units are defined, features of processes of derivation of professional vocabulary are outlined.

Key words: tactical medicine, term, composites, juxtaposites, suffixation, prefixation.

Із розвитком цивілізації в багатьох галузях науки з'являється багато нової термінології. Термінологія є життєво необхідною для збереження й передачі знань, оскільки на неї припадає більшість інформаційного навантаження. Значну увагу лінгвісти приділяють структурно-семантичним властивостям слова, оскільки професійна лексика становить більшу кількість лінгвістичного фонду. Якщо ми розглянемо мову як систему, то можемо виявити достатню кількість правил концепцій, створених новими прийомами в лексиці та номінацій. Використання багатозначних словосполучень у конкретній науковій тематиці з єдиним стандартним прийомом найменування фахової термінології.

Сучасна англійська медична лексика є однією з найскладніших для сприйняття термінологічних систем. У ній знаходяться тисячі слів і фраз. Для позначення однокомпонентних термінів тактичної медицини використовують словосполучення, утворені з однокоренових слів загальнолітературних мов, англійською та українською. Основоскладання – це поєднання двох чи більше твірних основ в одній терміноодиниці на основі відношень детермінант – детермінатум [6]. Серед англійських

термінів трапляються такі: *Attrition, Botulism, Evacuation, Аплікатор, Бандаж, Дизентерія.*

Назви-композиції – утворення з двох або кількох слів, основ чи коренів, об'єднаних в одну лексичну одиницю, яка пишеться разом: *Airways (air + ways), Battlefield (battle + front)*, та ось приклади в українській мові: *кровопостачання (кров+о+ постачання), лейкопластур (лейк+о + пластур).*

Також приклади композицій наявні і серед однієї з двох складових елементів двокомпонентних термінів: *Battlefield (battle + field) surgery, Combat Lifesaver (life + saver), вогнепальне (вогн+е + пальне) поранення, гідрогелева (гідро + гелева) пов'язка.*

Юкстапозити – це цілісно побудовані лексичні одиниці, компоненти яких вирізняються позиційною стійкістю, причому один компонент служить характеристикою, що вказує на видову відмінність, а другий – опорним елементом. В англійськомовній мовознавчій традиції словоскладання належить до групи аналітичних способів словотвору, які поєднують окремі лексичні одиниці в більшій єдності [6]. Назви-юкстапозити – це лексичні одиниці, які складаються з двох слів, основ чи коренів, об'єднаних в одному складному слові, яке пишеться через дефіс: *Anti-toxin, Pill-pack, солдат-немедик.* Приклади юкстапозитів наявні і серед однієї з двох складових елементів двокомпонентних термінів, англійський варіант: *First-aid kit, First-aid skills, Life-saving vehicle, Life-support system, Life-sustaining system, Long-term effects, Post-war reconstruction, Psycho-emotional stress*; український зразок: *мінно-вибухова травма.*

Статистика свідчить, що понад 70% термінів у різноманітній термінології є словосполученнями. Вони становлять специфічну семантико-синтаксичну єдність і відтворюються в готовому вигляді. У військовій термінології спостерігається співіснування однокомпонентних, двокомпонентних, трикомпонентних й багатокомпонентних термінів. Застосування кожного з них має прикладне значення й зумовлене специфікою використання військової термінології [3].

Своєю чергою, зауважимо й на афіксальних як українських, так і англійських похідних дериватах. Афіксація є одним із найпродуктивніших методів побудови слова як у звичайній англійській мові, так і в українській, зокрема й у військовій

медицині. Цей підхід передбачає приєднання афіксів (префіксів і суфіксів) до основи для утворення слів. Суфікс, як структурний елемент терміна, позначає узагальнене значення (семантичну функцію), виражене в спеціальній формі (структурна функція), згідно з якою терміноодиниця належить до певного лексико-граматичного класу і може відігравати певну синтаксична роль у реченні (синтаксична функція) [2]. Суфікси, приєднуючись до різних основ, продукують терміни з новим лексичним значенням, що позначають певні поняття об'єктивної дійсності [5].

Префіксація – використання префіксів для створення нових слів або словотворів. Одна з ключових відмінностей між префіксацією й суфіксацією полягає в тому, що префікси, на відміну від суфіксів, у деяких ситуаціях не впливають на зв'язок конкретної основи з певною частиною мови. Ця умова, яка зазвичай визначається як окрема властивість префіксації, наближає її до словотворення [4]. Слова можуть бути протилежними за значенням, негативними або відображати час чи місце за допомогою префіксів. При наявності префіксального способу творення термінів у тактичній медицині може змінюватися лексичне значення слова. При формуванні твірної основи для префікса усикається семантика, твірне слово піддається семантико-акцентним змінам, трансформується в частину слова [1].

У військовій термінології префіксація менш популярна, ніж суфіксація. Префікс – це морфема, яка стоїть перед коренем слова і змінює його значення. Слова можуть бути протилежними за значенням, негативними або відображати час чи місце за допомогою префіксів. У результаті префіксація є поширеним способом побудови слів. За допомогою префіксів легко генерувати нові слова для будь-якої галузі науки і техніки. Префіксальний спосіб творення є одним із найпомітніших способів творення коротких словосполучень в українській тактико-медичній терміносистемі. Всі префікси є загальноновживаними та корисними термінологічними значеннями.

Література

1. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : навч. посіб. Київ : Вища шк., 1999. 206 с.
2. Карпіловська Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація: автореф. дис... д-ра філол. наук. Київ, 2000. 36 с.

3. Кіндрись А. М. Структурно-семантичні особливості англійськомовної військової термінології та способи їх відтворення у перекладі українською мовою (на матеріалі серіалу SEAL Team «Морські котики»): кваліфікаційна робота. Київ, 2021. 100 с.

4. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство : навч. посіб. Львів : Світ, 1994. 216 с.

5. Borys D.P. Suffixation in the 21st century english slang: a case study of derivational semantics. *New Philology* 84. 2021. P. 38–43.

6. Weissenhofer P. Conceptology in Terminology Theory. *Semantics and Word Formation*. Vienna : TermNet, 1995. 270 p.

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПАРЕНТЕТИЧНИХ
ВНЕСЕНЬ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ (НА МАТЕРІАЛІ
РОМАНІВ С. КІНГА «СЯЙВО», «МЕРТВА ЗОНА»)**

У статті досліджено особливості відтворення українською мовою парентетичних внесень у художніх творах на матеріалі романів С. Кінга «Сяйво» та «Мертва зона». Проаналізовано шляхи подолання відмінностей різностуркурних мов під час перекладу та способи збереження стилю автора.

Ключові слова: *текст перекладу, адекватний переклад, синтаксичні конструкції, парентетичне внесення.*

The article deals with the peculiarities of the reproduction by Ukrainian language of parenthetical entries in fiction on the material of S. King's novels "Shine" and "The Dead Zone". Ways of overcoming the differences of languages during translation and ways of preserving the author's style are analyzed.

Key words: *translation text, adequate translation, syntactic constructions, parenthetical input.*

Творчість С. Кінга має велику популярність у сучасного читача. Жанр хорор, у якому працює письменник, останнім часом також вважається одним із найбільш затребуваних. А проблеми, порушені автором, є актуальними для сучасного суспільства. У зв'язку з цим переклад його романів українською мовою сьогодні досить актуальний.

Проведений аналіз досліджуваного матеріалу показав, що у романах Стівена Кінга трапляються різноманітні парентетичні внесення. Розглянемо особливості використання парентез та проаналізуємо способи їхнього перекладу українською мовою. Учені виділяють різні категорії парантетичних внесень [3, с. 56].

1. Категорія відсилення – це слова та синтаксичні конструкції, які мовець використовує у своїй промові для відсилення на будь-який факт, літературне та інше джерело, на своє попереднє висловлювання тощо. Наприклад:

And I've been thinking about the trunk of my car—such an ugly word, trunk -and wondering why in the world I should be afraid to open it (5, p. 382) // А це я думаю про свою машину, точніше, про багажник - яке мерзенне слово! - І ніяк не можу зрозуміти, чому я боюся відкрити його (2, с. 380).

Наведений приклад містить у собі парантетичне внесення, яке дає певну характеристику машині, а точніше багажнику машини героя оповідання. Цю синтаксичну конструкцію автор використовує, щоб створити певну напругу оповіді. У перекладі структура речення збережена без зміни, парантетичне внесення виділено за допомогою тире. Проте під час перекладу слово «багажник» у парантетическом внесенні пропущено, мабуть, щоб уникнути тавтології. На наш погляд, пропуск був зумовлений нормами української мови, відповідно, текст перекладу є адекватним та еквівалентним тексту оригіналу.

Інший приклад: *The gig had started out feeling right and now it felt wrong. I could see it on my band's faces... on Miss Gibson's, too, for that matter* (5, р. 43) // *Вечір починався добре, але тепер запахло чимось недобре. Я бачив це по обличчях своїх хлопців... та й по обличчю міс Гібсон, коли на те пішло* (2, с. 45).

У цьому прикладі парантетичне внесення розміщено в початковій частині речення, пунктуаційне виділення відсутнє. У процесі перекладу використали прийом додавання слова *обличчя* відповідно до норм української мови. В іншому – перекладач зберіг парантетичну конструкцію без змін, отже, переклад здійснено без будь-яких конотаційних або стилістичних втрат.

Третій приклад: *It [truck] didn't drag him under. As things turned out, it would have been better if it had* (5, р. 32) // *Вантажівка не затягнула його під колеса. Краще б затягла* (2, с. 30).

Як бачимо, вихідна структура речення збережена в тексті перекладу. Однак парантетичне внесення пропущено, мабуть, щоб уникнути громіздкої й важкої для сприйняття синтаксичної конструкції. На наш погляд, пропуск парантетичного внесення в тексті перекладу впливає на вихідний зміст контексту і навіть полегшує його сприйняття читачем. Вважаємо, що такий варіант перекладу є адекватним.

2. Категорія екземпліфікації – до неї зараховують слова та синтаксичні конструкції, за допомогою яких вводяться приклади, пояснення, уточнення раніше сказаного тощо, наприклад:

Strange, but I didn't think about that until later. My mind was taken up - no, almost blotted out - by the heavy cloud of rage. I felt homicidal (4, р. 104) // *Дивно, але тоді мені так не здавалося. Моя*

свідомість купалася у важкій хмарі люті. Я відчував, що можу вбити людину (1, с. 100).

У цьому прикладі переклад парентетичного внесення здійснено за допомогою прийому генералізації, пропущено уточнення, що є в оригіналі, перекладач залишив лише найбільш експресивну частину висловлення. Використано прийом контекстуальної заміни *was taken up* – купався. Хоч структура речення залишилася незмінною, виділення розділовими знаками більше немає. Вважаємо, що цього разу використана трансформація була не зовсім вдалою.

У тексті перекладу не створюється така ж напруга, відсутнє яскраве стилістичне забарвлення, отже, на читача не здійснена потрібна дія. Автору важливо було показати, що свідомість героя не просто була заповнена люттю, а що герой майже втратив свою свідомість (*blot out* – знищувати, стирати, закреслювати), збожеволів від цієї люті. На наш погляд, більш прийнятним варіантом перекладу можна вважати такий: *Тяжка хмара люті поглинула – ні, майже знищила – мою свідомість.*

Інший приклад: *He disappeared around the corner and out of sight at 12. 01, almost forty minutes ago* (4, р. 245) // *О 12.01, майже сорок хвилин тому, він завернув за ріг* (1, с. 243).

Структура речення змінена, парентетичне внесення переміщено в середину речення, що зумовлено нормами української мови, оскільки в ній нова й важлива інформація має стояти на початку речення. Окрім того, перекладач скористався прийомом пропущення фрази *out of sight*, що, на наш погляд, прийнятно в контексті, оскільки, повертаючи за кут, людина пропадає з поля зору спостерігача. Останнє речення поділено на два, було використано прийом компенсації.

Інший приклад: *It happened, the barn thing, one Saturday in early November* (4, р. 342) // *Той самий випадок у коморі стався в одну із субот на початку листопада* (1, с. 341).

Структура наведеного речення при перекладі також змінена, парентетичне внесення виходить на перше місце в реченні, що було зроблено задля полегшення сприйняття нової інформації. До того ж у перекладі воно вже перестає бути внесенням, а виступає у ролі підмета. Також здійснено прийом додавання емфатично маркованого слова. Вважаємо, що ця трансформація є найбільш

доречною в запропонованому контексті, адже допомагає читачеві звернути увагу на найважливішу інформацію й полегшує її сприйняття.

3. Категорія деліберативності – це слова та синтаксичні конструкції, що виражають сумніви, роздуми, оцінку тощо, наприклад: *As for me, I'm tolerated, although I have quite a reputation for eccentricity myself* (5, p. 217) // *Що ж до мене самого, то мені сказати майже нічого. Тут мене, однак, вважають мене, незважаючи на мою замкнутість, дуже ексцентричною людиною* (2, с. 215).

У цьому разі переклад та оригінал збігаються за структурою й пунктуаційним оформленням. Парентетична конструкція в обох текстах стоїть на першому місці в реченні, однак українською перекладено відповідником. Необхідно також зазначити, що перекладач розділив складне речення на два прості з додаванням пояснювальних лексем. Ця граматична трансформація зумовлена можливими складнощами для сприйняття перекладеного речення носіями української мови.

Інший приклад: *It was in this state that I operated. There was, indeed, a great deal of pain, most of it in the early part of the operation* (5, p. 192) // *У цьому стані я проводив операцію. Біль таки був, особливо, на самому початку операції* (2, с. 190).

У цьому прикладі переклад та оригінал також збігаються за структурою. Однак при перекладі першої емпатичної конструкції відбулася невелика нейтралізація емпізи, перекладач скористався прийомом контекстуальної заміни. Така трансформація. Як нам видається, зумовлена нормами української мови і є цілком доречною.

Інший приклад: *His fingers pinch tighter – it hurts in a distant coming-out-of-the Novocain way – and begins to move my jaw up and down, clicking my teeth together* (4, p. 112) // *Його пальці стискаються сильніше, я навіть відчуваю біль, дуже слабкий, як при новокаїновій блокаді, починає рухати щелепою вгору-вниз, зуби клацають* (1, с. 112).

Проїлюстровані зразки демонструють, що при перекладі використали прийом граматичної заміни *it hurts* на *я навіть відчуваю біль*, що зумовлено нормами української мови; тире

в оригіналі замінюються комами при перекладі, за рахунок чого експресія дещо знижується.

Отже, аналіз матеріалу дослідження дає змогу зробити висновки, що парентетичні внесення відіграють важливу роль у творах С. Кінга, проте вони не завжди зберігаються при перекладі. Їхній переклад здійснювався в основному з використанням прийомів контекстуальної заміни (31%), додавання (26%), пропущення (19%), послівного перекладу (8%) та генералізації (6%).

Література

1. Кінг С. Мертва зона. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 672 с.
2. Кінг С. Сяйво. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. 640 с.
3. Миронов Р. Категория ужасного в произведениях Стивена Кинга. URL: <http://ivanovo.ac.ru/cyberpar/stephenking.htm>.
4. King S. The Dead Zone. Hodder & Stoughton Publishing Division, 2011. 704 p.
5. King S. The Shining. Anchor books, 2017. 659 p.

МОВНОСТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕПІТЕТІВ У РОМАНІ СВІТЛАНИ ТАЛАН «ОГОЛЕНИЙ НЕРВ»

У статті досліджено мовностилістичний потенціал епітетів; акцентовано на використанні загальномовних та індивідуально-авторських епітетів; схарактеризовано їх структурно-граматичні та функційні особливості; наголошено на тому, що письменниця послуговується епітетами задля пейзажних і портретних описів.

Ключові слова: епітет, стилістичний ресурс, частиномовне вираження, функція.

The article examines the stylistic potential of epithets. Attention is focused on the use of universal and individually authored epithets. Their structural-grammatical and functional features are characterized. It is emphasized that the writer uses epithets for landscape and portrait descriptions.

Key words: epithet, stylistic resource, part-language expression, function.

Найяскравіше особливості індивідуально-авторського стилю виявляються, як відомо, у художньому мовленні. Адже вибір стилістичних засобів для вираження певної ідеї тут диктується не зовнішніми мовними нормами або не тільки ними, а внутрішнім прагненням автора висловити свою думку якнайточніше, хай навіть задля цього він навмисне знехтує законами мови. Виправдане й доцільне порушення мовного правила кваліфікуємо тоді як стилістичний засіб, а не помилку. З огляду на ці об'єктивні причини на сьогодні найбільш розробленим є аспект мовного аналізу художнього тексту [1]. Активне використання стилістичних ресурсів сприяє виникненню в реципієнта ментальних операцій задля розуміння змісту того чи того визначення й спонукає науковців до їх дослідження (П. Дудик, М. Ідзьо, І. Кочан, Л. Мацько, Н. Десяєва, Л. Приблуда, Н. Прокопенко та ін.) [2].

Стиль Світлани Талан образно густий, метафорично багатий. Мовна особистість письменниці розкривається через мову її творів, через сукупність зображально-виражальних засобів, експресивно-зabarвленої лексики та особливостей їх індивідуально-авторського використання. Мова Світлани Талан – унікальна. Авторка тексту послуговується багатьма художніми

засобами, комбінуючи їх в один контекст та створюючи певний синтез різних образів в одному явищі. Вона віртуозно використовує різні мовні одиниці, створюючи емоційно піднесенні пейзажі, як-от: *Шквал води упав на землю, і все зашуміло навколо. Налетів вітер. Він шарпав дерева, танцював на даху, на тлі чорної діри неба спалахнула сліпуча блискавка, і серце Насті наповнилося приємним щемом від голосу грому. Дощ умивав вичавлене, змучене чеканням місто, весело барабанив по асфальту дороги, дибав дахом і ніжно лоскотав шибки. Настя вслухалася в музику природи, і душа наповнювалася надією. Стало спокійно чи не вперше за останній час, жінка лягла в ліжко і ще довго вслухалася в шалений танок дощу та вітру на даху будинку* (1, с. 100). Письменниця детально змальовує природні пейзажі, проте водночас не втрачає почуття міри, у результаті чого не позбавляє картину реалістичності. Вона фундаментально змінює форму опису, змальовує звичайне явище у власній манері. Її твір, ніби портал в інший вимір, який наскрізь просочений естетикою.

Авторка яскраво змальовує інтимні сцени, часто детально описує стани, ознаки, спектр емоцій, кожную дію, яка відбувається, наприклад: *Тоді хлопець схопив її за худенькі плечі, притис до себе і міцно обхопив тремтяче тіло дівчини. Уля пручалася, як пташка у клітці, намагаючись вирватися, але Геннадій тримав її ще міцніше. Поступово її пориви звільнитися ставали слабшими, ніби останні сили покидали тіло, змусивши його змиритися з долею, і Улянка згорнулася клубочком, намагаючись сховатися від несправедливого світу в обіймах коханого, розтанути, розчинитися в них. Геннадій відчув, як дівчина почала плакати. Уля стала схожа на маленьке побите цуценя, яке жалібно скавчить і вже не сподівається ні на що, крім обіймів теплих турботливих рук* (1, с. 91). Письменниця нібито хоче, щоб читач візуально сформував сцену, начебто дивиться кіно.

Мовне багатство творчості Світлани Талан сприяє не лише розкриттю ідейного змісту її роману, а й індивідуально-авторському сприйняттю світу, відтворенню зовнішніх характеристик та внутрішньопсихологічних станів героїв, зображенню тогочасної дійсності, змалюванню пейзажних краєвидів.

Одним із таких зображально-виражальних засобів є епітет. Епітети виступають художнім означенням або обставиною способу

дії, мають тропеїчну природу, у результаті чого, образно описують особу (предмет, дію, явище) або можуть виражати суб'єктивне емоційне ставлення до неї, вносити контекстуальне експресивне забарвлення у залежності від сформованого образу автором [3, с. 175].

Заміна звичайного прикметника, обставини на епітет – це як метаморфоза звичайного у щось неймовірне, наче гусениці у метелика. Жодний художній твір не може повноцінно функціонувати без епітетів, насамперед це пов'язано з їхньою стилістичною значущістю, у зв'язку з чим художня література виступає основною сферою їх вживання. Використання епітетів надає тексту певного колориту, утримує увагу читача, сприяє формуванню суб'єктивної візуальної, слухової картини тощо.

Письменниця доволі вправно послуговується загальнономовними епітетами, описуючи здебільшого людей і довкілля, характеризуючи їхній зовнішній вигляд, як-от: *ніхто не говорив про смерть, хоча її **холодний** подих відчував щомиті кожен мешканець* (1, с. 86); ***шовковисте** волосся* (с. 58); ***веселе** вранішнє сонечко* (1, с. 43). Такі епітети здебільшого передають характерні ознаки й сприяють створенню певного образу. Окрім загальнономовних епітетів, можемо спостерігати велику кількість індивідуально-авторських, наприклад: *чоловічі **губи**, теплі, м'які і водночас **владні*** (1, с. 60); ***несміливий ранок*** (1, с. 107); ***синьоокий барвінок*** (1, с. 30). Письменниця використовує такі епітети задля збереження сформованої атмосфери (найчастіше інтимної), зображення навколишнього середовища з погляду настрою герою, висловлення суб'єктивної оцінки тощо. Слід зауважити, що у творі наявні використання в одному контексті обидва різновиди епітетів, як-от: *То було кохання **палке**, пристрасне, **всепоглинаюче**, **гаряче*** (1, с. 11). У проілюстрованому контексті авторка описує явище за допомогою загальнономовних (*палке*) й індивідуально-авторських (*всепоглинаюче, гаряче*) епітетів. Така комбінація сприяє кращому формуванню стилістичного ефекту, змалюванню реалії, спираючись на естетичну, а не змістову складову.

За ступенем стійкості епітета з зумовленим словом більш поширеними є вільні епітети: ***синьоокий** погляд* (1, с. 96); *фіксував усе до дрібниць: землю, що всотувала **густу**, ще **гарячу** кров*

(1, с. 6); **нетерплячий** дзвінок (1, с. 46); *сипучий пісок* дозволив оселитися тут лише **витривалим** та **терплячим** соснам (1, с. 38). Сполуки з такими епітетами не є усталеними в мові, не є узуальними. Коли письменниця заміняє постійний епітет вільним, він або демонструє власне бачення предмета, або у звичний образ хоче додати певної експресії, суб'єктивної оцінки. Такі епітети використовуються в новому контексті, у незвичному для них сполученні.

У творі переважають прості за структурою засоби, представлені одним компонентом, наприклад: *чутливий сон* (1, с. 87); *переляканий голос* (1, с. 72); *пошматований рукав* (1, с. 67); *щемливий випадок* (1, с. 47). Подекуди епітети передбачають поєднання двох і більше компонентів, як-от: *прозора-василькові очі* (1, с. 97); *темно-синій дим* (1, с. 100). Такі епітети сприяють пізнанню світу тим, що розвивають наші знання про предмети, осіб, процеси якимись новими гранями їх ознак, відкриваючи й актуалізуючи нові зв'язки між цими ознаками, замінюючи постійні ознаки іншими, часом змінними, і дають нам нові знання про світ.

Епітети, якими послуговується Світлана Талан, неоднакові щодо частини мовної належності, виражені такими частинами мови, як-от:

– прикметниками: *очі великі, сині, бездонні, мрійливі* (1, с. 19); *душевний біль* – **гострий, запаморочливий, нелюдський** (1, с. 88); *навіть серед глибокої ночі на вулицях іноді було чути дитячий плач* (1, с. 47);

– дієприкметниками: *небесні краплі тихо впали на розпечений асфальт* (1, с. 55); *оніміле місто* (1, с. 89); *пронизуючий біль* (1, с. 111);

– прислівниками: *це земля наших дідів, – сміливо, розкуто* сказала дівчина (1, с. 89); *місто полегшено* зітхало під ранок (1, с. 47); *Настя помовчала, а тоді заговорила швидко й гаряче* (1, с. 89).

Подекуди натрапляємо на метафоризовані епітетні конструкції: *тривожне почуття неминучості шаленою хвилею* накотило зненацька (1, с. 30); *дощ умивав вичавлене, змучене чеканням місто* (1, с. 100); *Настя на повні груди вдихнула щедро насичене весною повітря* (1, с. 37).

Епітети, виражені прикметниками, найпоширеніші серед інших. У творі наявна безліч сфер їхнього вжитку, авторка послуговується ними найчастіше задля зображального опису, збагачення контексту експресивним забарвленням, емоційного зображення явища тощо. Вони виражають переважно ознаку кольору, якості, внутрішні властивості предмета, явища.

Дієприкметникові епітети вказують на ознаку за дією. Найчастіше Світлана Талан послуговується дієприкметниками пасивного стану, що, на нашу думку, пов'язано насамперед з тим, що письменниця найчастіше яскраво змальовує події (та ознаки за подіями), коли хтось або щось впливає на об'єкт / суб'єкт, як-от: *похилений* паркан подекуди підпирали палиці (1, с. 32); *Біженців, як їх називали, було помітно відразу: змучені, злякані, з дітьми та численними клунками* (1, с. 57); *промовив розгублений* Геннадій (1, с. 114).

Залежності від контексту дієприкметники можуть акцентувати не так на ознаці явища, предмета за дією або станом, як на самих дії або стані, від якої вона безпосередньо утворена, наприклад: *надвечір розлогі звуки грози розірвали насулене небо. Сварилися хмари за те, що їх як природне явище порушили грізним ревом літаки, і вони зірвали свій гнів, випустивши на землю зливу. Великі важкі краплі спочатку впали на змучену чеканням землю, а потім зачастили, зашуміли, забарабанили. Небо сварилося і грюкотіло з усієї сили, гуркіт грому нагадував вибухи* (1, с. 84). У наведеному фрагменті зображено наслідки війни, яка «не задовольнила, розсердила» небо. Акцентовано не на тому, що природа така, а що вона стала така через події на землі. Авторка змальовує грозу, передаючи негативний характер війни, тому й, гадаємо, увага приділяється не ознаці, а діям, через які навіть небо насупилося.

Натрапляємо й на епітети, виражені прислівниками способу дії, які не тільки стилістично збагачують контекст, а й подають додаткову інформацію, що сприяє кращому формуванню образу. Акцентуючи на тому, як саме відбулася дія, у читача формується повноцінна картина того, що відбувається. Більш уживані у творі прислівники, які виражають ознаку дії, як-от: *полегишено* зітхнула (1, с. 57); *принижено* опускати голову (1, с. 59).

Отже, у романі Світлани Талан епітет є потужним стилістичним ресурсом, виконує різні стилістичні функції, слугує передусім для створення пейзажних і портретних описів, підкреслює їх суттєву ознаку, дає ідейно-емоційну оцінку.

Глибоке розуміння функціонального призначення епітетів у кожному конкретному контексті сприяє розумінню тексту загалом, дає змогу точніше інтерпретувати думку письменниці, виявити особливості її мовленнєвої практики, тобто зробити висновок про індивідуальний стиль.

Література

1. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2008. 423 с.
2. Стилїстика української мови : навч.-метод. посіб. / А. С. Попович, Л. М. Марчук ; за ред. А. С. Попович. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.
3. Українська мова : енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. 2-ге вид. випр. і доп. Київ : Укр. ен-дія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

Список ілюстративних джерел

1. Талан С. О. Оголений нерв : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 117 с. URL : <https://litlife.club/books/260663/read>

БАГАТОКОМПОНЕНТНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ В РОМАНІСТИЦІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА

У статті досліджено багатокомпонентні синтаксичні конструкції зі сполучниковим (сурядним і підрядним) та безсполучниковим зв'язками на зовнішньому та внутрішньому рівнях членування речення; простежено регулярність їхнього вжитку.

Ключові слова: *багатокомпонентні синтаксичні конструкції, сполучниковий сурядний зв'язок, сполучниковий підрядний зв'язок, безсполучниковий зв'язок, зовнішній рівень членування, внутрішній рівень членування.*

The article investigates about multicomponent syntactic constructions with conjunctive (sequential and subordinating) and non-conjunctive connections at the external and internal levels of sentence structure; traces the regularity of their using.

Key words: *multicomponent syntactic constructions, conjunctive sequential connection, conjunctive subordinating connection, non-conjunctive connection, external level of sentence structure, internal level of sentence structure.*

На сучасному етапі синтаксис як розділ мовознавства перебував у полі зору дослідників П. Дудика [4], Л. Прокопчук [4], К. Шульжука [9], А. Грищенко [2], М. Плющ [2] та ін. Незважаючи на наявність великої кількості робіт, присвячених вивченню різних синтаксичних одиниць, він і тепер залишається однією з найменш досліджених та найбільш суперечливих царин лінгвістики.

Художній дискурс письменників здебільшого розглянуто у літературознавчих розвідках, утім, недостатньо досліджений із погляду мовних (зокрема синтаксичних) рис їхніх творів. Лінгвісти почали працювати над синтаксичним складником художньої прози наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, переважно зосереджуючи увагу на таких аспектах, як неповні речення, однорідні члени речення, складні синтаксичні конструкції тощо. Наприклад, І. Дегтярьова зосередила увагу на однорідних членах речення у творчості Ю. Іздрика й Т. Прохаська [3]; Л. Голоюх на матеріалі творчості В. Шевчука досліджувала безсполучникові складні речення [1]; І. Завальнюк присвятила наукову розвідку вивченню парцельованих складносурядних конструкцій та приєднувальних компонентів у творчому доробку М. Стельмаха [5].

Варто зазначити, що деякі синтаксичні одиниці у творчому доробку митців раніше не втрапляли в поле зору дослідників. Відповідно питання синтаксису в контексті вивчення художнього стилю того чи того письменника й дотепер залишається не надто вивченим, що й зумовлює **актуальність нашого дослідження**.

Низка аспектів синтаксичної організації прозового дискурсу Володимира Лиса вже була предметом нашого розгляду [6; 7; 8], але багатокомпонентні синтаксичні конструкції досі не висвітлено в контексті означеної теми, тому вважаємо цей розділ актуальним для дослідження особливостей ідіостилу письменника та синтаксичної організації його текстів. Із-поміж комплексного аналізу складних речень у художній спадщині В. Лиса орієнтовно простежуємо таке співвідношення частоти їхнього використання:

- складносурядні – 15%;
- складнопідрядні (разом із кількома підрядними) – 40%;
- безсполучникові – 10%;
- багатокомпонентні – 35%.

Мега статті – дослідити складні синтаксичні конструкції та частоту їхнього використання в романістиці В. Лиса.

Інколи мовці висловлюють складні судження й для цього послуговуються багатокомпонентними синтаксичними конструкціями. Вони нараховують хоч би 3 предикативні одиниці. У таких конструкціях можливі два рівні членування: зовнішній (структурно-синтаксичний) і внутрішній (семантичний). Зовнішній рівень членування визначається на основі тих зв'язків, що наявні *між компонентами* конструкцій змішаного типу. Їх передано за допомогою сполучників сурядності й підрядності, а також розділовими знаками, якщо це безсполучниковий зв'язок. Внутрішній рівень членування визначається на основі тих зв'язків, що простежуються *всередині того чи того компонента*.

Романістика В. Лиса засвідчує, що багатокомпонентні синтаксичні конструкції репрезентовані досить показово. У творах «Соло для Соломії», «І прибуде суддя» найчастіше письменник послуговується реченнями зі сполучниковим сурядно-підрядним синтаксичним зв'язком, натомість у романі «Обітниця» регулярність ужитку таких конструкцій дещо менша: *У напівсні-напівмаренні він раптом побачив, як вони йдуть удвох польовою дорогою, а над ними летить густий джмелиний рій* (3); *Далеко од*

границі, од німця, котрий тепер за Бугом стояв, а отець Андроній покійний казали, що до Бугу од їхнього села верстов зо двадцять (3); Вони, звісно, чули, що тут, у Любомлі, де жило багато юдеїв, частину їх розстріляли десь там, за містом, а частина жила в якомусь таборі, що звався гетто (3); Так казав той чоловік, справді молодий, з простою і переконливою мовою, а Соломія раптом спіймала себе на думці, що не так вслухається в сказані ним слова, як у сам голос (3); Небо вкривали чорні низькі хмари, і було схоже, що от-от піде дощ (1); Правда, голова Старовишинівського суду має явні симпатії до мене, каже, що в мене добрі шанси в майбутньому, але скніти у Старій Вишині я не збираюся (1); Щось схоже на сором відчував я, несучи провідницю, дівчину, яка відтепер мусить бути моєю, і не просто моєю, а моєю долею, єдиною, жаданою, і я мушу порятувати її (1); Не найбагатший, але й не бідний сельчанин, котрий завітав до господи, годився за компаньйона, а отець Андроній любив побалакати, коли вип'є (3); Годилося б насварити внука за стрілялки, але Антон пригасив злість, що раптом виникла (2, с. 16); Бабусі давно немає, а вже пізніше Калина дізналася, що таким було бабусине псевдо часів повстанської боротьби (2, с. 25).

Наведені вище конструкції складаються з двох компонентів. На зовнішньому рівні членування наявний сурядний зв'язок, який виражається за допомогою сполучників *а, але, і*, що розташовуються поза компонентами в схемі того чи того речення. Внутрішній рівень членування супроводжується підрядним зв'язком. Він наявний або в одному компоненті, або в обох одразу. Як правило, у таких конструкціях підрядні частини мають нерозчленовану структуру, відповідно питання ставиться від опорного слова в головній частині (у схемі це зображено стрілкою, яка починається з крапки), а не від усієї загалом.

У романах «Соло для Соломії», «І прибуде суддя» дещо поступаються частотою вжитку конструкції з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком. На противагу їм, у творі «Обітниця» таких речень більше: *А двоє вже точно знали, що Соломія належатиме котромусь із них – сусідські парубки Петро і Павло, названі так на честь двох перших за канонам апостолів (3); Справді-бо, тре' зважити, що носить дитя під серцем та халамидниця, шостий місяць уже кінчається, якщо вірити неїним словам про строки (3); Ми зійшли з тролейбуса й побачили низеньку світло-зелену, чи,*

радше, світло-салатову будівлю вокзалу – та наче впливала назустріч із темряви, підсвічена двома ліхтарями, що стояли пообіч центрального входу (1); Антон не знає і знати не хоче – то химера, що раптово виникла, викликана чудернацьким листом-погрозою (2, с. 16); Вікно те виходило на сплетену із дроту загорожу, за ним уже починався Ольжин сад, де Дмитро поставив невеличку альтанку (2, с. 35); І раптом усі думки кудись відбігли, бо він чітко зрозумів – запрошуючи його, Марічка хотіла, аби він відмовився від приїзду (2, с. 58); Антон розказав про розмову з Корнилом Тимкові, й обоє вирішили: тре йти, як радить цей чоловік (2, с. 99); Віка запам'ятала, про що йшлося в тій статті: Октавія, який ще тоді не був Октавієм, викрала разом із його братом, коли вони виїхали в поле; кочівники вивезли їх і продали римлянам (2, с. 208).

Такі речення, як і конструкції з тільки сполучниковим зв'язком, складаються з двох, спорадично – з трьох компонентів. На зовнішньому рівні членування наявний безсполучниковий зв'язок, який підтверджується розділовими знаками (комою, двокрапкою, тире, зрідка – крапкою з комою), що розташовуються поза компонентами, а на внутрішньому – сполучниковий підрядний. Підрядні частини частіше мають нерозчленовану структуру, рідше – розчленовану.

Художній дискурс Володимира Лиса супроводжується й такими конструкціями, що поєднують обидва типи зв'язків на одному рівні членування (переважно зовнішньому). Ці речення характерні для творів «Соло для Соломії», «І прибуде суддя»: *Мине час, зміниться світ, обкрутиться десятки разів довкола небесного світила Земля, і вже на смертному одрі, біля самісінького краю її земної стежки згадає Соломія ті очі, що з-під маски ведмедя блиснули на неї (3); Соломія розплющує очі – авжеж, то їхня грушка, що на вуглі хати росте, а Петра ніде немає (3); Мине багато років, й од чоловіка, котрий приїде з Сибіру й розшукає неї, й покладе їй на долоню маленьке дерев'яне серце з двома вирізьбленими профілями – чоловічим і жіночим, дізнається Соломія, чого живою зосталася (3).*

Зазначені вище конструкції засвідчують, що на зовнішньому рівні членування автор послуговується одночасно й сполучниковим (сурядним) зв'язком, і безсполучниковим, а на внутрішньому – лише сполучниковим підрядним. Варто зазначити,

що такі речення складаються з 3 або 4 компонентів. На відміну від цих романів, у творі «Обітниця» речень із різними видами зв'язку на зовнішньому рівні членування не засвідчено. У ньому автор послуговується або суто сполучниковим, або безсполучниковим способом поєднання частин синтаксичних конструкцій, про які ми зазначали раніше.

У романах «Соло для Соломії», «І прибуде суддя» автор деколи послуговується й такими конструкціями, які охоплюють різні види зв'язку як на зовнішньому, так і на внутрішньому рівнях членування, наприклад: *Обличчя обвітрене, видно, вона багато буває на свіжому повітрі, проте є у цьому щось таке, що змушує думати – ця обвітреність йому навіть пасує, цьому дивовижному обличчю, це наче вміло накладений шар тонованої пудри чи світло-коричневого крему (3); Вона повернула голову на звук моїх кроків, і в темному поблискуванні пристанційного ліхтаря, що синювато-жовтим оком байдуже позирав на вагон, раптом, здавалося, майнула тінь великого чорного птаха, так несподівано спохмурніло, ба навіть зляканим стало її обличчя (1).*

Ці конструкції засвідчують, що В. Лис використовує сполучниковий (сурядний) і безсполучниковий зв'язки на зовнішньому рівні членування й сполучниковий (підрядний) і безсполучниковий на внутрішньому. Варто зазначити, що в романі «Обітниця» таких речень не виявлено, адже автор на зовнішньому рівні членування, як ми вже зауважували, використовує або сполучниковий, або безсполучниковий зв'язок, тоді як на внутрішньому переважає сполучниковий підрядний.

Отже, романи Володимира Лиса «Соло для Соломії», «І прибуде суддя» доводять, що серед багатокомпонентних синтаксичних конструкцій автор найчастіше вживає речення із сполучниковим зв'язком: сурядним на зовнішньому рівні членування й підрядним на внутрішньому. Здебільшого вони складаються з 2 компонентів. На відміну від них, твір «Обітниця» характеризується нижчою регулярністю використання таких речень. У романах «Соло для Соломії», «І прибуде суддя» автор активно послуговується й реченнями з безсполучниковим зв'язком на зовнішньому рівні членування та сполучниковим підрядним на внутрішньому, утім в «Обітниці» таких конструкцій значно більше. Твори «Соло для Соломії», «І прибуде суддя» почасти

супроводжуються конструкціями з обидвома видами зв'язку на одному рівні членування, зокрема на зовнішньому, тоді як внутрішній – тільки зі сполучниковим підрядним. Такі речення мають здебільшого 3-4 компоненти. На противагу зазначеним вище романам, в «Обітниці» їх не засвідчено, бо автор послуговується або суто сполучниковим, або безсполучниковим способом поєднання частин синтаксичних конструкцій. Досліджена вибірка матеріалів «Соло для Соломії», «І прибуде суддя» засвідчила, що інколи автор уживає конструкції з різними видами зв'язку – сполучниковим (сурядним і підрядним) та безсполучниковим на обидвох рівнях членування – зовнішньому й внутрішньому. Їх структурна схема нараховує 3-4 компоненти. У романі «Обітниця» таких речень не виявлено, адже автор на зовнішньому рівні членування використовує або сполучниковий, або безсполучниковий зв'язок, водночас на внутрішньому переважає сполучниковий підрядний.

Література

1. Голоюх Л. Складні безсполучникові речення у стилістиці художніх текстів В. Шевчука. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. Луцьк, 2013. С. 24–28.
2. Грищенко А., Мацько Л., Плющ М., Тоцька Н., Уздиган І. Сучасна українська літературна мова : підручник. 3-тє вид., доповн. / за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 2002. 440 с.
3. Дегтярьова І. Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози. *Українська мова*. Дніпропетровськ, 2009. Вип. 3. С. 27–38. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/6049/04Degtyarova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 08.10.2022).
4. Дудик П., Прокопчук Л. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Академія, 2010. 380 с. URL : <http://194.44.152.155/elib/local/sk756566.pdf> (дата звернення: 08.10.2022).
5. Завальнюк І. Експресивний синтаксис прози Михайла Стельмаха. *Українська мова*. Київ, 2012. Вип. 3. С. 39–47.
6. Левченко Д. Синтаксичний аспект роману Володимира Лиса «Соло для Соломії»: ускладнення простих речень. *Студентські лінгвістичні студії*: зб. статей. Вип. 11. Житомир, 2020. С. 53–57.
7. Левченко Д. Способи вираження присудків у романі Володимира Лиса «Соло для Соломії». *Науковий часопис Східноpodільського лінгвокраєзнавчого центру*: зб. наук. праць студентів, магістрантів, викладачів. Вип. 10. Умань, 2021. С. 62–68.
8. Левченко Д. Функціонування складносурядних речень у романах Володимира Лиса «Соло для Соломії» та «І прибуде суддя». *Мовні виміри світу*:

матеріали науково-практичної студентсько-учнівської конференції. Житомир, 2021. С. 57–59.

9. Шульжук К. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 183 с.

Список ілюстративних джерел

1. Лис В. С. І прибуде суддя. URL : <https://testlib.meta.ua/book/241833/read/> (дата звернення: 08.10.2022).

2. Лис В. С. Обітниця. Київ : КСД, 2019. 348 с.

3. Лис В. С. Соло для Соломії. URL : <https://www.e-readinglib.com/bookreader.php/1024974/volodimir-lis-solo-dlya-solomii.html> (дата звернення: 08.10.2022).

**ХУДОЖНІ ФУНКЦІЙ КОНЦЕПТУ
«МОРАЛЬНЕ ПРОЗІРННЯ» В ПОВІСТІ Ч. ДІККЕНСА
«РІЗДВЯНА ПІСНЯ В ПРОЗІ»**

У статті проаналізовано художні функції концепту «моральне прозіння» на матеріалі повісті Ч. Діккенса «Різдвяна пісня в прозі». Акцентовано на використанні символіки й іронії, які уяскраблюють ідейний зміст повісті.

Ключові слова: *повість, моральна проблематика, символ, іронія.*

The article analyses the artistic functions of the concept of “moral insight” in the novel “A Christmas Carol in Prose” by Charles Dickens. Special attention is paid to the use of symbolism and irony, which highlight the ideological content of the content.

Key words: *story, moral issues, symbol, irony.*

Проблема моральних цінностей належить до «вічних» питань людської цивілізації. Прагнення добра, милосердя, любові до ближнього, допомога слабшому – найкращі риси, які визначають моральне обличчя людини і свідчать про перевагу в її свідомості духовних чинників над матеріальними. Саме ці ознаки характеризують високоморальну особистість.

Література як мистецтво слова, підручник життя культурної особистості великою мірою визначає напрямки морального розвитку суспільства. Тому художні твори, присячені проблемі морального життя людини, необхідності дотримання загальнолюдських цінностей, формують скарбницю гуманістичного мислення. До художніх зразків, що не втрачають своєї актуальності і в наш час, належать твори одного з найпопулярніших англійських письменників вікторіанської епохи Чарльза Діккенса. Своєю творчістю митець закликав до життя за морально-етичними, духовними критеріями.

Повість «Різдвяна пісня в прозі» створена Ч. Діккенсом в один із найяскравіших періодів життя митця (40-ві роки ХІХ ст.) – час поглиблення критичного начала у творчості, мистецької зрілості автора [2]. Твір свідомо спрямований на покращення моральних засад світу, удосконалення суспільства.

На думку дослідників, «різдвяною» повістю є не лише за змістом, а й за формою. Назвавши її «піснею в прозі», автор

наголосив і на поетичності твору, і на його зв'язку з народними різдвяними піснями, що уславлюють духовне чудо. Прагнучи наблизити композицію повісті до пісенної, письменник іменує розділи строфами [3].

Концептуальне значення ідеї «морального прозріння» полягає в розумінні автора життєвого шляху людини як можливості вибору на користь добра, милосердя, щедрості, щирості й любові. Письменник утверджує думку про те, що стати на шлях моральності ніколи не пізно і «прозріти», «переродитися» можна навіть наприкінці життя.

У творі концепт «морального прозріння» досить яскраво висвітлено через діалог між Скруджем та Марлі. Колишній компаньйон формулює певну філософську модель «правильного», «радісного» життя людини, що забезпечить її спокій душі після смерті: *Людська душа, – заперечив привид, – мусить спілкуватися з людьми і всюди слідувати за ними, бути спільником їхньої долі; а той, хто не виконав цього при житті, приречений поневірятися після смерті. Він мусить блукати по світу і – о, горе мені! – дивитися на людські радощі й прикроці, які він уже не може розділити, а колись міг би – собі й іншим на радість. Я ношу ланцюг, який сам скував собі при житті, – відповів привид. – Я кував його кільце за кільцем і ярд за ярдом. Я оперезався ним по добрій волі і за власним бажанням його ношу. Хіба вигляд цього ланцюга не знайомий тобі?* [1].

Неприкаяна душа Марлі змушена блукати світами, не відпочиваючи та не зупиняючись ні на хвилину, відчуваючи при цьому муки совісті за те, що не робив добрих справ, дбав лише про власні справи, про власне збагачення. І тепер *«навіть століттями каяття не можна відмолити загублену на землі можливість зробити добру справу. А я не знав! Не знав! Турбота про ближнього – ось що мусило стати моєю справою. Суспільне благо – ось до чого я повинен був прагнути. Милосердя, жаль, щедрість – ось на що я мав спрямувати свою діяльність. А заняття комерцією – це лише крапля води в безбережному океані визначених нам справ... Чому, проходячи крізь натовп своїх ближніх, я опускав очі й жодного разу не підняв їх до тієї благословенної Зорі, яка спрямувала стопи волхвів до убогого дому. Адже її сяйво могло б вказати й мені шлях до хатини бідняка»* [1].

Ідею можливості «морального прозріння» людини навіть на схилі літ відображено через змалювання спогадів Скруджа, який колись був щирою і радісною дитиною, що любила Різдво. Він згадує казкові розповіді про Алі Бабу, Валентина, його лісового брата Орсона і його обличчя світиться від щастя, він дивовижно сміється: *Та це ж Алі Баба! – нестямившись від захвату, закричав Скрудж. – Це мій добрий старий чесний Алі Баба! Так, так, я знаю! Якось на Різдво, коли це покинуте дитя залишилося тут саме-саміське, він прийшов до нього, точнісінько як зараз! Бідолашний хлопчик! А ось і Валентин, – продовжував Скрудж, – і його лісовий брат Орсон; ось вони! І цей, як його, – той, кого поклали, сонного й напівроздягненого, біля воріт Дамаска, – хіба ви не бачите його? І конюх султана, якого джини перевернули догори ногами! Ось він – Стоїть на голові! Так йому й треба! Я дуже радий. Як він посмів оженитися з принцесою!* [1]

Колись він умів співчувати і плаче через те, що Робін Крузо нарешті повернувся додому. Після пережитого катарсису у Скруджа з'являється бажання подякувати хлопчику-колядникові за побажання:

– Як би я хотів... – пробурмотів він згодом, утираючи очі рукавом і заховавши руку в кишеню; але відтак, оглянувшись довокола, додав: – Ні, тепер уже пізно.

– А чого б ти хотів? – запитав його Дух.

– Нічого. Вчора увечері якийсь хлопчик заколядував біля моїх дверей. Мені б хотілося дати йому що-небудь, оце й усе [1].

Спогад про давнє Різдво стає першим етапом для «прозріння» Скруджа, знаком його майбутнього морального відродження.

Думка про те, що кожна людина (навіть зіпсована грошима) є доброю від народження – провідна у творі. Протягом життя така людина досить часто зневірюється у красі людської душі, у можливості радіти простим речам, що призводить до самотності. Прагнення до збагачення, бажання заробити якомога більше грошей іноді змушують її зачерствіти, проте, повернутися до своїх витоків, джерел душевної гармонії ніколи не пізно.

Другим етапом, що призводить до «морального прозріння» Скруджа, є відвідування Нинішнього Різдва. Він приходить до усвідомлення необхідності робити добро, переваги духовних

цінностей над матеріальними і розуміє важливість здійснення добрих справ щодня: *Не в цьому суть, Привиде. Він має владу зробити нас щасливими чи нещасливими, а нашу працю – легкою чи тяжкою, перетворити її на задоволення чи на муки. Нехай він робить це словом або поглядом, за допомогою чогось настільки незначного й невагомого, що не можна ні обчислити, ні обмірити, – та все одно добро, яке він чинить, вартує цілого статку.*

І тут Скрудж відчув на собі погляд Привида й запнувся.

– Чого ж ти замовк? – запитав його Дух.

– Так, нічого, – відповів Скрудж.

– А все-таки, – наполягав Дух.

– Нічого, – сказав Скрудж, – нічого. Просто мені захотілося сказати два-три слова моєму клеркові. Оце й усе [1].

Так, Скрудж робить неймовірно швидкий моральний «стрибок» від зверхнього ставлення до простої людини до розуміння її природної мудрості: щойно засудивши клерка за його щирість та наївність, відкриває для себе глибоку сутність цих якостей людини.

Причина такої загалом нереалістичної переміни у свідомості Скруджа полягає в тому, що в дитинстві, юності він мав міцні духовні цінності. Лише прагнення збагачення стало початком його шляху до аморального життя. Колись він радів простим речам, навіть був закоханий, мав плани на майбутнє, проте, гроші зробили з нього холодну, бездушну людину. Він мав шанс стати щасливим, але вибрав холодний, жорстокий шлях збагачення. Ідея вибору, що має людина – провідна у творі.

У повісті є досить важливий епізод, пов'язаний із лінією кохання Скруджа. Він зрікається коханої заради грошей: *Ти поклоняєшся тепер іншому божеству, і воно витиснуло мене з твого серця...Всім своїм колишнім надіям і мріям ти зрадив заради однієї – стати невразливим для його шпилькових уколів. Хіба я не бачила, як усі твої шляхетні прагнення гинули одне за одним, і нова всеперемагаюча пристрасть – пристрасть до наживи – помалу заволоділа тобою! [1].*

Дівчина відчуває, як її коханий віддаляється і стає зовсім чужим для неї. Тому вона приймає рішення розлучитися. Щастя для неї полягає в духовній близькості, тому бідність, на її думку, не стане для закоханих перешкодою. Проте, її коханий уже

змінився: *У тебе інша душа, інший спосіб життя, інша мета. І вона для тебе найважливіша. Це зробило мою любов непотрібною тобі. Вона не має ціни у твоїх очах [1].*

У Скруджа на це є своє думка: світ не любить і не приймає бідних, тому для реалізації в ньому треба бути обов'язково багатим. Навіть, якщо це розіб'є тобі серце. Гадаючи, що зробив розумний, правильний вибір, Скрудж прирікає себе на самотність. Тому його дратує, коли хтось створює сім'ю, не зважаючи на матеріальні чинники.

Після «морального прозріння» Скрудж розпочинає абсолютно нове життя. Він обіцяє Духові Різдва, що запам'ятає надані уроки й ніколи не буде байдужим до долі інших. Саме це допомагає чоловікові змінити своє майбутнє: *Я шануватиму Різдво у своєму серці й зберігатиму пам'ять про нього весь рік. Я спокутую своє Минуле Сьогоднієм і Майбутнім, а спогад про трьох Духів завжди житиме в мені. Я не забуду цих уроків, не зачиню свого серця для них [1].*

Казковість, повчальність «Різдвяної пісні в прозі» повністю підтверджується її розв'язкою. На перший погляд таке завершення твору видається дещо штучним, нереалістичним. Проте, це пояснюється тими завданнями, які ставить на початку письменник: змусить читача повірити в дива навколо себе (чарівні можливості Різдва, можливості морального відродження людини: *І Скрудж стримав своє слово. Він зробив усе, що обіцяв Бобові, і навіть більше, значно більше. А Крихітці Тімові, який, до речі, незабаром видужав, він був завжди другим батьком. І таким він став добрим другом, таким добрим господарем, і такою доброю людиною, що наше славне старе місто може ним лише пишатися. Та й не тільки наше – будь-яке добре старе місто, містечко чи село в будь-якому куточку нашої доброї старої землі. Дехто підсміювався з цього перетворення, але Скрудж не звертав на них уваги – смійтеся на здоров'я! Він був досить розумний і знав, що так уже влаштований світ, – завжди знайдуться люди, готові осміяти добру справу. Він розумів, що ті, хто сміється, – сліпі, і думав: нехай собі сміються, аби не плакали! На серці в нього було весело й легко, і йому цього було цілком досить...про нього йшла поголоска, що ніхто не вміє так шанувати й справляти Різдво, як він. Якби ж і про нас могли сказати те саме! Про всіх нас! [1].*

Змінившись сам, Скрудж дає поштовх для зміни майбутнього інших людей. Саме завдяки «переродженню» ділка, Крихітка Тім залишається жити, а сам чоловік стає щасливим.

Література

1. Діккенс Ч. Різдвяна пісні в прозі : повість. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=220>
2. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник : у 2-х томах. Т. 1. / за ред. Н. Михальської, Б. Щавурського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. С. 548–556.
3. Світова література : 6 клас. URL : <https://uahistory.co/pidruchniki/voloshyk-world-literature-6-class-2014/14.php>

**ІДЕЙНО-ХУДОЖНІЙ ЗМІСТ ЕСЕ К. МОСКАЛЬЦЯ
«ЛЮДИНА НА КРИЖИНІ»**

У статті проаналізовано ідейно-художній зміст есе К. Москальця «Людина на крижині». Акцентовано на філософській проблематиці твору, художній майстерності автора в осмисленні сенсу життя людини.

Ключові слова: есе, проблематика, людина.

The article analyzes the ideological and artistic content of Konstantin Moskalets's essay "Man on the Ice". It is focused on the philosophical problem of the work, the author's artistic skill in understanding the meaning of human life.

Key words: essay, problem, person.

Відкритість та демократичність як засади сучасного українського суспільства визначили сприятливі умови для формування різних жанрових форм літератури. Звільнені від вимог соцреалістичного канону, ідеологічно-тоталітарного тиску на культуру, українські письменники отримали можливості для самовираження.

Одним із найпоширеніших у літературі ХХІ століття став жанр есе. Це художньо-публіцистичний твір, який поєднує письменницькі та публіцистичні можливості автора, є виявом його творчої свободи і досить часто має парадоксальний характер [4].

Сучасні дослідники в галузі жанрології вважають, що есе позбавлене чітких ознак якогось конкретного жанру і загалом є міжжанровим утворенням.

За літературознавчою енциклопедією, есе – прозовий твір із довільною композицією, якому властива белетризація зафіксованих індивідуальних вражень, асоціацій чи інформації, отриманої з різних галузей знань, несистематичне поєднання філософських, літературно-критичних, науково-популярних, іноді специфічно наукових елементів [1, с. 347].

Ю. Нестеренко справедливо вважає, що есе – це синкретичний жанр, який функціонує у філософії, публіцистиці, літературній критиці й художній літературі, втілений у змісті та формі, що базується на художній проекції авторської концепції з високою жанровою валентністю і типологічною нестабільністю [3, с. 11].

Т. Шевченко виокремлює такі тематичні типи *есе* характеризується тематичним різноманіттям – *філософський, історично-біографічний, публіцистичний, літературно-критичний, науково-популярний, власне белетристичний* (суміжні жанри: *поезія у прозі, науковий нарис, філософський трактат, листи, бесіди, роздуми*) [4, с. 49].

Есеїстика К. Москальця відзначається глибокою філософською спрямованістю. Одним із найяскравіших зразків філософського есе автора є «Людина на крижині». Уперше твір з'являється в 1995 році в журналі «Світо-Вид», а пізніше входить до інших збірок письменника («25 есеїв про свободу», 2003 р., «Досвід коронації», 2009 р.).

Твір виразно символічний. У ньому автор пропонує власні роздуми про сенс людського життя, яке осмислюється письменником як потужна течія: *Чоловік побачив, що він опинився на невеличкому плавучому острові, якого все далі й далі на захід відносила потужна, вивільнена від довгого зимового сну течія. Поряд пливли більші й менші крижини, наздоганяли одна одну й переганяли, зіштовхувалися, кришилися, переверталися* [2].

Головна мета існування людини, на думку автора, полягає в тому, щоб, перебуваючи на «крижині» посеред бурхливої ріки, зберегти рівновагу, Іншими словами, сутність особистості, її цілісність і цінність не повинні загубитися в життєвій течії.

Образ людини на крижині у творі – досить незвичний. Чоловік, опинившись у справжній небезпеці, зберігає спокій і навіть осмислює цю драматичну ситуацію як шлях до певної незалежності від звичних обставин: *Чоловік знав, що тепер він недосяжний, і жоден із тих, хто метушився на березі, не зможе йому ні допомогти, ані зашкодити. Той чоловік усе своє дотеперішнє життя був великим прихильником мистецтва рівноваги. Отож і тепер він ширше розставив ноги, дістав із кишені люльку й тютюн і закурив, міркуючи, що його робити далі й чи робити взагалі* [2].

Важливою ідеєю твору є розуміння людини як сутності, тотожної крижині. Автор акцентує увагу на плинності та кінченості людського життя, яке тане і зникає у коловороті інших крижин: *На цій крижині неможливо збудувати ні житла для себе, ані храму для Бога. Вона хистка, вона пливе і цохвилини*

зменшується, танучи. І той чоловік, який стоїть на ній, також крижина, він також зменшується з кожною хвилиною, деформується, старіє, віддаляється. Ось ця крижина страждає, хворіє, старіє – пориста, важка, крихка, дедалі аморфніша; ось вона молиться або займається йогою, благаючи Його затримати цю форму; ось вона помирає – тобто зливається з рікою і розчиняється, вода – у воді [2]. Саме усвідомлення непорушності та невідворотності світового порядку, у якому все буде так, як повинно бути, налаштовують людину на спокій та рівновагу, допомагають позбутися страху.

У творі наявні роздуми про природу зовнішнього та внутрішнього часів, які визначають циклічність та лінійність у сприйнятті людиною світу. Важливо розуміти відмінності між ними, щоб спокійно ставитися до законів існування людини у всесвіті: *Протягом усієї своєї напівпритомної історії людина помилково утотожнює внутрішній час із зовнішнім і, консервуючи та реставруючи, гадає, що таким чином вона забезпечує себе від того, що є, може, найістотношою характеристикою її ества: від зникання [2].*

Отже, есе К. Москальця «Людина на крижині» пропонує читачеві оригінальну модель існування особистості в рухливому, плинному, хисткому світі. Саме в збереженні рівноваги, внутрішньої гармонії полягає мета людського життя. Об'єднавшись із природою, заглибившись у її закони, людина здатна досягти стану спокою та щастя.

Література

1. Літературознавча енциклопедія : у 2-х томах. Т. 1 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
2. Москалець К. Досвід коронації. Вибрані твори : Романи, повість, оповідання, есеї. Львів : Піраміда, 2009. 220 с.
3. Нестеренко Ю. В. Сучасна українська есеїстика: жанрові трансформації: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2014. 18 с.
4. Целюх Т. В. Концепція людини в есеїстиці Костянтина Москальця. Кривий Ріг : КДПУ, 2018. 91 с. URL : <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/2793>
5. Шевченко Т. М. Поетика дзуйхіцу в сучасній українській літературі. *Philologi. Science and Education a New Dimension*. Будапешт, 2018. № 4(45). С. 70–73.

ПОРІВНЯННЯ ІНТЕРНЕТ-МЕМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКИХ МОВАХ

Статтю присвячено дослідженню інтернет-мемів, з'ясуванню особливостей їх творення в українській та англійській мовах. Акцентовано на політичній спрямованості відповідного жанру, актуалізовано інтернет-меми воєнної тематики.

Ключові слова: інтернет-мем, невербальний, українська / англійська мова.

The article examines Internet memes, elucidates the peculiarities of their creation in the Ukrainian and English languages. Attention is drawn to the political orientation of the relevant genre, internet memes of military themes are updated.

Key words: Internet meme, non-verbal, Ukrainian / English language.

Розвиток інтернет-мемів зумовлений світовими тенденціями, поширення їх у просторах світових мереж зумовлений різноманітними факторами, серед яких висміяти ту чи ту позицію, політичні погляди, викликати сміх чи дезінформувати. Англійські меми українськими не дуже відрізняються від українських. Важливу роль відіграють основний сенс мемів, значення яке вони несуть і як це впливає на ту чи ту людину. Сьогодні поширення інформації можна виразити за допомогою веселої картинки чи надписами. Вони несуть в собі як корисну інформацію, так і мають негативний вплив на людей, що залежить від того, з якою метою вони використовуються.

Мем спонукає до комунікації, творчості й суперечок, і часто саме меми допомагають краще зрозуміти процеси, що відбуваються в суспільно-політичному й культурному житті країни. Наразі жартівливі зображення стали досить популярними. Своєю появою вони завдячують інтернету як активно використовуваному засобу масової комунікації. Інтернет-меми мають на меті не стільки точно відтворити певні реалії, скільки певним чином спотворюючи їх, викликати відповідні реакції в адресатів. Їхня поява зазвичай несподівана, а часом безглузда й абсурдна.

Меми являють собою вербальні, невербальні й гібридні утворення, які характеризуються такими категорійними ознаками,

як-от: відтворюваність і висока швидкість циркуляції в інтернеті. Більшості аналізованих мемів мають за основу яскраві кольори, покликані привертати увагу. Подекуди колір є обов'язковою умовою виникнення зв'язку вербального й візуального символів, однією з важливих складових текстотворення і текстосприйняття мема. Наприклад:

Russia: Let us take your capital

The people of Kyiv:

Проілюстрований зразок засвідчує: текстовий матеріал виокремлено яскраво жовтим кольором, що актуалізує слова супротиву проти російської агресії. Такий яскравий колір характеризує здатність до боротьби, тим часом як чорний колір шрифту апелює до реалій, пов'язаних із захопленням міста, що викликає сумні емоції.

Інший приклад ілюструє невербальну комунікацію: зображення, так би мовити, звичайного сільського парубка, який по-своєму чекає на російське вторгнення, викликають посмішку. Жартівливому сприйняттю сприяє й штучне зображення зброї на картинках.

In Ukraine, waiting for the Russian invasion

Пор. також інші зразки:

THE UKRAINIAN PEOPLE AFTER DESTROYING A RUSSIAN TANK

Ставлення до мемів різне: деякі вважають інтернет-меми інформаційним сміттям, а хтось із захопленням поширює кожен новий мем. Однак незаперечним залишається те, що меми стали невід'ємною частиною інтернет-спілкування, своєрідним жаргоном, знання якого допомагає стати «своїм». Не обов'язково долучатися до обговорення всіх мемів і постійно користуватися ними, але їх знання може полегшити спілкування в мережі.

Мем сам по собі є механізмом передачі та збереження певної інформації. Очевидно, що до спонтанного, неконтрольованого поширення придатна не будь-яка інформація, а лише та, що здатна викликати зацікавлення багатьох інтернет-користувачів, не залишає їх байдужими до тих чи тих актуалізованих реалій, породжує найрізноманітніші асоціації. Меми відбивають культурні стереотипи та явища сучасної дійсності, вирізняються актуальністю, новизною й здатні впливати на інтернет-користувачів.

Окрім того, меми виконують низку функцій, як-от: 1) репрезентативну (відтворюють прочитане чи побачене, почуте з певним акцентом на важливій інформації); 2) комунікативну (реагують на причину, яка спонукає до обговорення, а також

створення особливого мовного простору, зрозумілого певній групі); 3) креативну (відтворюють реальні події у творчому форматі з використанням сучасних онлайн-інструментів). В основі мему повинно бути окреме питання, формула, афоризм. Мем – це гармонійна змістовна фраза, яка має гумористичний відтінок, зрозуміла для певної групи людей.

Варто говорити й про емоційний аспект. Сенс мемів – почуття гумору, емоційна близькість поєднання фото та текстової складової для певної групи студентів (наприклад, певний клас чи паралель). У їх основі часто лежить парадокс, мовна гра слів, переосмислення значення і т.ін., що породжує новий зміст загальновідомого.

З-поміж класифікацій мемів вирізняється та, яка ґрунтована на способі утворення й передбачає такі різновиди: 1) форсовані (поширювані піарниками й маркетологами); 2) спонтанні, або кооптовані (виникають випадково й стрімко підхоплюються причетною стороною); 3) самопороджувані (елементи народної творчості, меми в чистому вигляді, віруси).

За способом позначення виділяються такі типи: 1) візуальні; 2) аудіальні; 3) текстові; 4) змішані. Візуальним мемам властива масовість: до них уналежнюють смішні картинки, що мотивують зображення, комікси, фотожаби, макроси та фейси. Для аудіальних мемів важливе звукове сприйняття: до них зараховують пісні, слогани й девізи, наприклад, фраза з пісні “Pumped up kicks” стала «вірусом». Текстові меми – це текстові зразки, поєднання слів у текстовому вигляді.

Отже, як свідчить досліджуваний матеріал, у середовищі інтернет-мережі переважають так звані візуально-вербальні меми, джерело їх походження – переважно кінотексти, що передбачають як візуальний, так і вербальний компоненти. Джерело походження мемів впливає на їх подальшу реалізацію в мовно-культурному середовищі.

Література

1. Жулінська М., Смоляр Н. Інтернет-меми як одиниці інформації у кіберпросторі. *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. № 2. С. 66–71.
2. Меми для бойового настрою: війна, українські фермери і конотопські відьми. URL : <https://rubryka.com/article/war-mems/amp/>

3. Циховська Е. Інформаційні віруси: картина як інтернет мем. *Актуальні проблеми іноземної філології. Серія: Лінгвістика та літературознавство: зб. наук. статей.* Бердянськ : БДПУ, 2013. Вип. VIII. Ч. 1. С. 152–158.

4. Чому мем це зброя дезінформаторів. URL : <https://inrespublica.org.ua/podii/chomu-mem-tse-zbroya-dezinformativ.html>

5. Що таке інтернет-меми? URL : <https://ukrrada.ru/komp-juteri/4705-shho-take-internet-memi.html>

6. What is a meme? URL: <https://edu.gcfglobal.org/en/thenow/what-is-a-meme/1/>

**ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ВИМІР ПОВІСТІ
«ГІРЧИЧНЕ ЗЕРНО» ГАЛИНИ ПАГУТЯК**

У статті досліджено інтертекстуальні зв'язки повісті «Гірчичне зерно» Галини Пагутяк. Визначено, що біблійні алюзії, ремінісценції, історико-культурні реляції є важливим ключем для розкриття художнього світу твору. Уведення в текстовий простір повісті біблійної притчі про блудного сина, образу перлини вказує на реінтерпретацію сюжетів з святого Письма. Біблійні алюзії в повісті служать для вираження авторської ідеї та нарації.

Ключові слова: біблійна притча, образ, алюзія, ремінісценція, Г. Пагутяк.

The article examines the intertextual connections of the story "The Mustard Seed" by Halyna Pagutyak. It was determined that biblical allusions, reminiscences, historical and cultural relations are an important key for revealing the artistic world of the work. The introduction of the biblical parable of the prodigal son and the image of a pearl into the textual space of the story indicates a reinterpretation of the stories from the Holy Scriptures. Biblical allusions in the story serve to express the author's idea and narrative.

Key words: biblical parable, image, allusion, reminiscence, H. Pagutyak.

Інтерпретація художнього тексту, який відсилає до спадщини минулого; міжтекстові запозичення, що відбуваються в часових вимірах та семіотичних просторах; взаємодія текстів вказує на його інтертекстуальний вимір, дозволяє прочитати твір у контексті світової літератури. Галина Пагутяк у прозі використовує біблійні жанри (притча, молитва) насичуючи оповідь сакральними, провіденційними ознаками, надаючи творам відповідного стилістичного забарвлення. Проектуючи на сучасність біблійну притчу про блудного сина в повісті «Гірчичне зерно», органічно вписуючи її у сюжетну канву твору, авторка вказує, що цей твір – це «Четверта книжка вже менш більш окреслила напрямом, у якому я стану рухатись. Я писала «Гірчичне зерно» по матриці буття: історія батька блудного сина. З цієї повісті я почала не лише відтворювати, а й створювати міфологію Урожа, якою наповняться інші мої книги» [4].

Окремі питання міфопоетики, міжтекстових зв'язків прози, наратології були предметом дослідження у розвідках А. Артюк, І. Білої, Я. Голобородька, Г. Бокшань, Т. Гребенюк, С. Журби,

О. Карабльової, О. Поліщука, Н. Синицької, Т. Тебешевської-Качак, Н. Ткачик та ін. Незважаючи на ґрунтовний рівень праць цих науковців, питання міжтекстових зв'язків залишається актуальним в плані дослідження повісті «Гірчичне зерно» Галини Пагутяк. Мета статті – з'ясувати інтертекстуальні виміри повісті «Гірчичне зерно».

Інтертекстуальні реляції засвідчують близькість Біблії з назвою повісті «Гірчичне зерно»: Ісус Христос порівнював Царство Небесне із гірчичним зерном. Християнство на початку свого існування було подібне до гірчичного зерна, яке розросталося між людей. Саме гірчичне зерно дуже маленьке (760 зернин важать 1 грам), але за сезон виростає величезний куш. Так і таємниче Царство Боже постає тою величчю, і красою, в яке ввійде людина за заслуги у земному житті. У Євангелії від Матвія говориться: *Царство Небесне подібне до зерна гірчиці, що його взяв чоловік та й посіяв на своїм полі. Воно, щоправда, найменше з усіх зерен; але як виросте, стає найбільшим з усієї городини, і навіть стає деревом, так що птаство небесне злітається і гніздить на його гілках* [Матвія, 13: 31–32], адже віра здатна на великі діла [Матвія, 17: 20]. Євангеліє від Марка говорить: *І мовив: “До чого прирівняємо Царство Боже – або у якій притчі ми його появимо? Воно – немов зерно гірчичне, що, коли сіється у землю, найменше від усіх насін, що на землі. А як, посіявши, виростає, стає більшим над усю городину, а віття пускає таке велике, що й небесне птаство в його тіні може сховатись”* [Марка 4: 30–32]. Ця ж притча подається й у Євангелії від Луки: *Далі промовив: “На що схоже Царство Боже? До чого б мені його прирівняти? Воно схоже на зерно гірчичне, що чоловік узяв та й кинув у город свій, і воно вигналось і стало деревом великим, і небесне птаство гніздить у його гілляках”* [Луки 13: 18–19]. Ісус Христос започаткував християнський рух, що розпочинався з малого, з гірчичного зерна. Він розростався і набирав популярності серед народу. Очевидно, що незрівнянну велич Царства Божого у притчі символізує небесне птаство, ті народи, які визнали християнство. Інтерпретуючи біблійний образ гірчичного зерна, авторка констатує, що віру «порівнювали колись з гірчичним зерном. Значить, її потребувалося зовсім мало, аби відстояти себе перед криводою. Щоб інших відстояти, треба тисячі гірчичних зерен.

*Але, буває, й одного нема. Тоді й вільного духу нема» [3, с. 49]. Людиною вільною духом постає у творі Михайло Басараб. Перед смертю до нього приходять привид давнього друга і дає відповідь на питання: чому помер його молодший син: *Ти не дав йому віри з гірчичне зерно, а любові він не мав [3, с. 71]. Без віри і любові людина нещасна і самотня, тому помирає.**

Алюзією відсилає образ гірчичного зерна й до однойменного оповідання І. Франка, у якому символізує народження письменницького таланту. Галина Пагутяк вказувала, що «Гірчичне зерно» було нав'язане творчістю І. Франка, що говорить про творчу спорідненість. Постать письменника часто згадується у повісті: Франко народився у сусідньому селі, а Уріж називав «*перлина Божя на землі*» [3, с. 14]. У Євангелії від Матвія Царство Небесне порівнюється з перлиною, яку знайшов купець й обміняв на неї всі статки. Повертаючись додому, Михайло Басараб зберіг тільки перлину, яка йому вартувала чимало страждань: *Він засне, вдавивши в долоню перлину, сльозу, росу і перлину водночас [3, с. 16].* Образ сліз-перлів наявний у поетичному циклі І. Франка. На думку Г. Бокшань, образ перлини у «Гірчичному зерні» є «полісемантичним символом, що корелює з міфологемою Урожа. Його можна інтерпретувати як репрезентант притулку, дому, а на сакральному рівні – Царства Небесного, в яке можна потрапити шляхом віри» [2, с. 241]. Образ перлини детермінований опозицією «духовне / матеріальне»: *Щоб вернутись додому не досить здоров'я, лишніх літ чи грошей на дорогу. Треба не загубити перлини [3, с. 19].* Семантика образу наповнюється сакральним значенням, категоріями віри, любові, без яких вона втрачає свою сутність: *...перлина в його руці розчинилася, наче в оцті, у безвір'ї, жорстокості тих, хто найкращі слова перетворив на гній... [3, с. 20].* Міфологема перлини в повісті актуалізована через зв'язок з образом Михайла Басараба.

Фольклорний зачин твору «Гірчичне зерно» детермінований описом ритуалу поховання біди (злиднів). Трактують цей ритуал письменниця як культурно-історичний факт – «давній урізький ритуал – закопувати біду під горою Ласки» [4]. У фольклорній традиції мотив закопування, потоплення або спалення Біди реалізований у легендах і казках, зокрема «Біда і щастя», «Злидні». Трансформований письменницею ритуал у повісті став складовою авторського міфу.

Притча про блудного сина одна з найвідоміших притч Ісуса Христа та найпоширеніших у витворах мистецтва. У Євангелії від Луки говориться про те, що син, отримавши спадок від батька йде у «далекий край» і там розтрачує маєток. Проживши весь спадок, він став бідувати. Але все ж спам'ятовся і повертається до батька, який приймає його з радістю. Євангеліє під нерозумним сином розуміє грішника, зрада якого оцінюється як зрада вірі, Богу та його законам. Цей сюжет в символічній формі показує відносини між людиною і небесним Отцем. Письменницьке трактування біблійної притчі у повісті «Гірчичне зерно» відмінне від канонічного змісту: мотив гріха і його розплата не прописані. Головний герой твору – Михайло Басараб на схилі літ повертається доживати у рідне село Уріж: він *«не був Вічним Жидом, чи Агасфером. Земля переверталась, і разом з нею перевертався він. Щоб вернутись додому, не досить здоров'я, лишніх літ чи грошей на дорогу. Треба не загубити перлини. Навіть якби він прожив усе життя в Урожі, в щоденній тяжкій праці, – і тоді б це звалося мандрами, бо подорож означає йти від хвилини до хвилини, від року до року, від народження до смерті, від однієї простої істини до другої. Коли ти помреш, утвориться коло у вигляді порошинки, яка літатиме серед мільярдів інших порошинок, а доки ти живий – світ величезний, болісний і барвистий»* [3, с. 19]. В основі притчі лежить мотив подорожі, пізнання світу, пошуку себе, свого місця у суспільстві. У творі чітко простежуються ознаки роману виховання: мотив подорожі та набуття досвіду як обов'язкові елементи становлення героя. Михайло Басараб вирушає з рідного дому з власної волі, щоб здобути знання і передати їх нащадкам. Історія, наука вабить молодого Михайла і виганяє з дому. Повернувшись у рідне село, чоловік прагне знайти умиротворення. Трансформація біблійної притчі реалізована й в образі молодшого сина Михайла – Грицька, який після тюрми повертається в Уріж до батька, бо *«Куди б не їхав – вертаєшся знову»* [3, с. 51]. Син переступає закони, не дотримується традицій, але все ж прощений і прийнятий батьком. Сповідуючись, Грицько констатує, що він нічого не навчився, бо *«лише втікав, щоб не загрузнути в брехні і підлості. Єдине, чим я можу гордитися, це те, що я ніколи не робив зла слабшому за себе»* [3, с. 52]. Він допомагає батькові навести лад у хаті, на

подвір'ї, приносить додому сухе дерево на дрова. Для Грицька «носіїна деревини мало такий самий сенс, як мучеництво Христа» [3, с. 54], що свідчить про духовне переродження чоловіка. Через випробування долі він приходить до переоцінки світогляду. Переживши внутрішні конфлікти, Грицько прагне знайти себе, відчуті спокій, який знаходить у смерті (самогубстві). Авторка відповідно філософії екзистенціалізму передає пустоту буття чоловіка, адже він не бачить сенсу життя після від'їзду від батька.

Образ Зоріана Доленги-Ходаковського (справжнє ім'я Адам Чарноцький) (1784–1825) – польського та українського фольклориста, діалектолога, етнографа, археолога постає у творі на перетині культурно-історичного та біблійного інтертекстів. Трансформація біблійного образу прочитується у самохарактеристиці Зоріана: *Я – ловець, але не ловлю звірини і душі чиєїсь не ловлю. Моє діло маленьке – ловити слова на папір* [3, с. 114]. У Біблії Ісус ловцями називає апостолів. За Г. Бокшань, у характеристиці Зоріана «актуалізовано риси, властиві апостолам: бідність, але наповненість радістю, уміння жити у простоті, як птахи небесні, про яких дбає Господь» [2, с. 242]. Опис Доленги-Ходаковського нагадує біблійних старців: *А той прийшов у дранті, геть-чисто жебрак, і просив не хліба, не води, а щоб йому заспівали пісень. То був вільний чоловік. Не орав, не сіяв – а жив. І був веселий у нужді. Сила, що кликала його в мандри заради слова, йшла від Бога* [3, с. 35–36]. Пошуки слова у біблійному трактуванні – це богошукання, донести до народу вчення Ісуса Христа про рівність перед Богом. У цьому й полягає сакралізація образу Зоріана. Мова як дар Божий допомагає людині реалізувати себе, на чому авторка акцентує у творі. Ремінісценція з Євангелії: *Пригадуєш: спочатку було Слово і Слово було Богом. Найвище за все – Слово, сиріч Розум. Син божий вчить нас розуму. І ніби каже: “Дотепер ви були звірами і грішили, але я дам вам розум, щоб ви стали людьми”* [3, с. 41] розкриває сенс сакральності слова. Михайло Басараб здобуває освіту, слово є його засобом пізнання, адже він прагне осягнути красу світу і розповісти історії про нього односельцям. Молодший син вважає, що він не виправдав надії батька, але все ж між ними тісні відносини. Після від'їзду сина, Михайло потрапив під дощ і захворів. Морально і фізично переживаючи смерть сина, Михайло бачить сни, в яких

реалізовано його страждання: *Мав тяжкий сон: у гарячці його голова звисла з ліжка. Басараб ніби лежав над прірвою, і, хоч йому було вигідно, зісподу тягло холодом і смертельним страхом: як не сам, то рано чи пізно чіпкі руки зіпхнуть його у прірву. Він довго мордувався, перш ніж прокинутися. Подібний сон снівся йому часто* [3, с. 69]. Хвороба дозволила зрозуміти значення сина в його житті і сакральний сенс слова: *Грицько забрав слова з собою, лишив йому найцінніше – золото мовчання, лишив ті слова, яких Михайло Басараб навчився ще дитиною, але їх було так мало, що вони вміщалися в дитячій долоньці* [3, с. 62].

Український поет Олександр Козловський (1876–1898) став персонажем твору «Гірчичне зерно». Михайло Басараб, зустрічаючись у маренні з померлим Лесем, згадує про основні віхи його життя, що відповідає історичній правді: походив з родини священника, був хворобливим, здобув освіту в Львівській політехніці, передчасно помер. У повісті згадується посмертна збірка поета, видана Іваном Франком: *“Мирти і кипариси”, – прочитав Лесь. – З портретом автора. За редакцією Івана Франка. “Не хочу сліз, щоб їх по мні лили, не хочу молитов, ні жалю, лиш прошу, щоб умерти не дали, де на солomé у шпиталю”*. Я думав, що пан доктор просто пожалів мене, похваливши вірші. Мені тоді, власне, вистачило й того, щоб якомсь протриматись [3, с. 35]. Лірика Козловського наповнена танатологічними мотивами, страждання і приреченості, що доповнює філософський сенс «Гірчичного зерна». Г. Пагутяк у творі «актуалізувала культурно-історичний інтертекст, створюючи образ призабутого поета-модерніста» [2, с. 243].

У повісті наявні алюзії на український літературно-філософський простір, зокрема ідеї Г. Сковороди, який *«вчив мужності й стриманості тих, хто квапиться вилити свої страждання в океан вселюдського болю, доводячи, що це непорядно, аморально. Шлях Сковороди був лише його шляхом, і другий такий чоловік ще не з'явився на цьому світі, й хто зна, чи з'явиться, бо люди більше не шукають опори у Вірі, Надії, Любові. Михайло Басараб пам'ятав, яким був світ до Сковороди і після нього»* [3, с. 62]. Інтерпретувати ці рядки можна як пошук істини високодуховною особистістю, як духовну потребу людини-пілігрима у вірі, любові, надії, простому людському щасті. Через

образ Григорія Сковороди у повісті «Гірчичне зерно» простежуємо головну ідею філософа – Богопізнання через самопізнання. На думку Г. Сковороди, осередком людського у людині, органом самопізнання і тією силою, що проводить людину шляхом самовдосконалення – є серце. У творі погляди українського філософа на природу людини викликають непорозуміння, бо не матеріальні, мирські блага важливі, а духовні. Грицько говорить про вільний дух, з яким людина народжується і береже все життя. Сковорода знайшов вільний дух *«не в стражданні, а десь посередині між незлобівістю і стражданням чи швидше всього в книжках»* [3, с. 63]. Щастя не у владі, не у матеріальних статках, а у мудрості, яка виражена у Біблії, в можливості працювати у відповідності до поклику серця та здібностей (феномен «сродної праці»), жити в рідній стороні і пізнати самого себе. Саме такі постулати близькі Григорію Сковороді, Михайлу Басарабу та його сину Грицьку.

Важливу роль у повісті «Гірчичне зерно» Г. Пагутяк відіграють інтертекстуальні конструкції, репрезентовані біблійними сюжетами й історико-культурним контекстом, уведеними в текст твору та своєрідно нею інтерпретованими. Алюзії на біблійну притчу про блудного сина, перлину відчутні в повісті «Гірчичне зерно». Інтертекстуальні включення Г. Пагутяк є засобом «повернення» автора до тем, мотивів, сюжетів та надання їм нових семантичних форм.

Література

1. Біблія, або книги Старого й Нового Заповіту / пер. І. Огієнка. Київ : Східноєвропейська гуманітарна місія, 2019. 1409 с.
2. Бокшань Г. Міфологічний та культурно-історичний інтертексти у повісті Галини Пагутяк «Гірчичне зерно». *Теоретична і дидактична філологія* : зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич, 2014. Вип. 17. С. 238–248.
3. Пагутяк Г. Гірчичне зерно. Київ : Радянський письменник, 1990. 232 с.
4. Пагутяк Г. Мої книги. Гірчичне зерно. URL : <http://pahutyak.com/girchichne-zerno>

МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ

У статті схарактеризовано напрямки дослідження в сучасному мовознавстві різних субстандартних систем української мови; визначено місце українського молодіжного сленгу серед інших соціальних діалектів, лінгвістичні та соціолінгвістичні параметри цього соціолекту, окреслено його специфічні риси та особливості функціонування.

Ключові слова: *арго, жаргон, молодіжний сленг, соціолект.*

The article characterizes the directions of research in modern linguistics of various substandard systems of the Ukrainian language; the place of Ukrainian youth slang among other social dialects is defined, the linguistic and sociolinguistic parameters of this sociolect are defined, its specific features and peculiarities of functioning are outlined.

Key words: *slang, jargon, youth slang, sociolect.*

З 90-х років ХХ століття з падінням тоталітарного режиму в українському усному мовленні актуалізуються нелітературні елементи, проникаючи до інших стилістичних рівнів – мовлення засобів масової інформації та художньої літератури. Виникає потреба в науковій кваліфікації цих елементів, які певним чином ілюструють глибинні структури мислення українців, є засобом вияву мовної експресії. «Актуалізація ненормативної лексики та інтересу до неї свідчить зовсім не про відсутність культури та грамотності, а про симптоматичні тектонічні рухи в культурному пласті. І зокрема – про недостатнє розуміння цього мовного феномена, про відсутність «культурного імунітету» щодо нього [1, с. 7].

Саме з 90-х років починається активне вивчення соціальних діалектів. З'являються лексикографічні праці (Т. Кондратюк, С. Пиркало, О. Поповченко, Л. Ставицька) та наукові студії різних жанрів: статті (Н. Бабич, С. Бузько, П. Грабовий, Л. Ставицька, М. Столяр, І. Фаріон та ін.); монографії (І. Матвіяс, Л. Ставицька та ін.); дисертаційні праці (С. Мартос, М. Столяр, Н. Шовгун та ін.). Учені приділяють значну увагу розмежуванню різних субстандартних систем української мови, окреслюють їх специфічні риси й особливості функціонування.

Соціальні діалекти (соціолекти), як і діалекти територіальні, разом з літературною мовою становлять загальнонародну мову, у якій якнайповніше виявляються етнічні ознаки її носіїв, зміни і рухи в суспільстві. Соціальна диференціація мови зумовлена соціальним розшаруванням суспільства, тому в сучасному світі, очевидно, немає суспільства, де не було б соціальних діалектів. За визначенням Л. Ставицької, «соціальні діалекти – це різновид мови, вживаний як засіб спілкування між людьми, пов'язаними тісною соціальною або професійною спільністю, тобто це мова певної соціальної групи» [3, с. 20]. Дослідниця соціальні діалекти розглядає як лінгвальні феномени, що відображають відповідні мовні картини світу й розкривають механізми пізнання цього світу й людини певним соціумом.

На позначення розмовного мовлення тих чи тих соціальних груп у лінгвістиці використовують терміни: *жаргон*, *арго* і *сленг*. Слід сказати, що між цими термінами мовознавці не проводять чіткої межі з огляду на близьку етимологію. Проблема такої термінологічної невизначеності пояснюється тим, що зазначені номени є запозиченнями з різних мов і мають різне функціональне навантаження. Терміни *арго* та *жаргон* запозичені з французької мови: жаргón (франц. *jargon*, від галлороманського *gargone* – базікання); *аргó* (від франц. *argot* – жаргон), тому відображають стилістичне розшарування французької мови. Термін *сленг* походить з англійської мови і позначає «жаргонні слова або вирази в англійській усній мові, характерні для людей певних професій (моряків тощо) або соціальних прошарків» [3, с. 623]. Т. Кондратюк вказує на «різночасове входження» цих термінів у східнослов'янське мовознавство: «Якщо *жаргон* та *арго* з'являються у східнослов'янських мовах у середині ХІХ ст. (результат «моди» на французьку мову) і міцно закріплюються в мовному лексиконі (слова зафіксовані в найавторитетніших словниках та енциклопедіях того часу), то *сленг* починає використовуватись з другої половини ХХ ст. і спершу функціонує у вузькому значенні – для стилістичної характеристики англійської мови» [1, с. 10].

Чітке окреслення термінів на позначення соціолектів подає Л. Ставицька у фундаментальній праці «Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови»: *жаргон* – це напіввідкрита лексико-фразеологічна підсистема, яка

застосовується тією чи іншою соціальною групою задля відособлення від решти мовної спільноти. На думку дослідниці, арго – це особлива мова певної відокремленої професійної чи соціальної групи, яка складається з видозмінених елементів однієї або двох природних мов, а сленг – це практично відкрита мовна підсистема ненормативних, стилістично знижених лексико-фразеологічних одиниць, які виконують експресивну, оцінну (звичайно негативну) та евфемістичну функції [3, с. 33–43].

Якщо арго – умовна мова, що застосовується як засіб приховання предмета комунікації, взаємного розпізнавання або відмежування її носіїв, то з іншими соціолектами науковці пов'язують відкритість і, відповідно, доступність для усіх носіїв мови. Сленг, на відміну від жаргону, дослідниця визначає як більш відкриту та не обмежену певними рамками мовну систему. Цю ж думку поділяють і Ю. Мосенкіс, П. Грабовий, які вказують на обмеження жаргону вузькою професійною, соціальною групою. Якщо порівнювати поняття *сленг – жаргон – арго* насамперед за ступенем відкритості, зрозумілості для пересічного мовця, то сленг є відкритою субмовою, жаргон – напіввідкритою, арго – закритою.

Термін *професійні жаргонізми* Л. Ставицька використовує для позначення образно-експресивних, лаконічних слів та висловів, що мають нейтральні відповідники і побутують переважно в усному мовленні людей певної професії чи роду занять, об'єднаних спільністю інтересів, звичок, соціального стану [3, с. 38]. Адже розмовне мовлення будь-якого професійного середовища завжди передбачає певну кількість емоційно забарвлених слів вузького вжитку, що відбивають професійну спеціалізацію носіїв мови.

Сленг є вторинним утворенням порівняно з жаргонами і арго; активно поповнюється за рахунок арго, насамперед кримінального, яке зазнає в новому соціокомунікативному середовищі помітних семантичних трансформацій. «Крім своєрідного лексико-фразеологічного вокабуляру, сленг характеризується й своєрідною манерою вимови, варіантами морфологічних форм, певними типовими синтаксичними конструкціями» [3, с. 44].

Дослідники диференціюють поняття *загальний сленг* та *спеціальний сленг*. Загальний сленг – це та частина лексичних одиниць сленгу, яка відома широкому загалу і не обмежується вузькими соціально-віковими чи професійними рамками.

Спеціальний сленг – це нестандартний лексикон певної соціальної групи, який може складатися зі стилістично різнорідної нестандартної лексики» [4, с. 45].

П. Грабовий, О. Глазова, Л. Ставицька спеціальний сленг поділяють на групи за соціальними й віковими ознаками: 1) професійний: комп'ютерний, військовий, медичний, музичний, футбольний, морський, космічний тощо; 2) мова певних соціально-вікових прошарків: молодіжний сленг, сленг підлітків, університетський (студентський) сленг, шкільний, сленг злодіїв (який не слід плутати з арго, таємною мовою злодіїв, оскільки, наприклад, кримінальний сленг або сленг злодіїв – це ті лексеми, що стали широковідомими, іншими словами, вийшли за межі арго), наркоманів, членів неформальних угруповань тощо.

Розглядаючи соціофункціональні аспекти сучасних соціолектів, Л. Ставицька виокремлює молодіжний сленг (МС) і називає його чи не найскладнішою мовною структурою, оскільки він синтезує всі інші страти з неодмінною печаттю групової, індивідуальної мовотворчості та «вікового» мовного смаку [3, с. 190].

Молодіжному сленгові, як ніякому іншому соціолектові, притаманна певна розмитість кордонів: до молодіжного лексикону проникають елементи з інших соціолектів, а до останніх «мігрують» молодіжні сленгізми. Дослідники підкреслюють особливий статус молодіжного сленгу. Так, на думку Л. Ставицької, «у ланцюгу *жаргон – жаргонізована розмовна мова – розмовна мова – літературна мова* саме молодіжний соціолект розриває замкнутість інтегрованих у ньому субмов і транспонує їх у ширші соціально-мовні сфери, сприяючи цим збагаченню національної мови» [3, с. 190]. Отже, молодіжний сленг є своєрідним посередником між оказіональною словотворчістю й узуальним, нормативним слововживанням. Для розуміння сутності молодіжного сленгу важливим є з'ясування його місця серед інших соціальних діалектів, особливостей формування його лексичної та фразеологічної систем.

Виділяють такі лінгвістичних особливостях МС:

– яскраво виражена метафоричність, у якій виявляються неабиякі лінгвокреативні здібності молоді;

– головну роль у сленгу посідають такі універсальні повідомлення, що замінюють довгу послідовність речень, які

просто лінь вимовляти; вони виконують функцію кодувань, які приховують смисл бесіди від непосвячених;

– МС характеризується зосередженістю на реаліях світу молодих;

– у лексиці МС досить багато вульгарних слів;

– для МС характерний семантичний гумор; понад усе цінується вдала (іноді похмуро-абсурдна) гра слів [3, с. 190–191].

Соціолінгвістична сутність молодіжний сленгу полягає в тому, що його функціонування обмежене не тільки певними віковими рамками, але й соціальними, психологічними і просторовими умовами існування. Молоді люди, які долучаються до певної суспільної групи, переймають і субмову цієї групи – сленг. Основна сфера побутування МС – середовище міської молоді (учнів, студентів). Сленг – це творча гра, в якій народжується щось нове там, де немає потреби в цьому новому. У сленгу нове мислиться стосовно старого як приємне різноманіття [3, с. 158].

Беремо до уваги те, що мобільність та відкритість молодіжного сленгу зумовлює його активну взаємодію з іншими соціальними діалектами, унаслідок чого постійно поповнюється новими словами, відображаючи різноманітні зміни в нашому суспільстві.

Отже, проаналізувавши наукову літературу, схилиємося до визначення, що сленг – це відкрита позанормативна мовна підсистема, одиниці якої характеризуються експресивно-оцінною конотацією з пріоритетом пейоративної оцінності та стилістичної зниженості. Одним із поширених різновидів спеціального сленгу є молодіжний, який певним чином відображає картину світу молоді.

Література

1. Кондратюк О. Молодіжний сленг як мовне явище. URL : <http://www.Ji.lviv.ua/n38texts/kondratyuk.htm>

2. Руденко М. Ю. Арго, жаргон і сленг у європейському й американському мовознавстві: історія і сучасний стан дослідження : дис. ... канд. філол. наук. Слов'янськ, 2019. 270 с.

3. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. 46 с.

4. Столяр М. Ю. Молодіжний сленг у постмодерній українській прозі: прагмалінгвістичний аспект : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2018. 253 с.

НОМІНАЦІЇ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОСІЇ ТА РОСІЯН У МЕДІАДИСКУРСІ

У статті проведено структурно-семантичний та стилістичний аналіз номінацій на позначення росії та росіян, дібраних із текстових фрагментів різних сайтів новин. Витлумачено поняття «первинна» і «вторинна», «автономна» і «неавтономна» номінації, «метафора» та «когнітивна метафора». Визначено найбільш поширений спосіб творення цих номінацій.

Ключові слова: номінація, первинна / вторинна, автономна / неавтономна, метафора, когнітивна метафора.

The article provides a structural-semantic and stylistic analysis of nominations to denote Russia and Russians, selected from text fragments of various news sites. The concepts of "primary" and "secondary", "autonomous" and "non-autonomous" nominations, "metaphor" and "cognitive metaphor" are explained. The most common way of creating these nominations is determined.

Key words: nomination, primary / secondary, autonomous / non-autonomous, metaphor, cognitive metaphor.

Зі стрімким розвитком суспільства, появою нових речей, збільшується відповідно і кількість слів у мові. Кожне відкриття потребує найменування, щоб можна було із легкістю уявити будь-яку річ. Українська мова та англійська мова досить легко пристосовується до процесу найменування.

Незважаючи на те, що поняття «номінація» в сучасній лінгвістичній літературі широко вживане, його зміст досі однозначно не витлумачений. Саме слово «номінація» походить від латинського слова "nominatio", що означає «називання», «іменування» [3, с. 417]. Найменування є процесом співвідношення мовних одиниць з позначуваними об'єктами. Найменування – це творення і надання назв пізнаним і вичленовуваним фрагментам дійсності, тобто встановлення відношень позначального і позначуваного між певною мовною одиницею і відповідним предметом (явищем, ознакою та ін.), завдяки чому вона постає компонентом класу рівнорядних сутностей і може виступати предметом думки у смисловій структурі висловлення; процес і результат творення нової назви предмета, явища, ознаки [1, с. 295].

Процес збагачення мовного складу мови є безперервним. Однією особливістю в цьому процесі є перспектива вираження невідомого, новітнього, вже через відоме, щоб позначати новоутворене за допомогою вже наявних лексем, знаків, вдаючись лише до незначних змін у словесному коді, переосмислюючи те, що вже давно вживалось у мовленні. Такі процеси свідчать про змозгу мови удовольнити новітні когнітивні і комунікативні потреби за рахунок власних внутрішніх ресурсів. Спробуємо розкрити поняття «первинної» та «вторинної» номінації [5, с. 69].

Насамперед визначимо що ж означає «вторинна» номінація. Саме поняття вторинної номінації є відносно складним, оскільки належні мовні одиниці не є результатом прямого відтворення дійсності, а лише опираються на значення початкового слова. Проте слід зазначити, що процеси початкової лексичної номінації є рідкісним явищем у сучасній мові, це пов'язано зі швидким розвитком теперішнього суспільства, бо «бережливість» мови є однією з істотних її властивостей та примушує оминати чисельне зростання лексичних одиниць. Однак, активно вживаними є номінативні одиниці, які виконують роль вторинного найменування. Такий намір спонукає мовців створювати вторинні лексеми, іншими словами переосмислювати вже існуючі номінативні засоби у мові [5, с. 69]. Натомість у багатьох працях різних науковців під терміном первинної номінації ми розуміємо мовне позначення, початкове слово, яким є відзначено будь-який об'єкт, особу, явище чи річ [2, с. 18].

Автономною номінацією називається вторинне значення слова, яке здійснює окрему номінативну функцію та називає деякий уривок об'єктивної дійсності. Внаслідок цієї номінації нові найменування з'являються завдяки прямого відтворення властивостей об'єкта дійсності. Отже, цей процес утворення вторинного значення слова називає абиякий уривок об'єктивної дійсності, його властивість чи вплив, беручи за основу одне найменування [2, с. 70]. Також автономна номінація не є настільки продуктивною, як непряма (неавтономна) номінація [6, с. 125].

Під терміном неавтономної (непрямої) номінації ми розуміємо новий мовний процес, який є співвіднесений зі своїм означуванним опосередковано, через посередництво семантично опорного для цієї комбінації найменування. Також можна

значити, що з терміном неавтономної номінації є пов'язаний із семантичним значенням слова. Цей термін визначає здатність вказувати на елементи означуваної словом дійсності тільки спільно з вказівкою на неї іншим визначеним словом чи групою слів. Основою неавтономної (непрямої) номінації є ряд лексико-семантичних процесів – метафоризація, метонімія, перифраз, фразеологічна сполука, образне порівняння, оксиморон, евфемізм тощо. Основний механізм такого когнітивного прийому відбувається завдяки асоціативного комбінування загальних ознак двох різних об'єктів [5, с. 70–71].

Семантичне словотворення відіграє велику роль у мовній картині світу, бо саме в цій сфері проявляється взаємовідношення між мовленням та мовою. Ураховуючи те, що в носія будь-якої мови є обмежена кількість лексичних засобів, то найбільш важливим з основних засобів утворення нових найменувань є метафора [4, с. 35].

В енциклопедії «Українська мова» метафору тлумачать як: 1) семантичний процес, під час якого форма мовної одиниці або задум мовної категорії переноситься з одного предмету позначення на інший, підґрунтям якої є певна схожість між цими предметами, при відображенні у свідомості мовця; 2) похідне значення мовної одиниці, яке є утворене саме цим способом [3, с. 334].

На потрактування когнітивної (концептуальної) метафори натрапляємо у словнику сучасної лінгвістики, де вона витлумачується як одна з форм концептуалізації світу; когнітивний процес, який виражає та створює нові поняття, поза межами якого є неможливе отримання нового знання. Когнітивна, або концептуальна, метафора дає людині можливість вловлювати, відчувати й формувати подібність між різноманітними суб'єктами та класами об'єктів [1, с. 179].

Метафора є одним із засобів на позначення росії та росіян як в українській, так і в англійській мовах. Вона ґрунтована на перенесенні ознак з одного предмета на інший, утворюючи таким чином переносне значення. Ми зафіксували такі полікомпонентні метафори на позначення росії:

➤ «гроза морів» «Москва» (корабель) – номінація утворена за типом «іменник + іменник + іменик» (4);

➤ *держава з комплексом неповноцінності* – номінація утворена за типом «іменник + іменник + іменник» (1);

➤ *марить себе наддержавою* – номінація утворена за типом «дієслово + зворотний займенник + іменник» (1);

➤ *держава – спонсор тероризму* – номінація утворена за типом «іменник + іменник + іменник» (1);

➤ *правонаступник нацистської ідеології* – номінація утворена за типом «іменник + прикметник + іменник»; пор.: в англійській мові ця номінація утворена за типом “noun + noun + noun”: *a successor to Nazi ideology* (*правонаступник нацистської ідеології*) (1).

У контексті на зразок *Росія – це ультимативне придушення власного суспільства* наявна вторинна (метафорична) номінація, яка утворена за типом «іменник + прикметник + іменник + займенник + іменник». Пор.: в англійській мові ця номінація утворена за типом “noun + noun + noun + pronoun + noun”: *Russia is an ultimatum suppression of its own society* (*це ультимативне придушення власного суспільства*) (1); *a suicidal state* (*держава-самобивця*), де номінація утворена за типом “adjective + noun” (1); *An outcast country with a negative profile in history textbooks* (*країна ізгоїв (країна-вигнанець) із негативним профілем у підручниках історії*). Пор.: у крайній ілюстрації наявна вторинна номінація, метафора, яка утворена за типом “noun + noun + adjective + noun + noun + noun” (1).

Для найменування російських солдат і російської армії загалом у текстових фрагментах було вжито такі полікомпонентні вторинні (метафоричні) номінації:

➤ *російські м'яники на танках* – полікомпонентна номінація утворена за типом «прикметник + іменник + іменник» (1); *Russian butchers on tanks* (*російські м'яники на танках*) – номінація утворена за типом “adjective + noun + noun” (1);

➤ *армія мародерів та гвалтівників* – номінація утворена за типом «іменник + іменник + іменник» (1), має відповідник і в англійській мові: *army of looters and rapists* (*армія мародерів та гвалтівників*), утворена за типом “noun + noun + noun” (1);

➤ *cannon fodder and consumables* (*гарматне м'ясо і витратний матеріал*) – номінація утворена за типом “noun + noun + noun” (2).

Для найменування планів росії у текстових фрагментах актуалізовано такі вторинні (метафоричні) номінації:

➤ *Апетити москви продовжують зростати*, де номінація утворена за типом «іменник + іменник + дієслово + дієслово», має відповідник в англійській мові: *Moscow's appetite continues to grow* (1).

➤ *російська військова машина* – номінація утворена за типом «прикметник + прикметник + іменник»; пор.: *російська військова машина* = росія, її керівництво та армія (3);

➤ *Russian Traitors (російські зрадники)* – номінація утворена за типом “adjective + noun”, апелює до путіна та людей, які проводять його злу політику (6);

➤ *The Russian puppet leader (російський маріонетковий лідер)* – номінація утворена за типом “adjective + noun + noun”; пор. : puppet – «маріонетковий» (5).

Для найменування задумів путіна актуалізовано таку вторинну (метафоричну) номінацію, як-от: “*madman*” theory (теорія «божевільного»), яка утворена за типом “noun + noun” (5); для найменування російського інформаційного простору використано двокомпонентну вторинну (метафоричну) номінацію на зразок *propaganda machine (російські ЗМІ, пропагандистська машина)*, утворену за типом “noun + noun” (6). Пор. також: *glamorous dictator militaries* (гламурні військові диктатори) – полікомпонентна вторинна (метафорична) номінація, яка утворена за типом “adjective + noun + adjective” (2); *victims of some kind of political prejudices, intrigues, hostile actions (жертви якихось політичних упереджень, інтриг, ворожих дій)* – вторинна (метафорична) номінація, яка утворена за типом “noun + determiner + noun + adjective + noun + noun + adjective + noun” (2).

Варто зауважити, що з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну проаналізовані номінації стали активно використовуваними. Процес найменування є важливим для позначення предметів, осіб або об’єктів.

Отже, вторинна номінація є складним і багатоаспектним явищем, що суттєво переважає над явищем первинної номінації. Використання вторинних (метафоричних) найменувань не лише передає відповідну інформацію про ті чи ті реалії об’єктивної

дійсності, але й дає їм відповідну характеристику, оцінює їх, викликає відповідні (у нашому разі – негативні) емоції в читачів.

Література

1. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк : ДонДУ, 2012. Т. 2. 350 с.

2. Косенко Н. М., Рябовол С. Л. Функціонування одиниць повторної номінації у художньому тексті. *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*. 2018. № 2. С. 16–24.

3. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський та ін. 2-е вид., виправл. і доп. Київ : Укр. енциклопедія, 2004. 824 с.

4. Шиманович Г. М. Метафора як когнітивний механізм номінації та її роль у мовній картині світу. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 107. С. 35–38. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/54447>

5. Шутак Л. Вторинна номінація як проблема сучасного теоретичного мовознавства. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2014. Вип. 20. С. 68–74. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2014_20_16

6. Шутак Л. Проблема непрямого найменування в теоріях мовної номінації. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 51. С. 125–127.

Список ілюстративних джерел

1. Твітер. Сторінка Михайла Подоляка. URL : https://twitter.com/Podolyak_M
2. CNN International. URL : <https://edition.cnn.com/>
3. Твітер. Сторінка Володимира Зеленського. URL : <https://twitter.com/ZelenskyyUa>
4. Телеграм-канал LEMBERG. URL : <https://t.me/+aEoR7sPzrr8xODFi>
5. BBC News. URL : <https://www.bbc.com/news/world-60525350>
6. Open. Letters. International. URL : <https://open.letters.international/toRussians#h.jnba898nzwdh>

ЕТНОКУЛЬТУРНО МАРКОВАНІ ОДИНИЦІ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ В ЕТНОЛІНГВІСТИЦІ

У статті з'ясовано сутність основних термінологічних понять, якими наразі оперує етнолінгвістика. Окреслено основні підходи до трактування етнокультурно маркованих одиниць. Акцентовано на дискусійних моментах у підходах до виокремлення термінологічного апарату.

Ключові слова: етнолінгвістика, етнокультурно марковані одиниці, безеквівалентна лексика.

The article clarifies the essence of the main terminological concepts currently used in ethnolinguistics. The main approaches to the interpretation of ethnoculturally marked units are outlined. Emphasis is placed on debatable points in the approaches to distinguishing the terminological apparatus.

Key words: ethnolinguistics, ethnoculturally marked units, non-equivalent vocabulary.

Мова певної нації нерозривно пов'язана з її культурою. Слово транлює особливості народу, його етнокультурний код. Може містити в собі як загальнолюдські, так і національно-специфічні цінності. Саме останні утворюють прошарок етнокультурно маркованих одиниць у системі мови.

Етнокультурно марковані одиниці є об'єктом дослідження низки гуманітарних дисциплін, зокрема й етнолінгвістики – розділу мовознавства, що «вивчає зв'язки між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією тощо» [12, с. 14], або напряму в лінгвістиці, що передбачає виявлення зв'язку (чи то взаємозв'язку) мови й духовної культури, мови й менталітету, мови й фольклору. Її розглядають і як комплексну галузь, що стоїть на межі власне лінгвістики, фольклористики, етнографії, соціології, культурології. Такі позиції уможливили появу твердження на зразок: «етнолінгвістика – галузь мовознавчої науки, що вивчає мову як творчий продукт її носія, тобто етносоціуму, що породив мовний феномен як ключовий елемент і водночас рушій національної культури» [7, с. 8].

В українській етнолінгвістиці національно-культурний компонент у значенні слова стає предметом досліджень в 60-80-і рр.

XIX ст., відколи О. Потебня доводить нерозривний взаємозв'язок мови і культури. Мовні одиниці, які мають етнокультурологічне значення, одиниці, які виражають осмислення людиною світу крізь призму власної мови, етнокультури, науковці називають по-різному: символ (М. Дмитренко), національно-маркований символ (Ф. Бацевич), лінгвокультурний концепт (В. Маслова), лінгвокультурологічний концепт (В. Карасик), концепт національної культури (Н. Арутюнова, Ю. Степанов), культурно маркована одиниця, слово з національно-культурним компонентом семантики (Є. Верещагін, В. Костомаров), мовноестетичні знаки національної культури (С. Єрмоленко), мовний знак культури, етнокультурний концепт, знак етнокультури (В. Жайворонок), знак національної культури (В. Калашник), лінгвокультурема (В. Воробйов, Ф. Бацевич, Л. Мацько). Етнокультурно марковану лексику розглядають з погляду різних наук, тому маємо таке різноманіття назв та витлумачень.

Незалежно від того, яку дефініцію або назву пропонує той чи той науковець, безапеляційним залишається те, що відповідна мовознавча царина оперує поняттям «етнокультурно марковані одиниці». Маркованість загалом так само має різні потрактування. Найчастіше маркованість описують через опозиції: маркований член – немаркований член. Одиницями аналізу з погляду маркованості можуть бути фонологічні, морфологічні, лексичні та синтаксичні елементи.

Більшість дослідників, які студіюють лінгвокультурну тему, послуговуються терміном «культурно-маркована лексика». Я. Бойко вважає, що культурно-маркована лексика – це «слова й словосполучення, що називають предмети, явища, об'єкти, характерні для життя, побуту, культури, соціального й історичного розвитку одного народу і є маловідомими або чужими для іншого народу» [3]. Щоправда, запропонована дефініція не є перспективною, оскільки одні і ті ж одиниці лексики з плином часу можуть ставати близькими іншому народу.

Заслуговує на увагу, як нам видається, позиція М. Бондаря, який зазначає, що національно (культурно) маркована лексика зображає мовну картину світу певного народу, окрім цього, особливості економіки, географії, суспільного ладу, фольклору, літератури, усіх видів мистецтва, науки, побуту, звичаїв носіїв

відповідної мови [4, с. 11]. Але, як відомо, лексика не лише виражає поняття або групу понять, але й транслює відповідне емоційне забарвлення та стилістичну співвіднесеність.

Схожим значенням характеризують поняття «лінгвокультурема». Його витлумачують як мовний знак, який містить культурну інформацію [10, с. 303], являє собою діалектичну єдність лінгвального й екстралінгвального змісту, сприяє опису й вивченню мовних і національних картин світу різних народів. Підтримують таку думку й інші науковці, потрактовуючи «лінгвокультурему» як «комплексне поняття, яке застосовується під час аналізу міжрівневих лінгвокультурних особливостей одиниць і категорій певної ідіоетнічної мови. Воно акумулює в собі як власне мовні уявлення, так і тісно з ними пов'язане позамовне культурне середовище» [1]. Це носій конотативного смислу, який повною мірою реалізується лише в разі володіння мовою та культурою певного етносу.

На нашу думку, лінгвокультурема – це лінгвальний конструкт, одиниця мовної свідомості, мовлення; являє собою системне утворення, у якому наявне ядро й периферія. Ядро лінгвокультуреми – це семантичне значення лексеми, зафіксоване у тлумачних словниках, периферія – культурологічне значення, суб'єктивний досвід, прагматичні складові лексеми, конотації й асоціації.

Ще однією варіацією назви культурно маркованих одиниць, але з погляду перекладознавства, є безеквівалентна лексика. Ю. Тупиця переконує, що лексика може бути безеквівалентною, або частково безеквівалентною (фонові, конотативні одиниці). До її складу входять екзотизми, варваризми тощо [11, с. 252]. О. Селіванова пропонує власний підхід до потрактування осмислюваного поняття: «Безеквівалентна лексика – це сукупність лексем певної мови, що не мають відповідників в іншій мові при перекладі і здебільшого позначають специфічні для певного етносу явища матеріальної та духовної культури» [10, с. 50]. Дослідниця зробила акцент на перекладознавчому аспекті, але влучно розкрила сутність поняття.

О. Селіванова, Ю. Тупиця досліджували поняття «безеквівалентна лексика» з погляду перекладознавства, але їх дефініції ми вважаємо доцільними і з погляду етнолінгвістики,

оскільки вони повно розкривають поняття та вказують на його специфічні особливості. Ф. Бацевич, натомість, звертає увагу на міжкультурну комунікацію, тому пропонує таке потрактування: «Безеквівалентна лексика – це слова (лексеми), у значенні яких немає спільних семантичних компонентів (сем) зі словами (лексемами) рідної мови іншого учасника міжкультурної комунікації» [2, с. 98]. Такий зразок дефініції не повністю пояснює сутність поняття та його специфічні риси. У ньому не враховані побічні фактори, акцент стоїть лише на семантичному компоненті в різних мовах. Дослідник запропонував іншу дефініцію, що дає змогу ширше поглянути на поняття «безеквівалентні одиниці». До нього мовознавець уналежнює екзотизми як «слова (лексеми), які позначають реалії, притаманні лише певній національній лінгвокультурній спільноті й відсутні в інших мовах і культурах» [2, с. 99]. Інакше кажучи, науковець прирівнює екзотизми до безеквівалентної лексики через те, що в обох випадках неможливо знайти відповідники в інших мовах. У зв'язку з цим постає питання щодо взаємозв'язку різних груп етнокультурно маркованих одиниць та виявлення їхніх специфічних рис. Крайне витлумачення, як нам видається, є більш доцільним, адже Ф. Бацевич поєднав культуру з мовою.

На думку Р. Зорівчак, безеквівалентні одиниці можна було б прирівняти до реалій, тому що вони є «моно- і полісемантичними одиницями, основне лексичне значення яких уміщує традиційно закріплений комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [8, с. 58], щоправда, наявні відмінності: поняття «безеквівалентна лексика» ширше за «реалії», оскільки останнє відповідає лише лексико-предметній безеквівалентності. А. Волошина, дискутуючи з Р. Зорівчак, зазначає, що «кожен етнос у процесі своєї життєдіяльності «олюдноє» навколишнє середовище та вносить у нього специфічні риси. З плином часу виникають етнічно значущі предмети-реалії. У лексиці вони фіксуються словами-реаліями» [5, с. 57]. У підходах обох дослідниць спільним є те, що такі слова вони зараховують до носіїв національного й історичного колориту. Тому, гадаємо, слова-реалії є складовими великої групи безеквівалентної лексики.

Етнокультурно маркованими одиницями можуть бути також фразеологізми. Чимало науковців розглядають і власне

фразеологізми, і паремії у просторі лінгвокультурного коду, характеризуючи його як засіб концентрованого осмислення колективного досвіду, який знаходить вираження в усьому багатстві значень слів, фразеологічних одиниць, загальновідомих текстів. Зв'язок фразеології з етнокультурними кодами є ключовою ланкою його культурної інтерпретації, оскільки така процедура передбачає декодування культурних смислів фразеологізму, які слугують інтерпретантами фразеологічного знака, реконструює культурну конотацію фразеологізму, формує його роль як знака культури.

Фразеологізми, так само як і лексика, мають специфічні риси, культурний код та є основними для розуміння культури чужої мови. Ж. Колоїз стверджує, що «паремійний корпус відповідної мови відіграє важливу роль у творенні, накопиченні, збереженні, трансляції культури того чи того народу, відображає етнокультурні стереотипи, породжені національною специфікою людського світосприймання, засвідчує тісний взаємозв'язок мови і культури: звичаї та традиції впливають на комунікативну систему етносу, а культурні цінності й вірування частково створюють етномовну реальність» [9, с. 1].

На думку Н. Данилюк, труднощі у виокремленні етнокультурно маркованих одиниць полягають у тому, що критерії їх розмежування не є чіткими. До відповідних критеріїв дослідниця уналежнює:

– семантичний (треба враховувати денотативний та конотативний зміст слів і словосполучень);

– граматичний (мова йде про типові морфолого-словотвірні, синтаксичні ознаки на зразок зменшено-пестливих суфіксів, тавтологій, прикладок, порівняльних зворотів, односкладних, двоскладних речень тощо);

– функціонально-стилістичний (етнокультурна лексика виконує роль створення національного колориту, стилізації, інтимізації тощо);

– перекладний (мова йде про власне реалії та безеквівалентну лексику, що не мають прямих відповідників в іноземній мові; ці одиниці можуть транслітерувати або транскрибувати, також їх калькують або передають не одним терміном, а описово);

-
- зіставний (критерій ефективний, якщо порівнювати дві або більше мовностилістичні системи в контрастивній лексикології);
 - лінгводидактичний (його використовують, коли іноземці вивчають національну мову іншої держави);
 - експериментальний (застосовують під час проведення психолінгвістичних, соціолінгвістичних експериментів) [6].

Для того, щоб чітко й правильно виокремити одиниці, що підпадають під поняття «етнокультурно маркована лексика» та його варіанти, варто послуговатися зазначеними критеріями.

Узагальнюючи, зауважимо: у сучасному мовознавстві національно-специфічні цінності утворюють прошарок етнокультурно маркованих одиниць у системі мови. Власне поняття маркованих одиниць та його варіанти донині містять чимало дискусійних моментів. Зазвичай під етнокультурно маркованими одиницями розуміють слова й словосполучення, що називають предмети, явища, об'єкти, характерні для життя, побуту, культури, соціального й історичного розвитку одного народу і є маловідомими або чужими для іншого народу.

Поняття «етнокультурно марковані одиниці» має давню історію, його потрактування залежить від аспекту дослідження того чи того об'єкта, що актуалізує національний колорит. Це, власне, пояснює зацікавлення відповідними одиницями як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, які прагнуть не лише запропонувати його дефініцію, але й систематизувати залежно від тих чи тих критеріїв.

Література

1. Актуальні тенденції розвитку сучасних мов : колективна монографія / Г. П. Бондаренко, А. М. Галенко, І. Я. Глуховцева, О. А. Карловас та ін. Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. 184 с.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 207 с.
3. Бойко Я. В. Лінгвопрагматичні аспекти перекладу культурно маркованої лексики в англомовних публіцистичних текстах. URL : <http://philmessenger.knlu.edu.ua/article/view/84255/79767>.
4. Бондар М. В. Класифікація національно маркованих одиниць. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2015. Вип.30. С. 31–36.
5. Волошина А. Безеквівалентна лексика близькоспоріднених мов: проблема семантичної структури. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2000. Вип. XXVI. С. 56–64.

6. Данилюк Н. О. Культурологічна лексика в сучасній українській мові та її лексикографічне опрацювання. *Наукові записки. Філологічні науки*. 2005. Т. 34. С. 3–6. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8078/Danylyuk_Kul'torolohichna_leksyka_v_suchasniy.pdf

7. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси. Київ : Довіра, 2007. 264 с.

8. Зорівчак Р. П. Термін «структурно-конотативна реалія» у контрактивній лінгвістиці та перекладознавстві. *Проблеми зіставної семантики* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції з проблем зіставної семантики. Київ, 1995. С. 224–227.

9. Колоїз Ж. В. Етнокультурна маркованість геортонімних паремій. *Славянская фразеология в синхронии и диахронии* : сб. науч. статей. Гомель : ГГУ имени Ф. Скорины, 2014. Вып. 2. С 202–204.

10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.

11. Тупиця О. Ю. Безеквівалентна лексика: проблеми визначення. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матеріали III Міжнародної науково-пр. конференції. Дрогобич : Посвіт, 2011. С. 251–259.

12. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика : навч. посіб. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.

**ОПОЗИЦІЯ ЖИТТЯ-СМЕРТЬ
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ
(НА МАТЕРІАЛІ REAL LIFE STORIES)**

У статті розглянуто основні засади аналізу бінарної опозиції ЖИТТЯ-СМЕРТЬ та їх вербалізацію. Досліджено трансформації поняття концептуальних одиниць опозиції ЖИТТЯ-СМЕРТЬ, у результаті чого виявлено широке використання стилістичних таких засобів, як: метафора, антитеза, порівняння, стилістичні атракції (квазісиноніми / суміжні значення), метонімія, перебільшення (гіперболи), лексичні повтори тощо.

Ключові слова: *концепт, бінарна опозиція, порівняння, метафора, квазісиноніми.*

The article considers the basic principles of analysis of the binary opposition LIFE-DEATH and their verbalization. Transformations of the concept of conceptual units of the LIFE-DEATH opposition have been studied, as a result of which stylistic means such as metaphor, antithesis, comparison, stylistic attractions (quasi-synonyms / related meanings), metonymy, exaggerations (hyperboles), lexical repetitions, etc. have been revealed.

Key words: *concept, binary opposition, comparison, metaphor, quasi-synonyms.*

Лінгвістика досліджує мову, її складові та особливості в безперервному зв'язку з людиною і її свідомістю, пізнанням навколишньої дійсності й діяльністю. Усі попередньо отримані знання, досвід і відомості «архівуються» та відкладаються у нашій свідомості певними фрагментами. Отримана інформація з навколишнього середовища нікуди не зникає, а зберігається у вигляді емоційних або образних елементів. Усі ці складові нерозривно об'єднані між собою й тому під час виникнення якоїсь ситуації чи обставини раніше «архівовані» фрагменти розкриваються в так звані концепти.

Поняття концепту не має чіткого обмеження в його значеннях. Якщо коротко, то концепт можна пояснити, як частину уявлення людини про певні речі чи події. Або ж як частину стереотипного, загальноприйнятого твердження цілої нації чи окремої групи людей. Інакше кажучи, концепти – це пазли, які загалом складають єдину мовну картину світу. Вони змінюються й

трансформуються, набуваючи нових образів і збагачуючись новими дефініціями. Так одне і теж слово з певним тлущенням може мати різне концептуальне значення, що було змінено під впливом зовнішніх або ж внутрішніх обставин, тобто «концептами можна не лише мислити, але й їх можна переживати» [2, с.48].

Вербалізація концептів часто передається в мові через порівняння або ж протиставлення. «Бінарна опозиція – універсальний принцип пізнання, організації знакових систем і властивість людського мислення, що полягає у сприйнятті та описі світу через парні, семантично протилежні категорії» [1].

Під час нашого дослідження були вилучені та проаналізовані вербальні засоби відтворення бінарних опозицій концептів *ЖИТТЯ-СМЕРТЬ* в історіях людей, що стали свідками війни.

Коли війна приходить у твій дім, вона змушує людей по-іншому подивитися на світ, переосмислити сенси вже давно прийнятих міркувань і закріпити у свідомості нові концепти багатьох понять. Гнучкість концептів дає змогу людям надавати нові значення словам, які до того відігравали посередню роль і залишалися темами високодуховними, такими, що обговорюються лише в літературі чи кіно.

Концептуальні одиниці передбачають такі семантичні поля:

1. *ЖИТТЯ-ЧАС* – виражається в порівнянні та протиставленні опозицій (антитези), як акцент на розбіжності понять до і після. Варто зазначити, що використання метафор та епітетів, рефренів для вербалізації потоку часу задля підкреслення швидкоплинності людського життя: *Кожна хвилинка здавалася вічністю* (1); *Все стало схожим на мить* (3); *every additional hour [of life] felt unreasonable and unnecessary* (8); *Рівно сім годин до місяця, коли ми перестали жити своїм життям* (6).

2. *СМЕРТЬ-УТРАТА* – виражається через використання квазісинонімів, суміжних значень, евфемізації, неначе табууючи саме поняття смерті як такого. Більшість цитат та висловів представленні саме для підсилення поняття загибелі, згуби, смерті тощо: *but then she disappeared* (9); *People disappear there all the time* (8); *They have clearly lost everything* (8).

3. *ЖИТТЯ-ГРА / ЖИТТЯ-ВИЖИВАННЯ* – виражається через використання порівнянь і тавтологій для підсилення опису життя та становища: *Як мені без всепоглинаючої ненависті звикнути,*

що наше життя тепер якийсь довбаний морський бій? А5, А6 – мимо. С2, С3 – ранили. Д3, Д4... – смерть (5); Тепер повсякденний розмірений спосіб життя перетворився на гру на виживання (2); a *new narrative about our shared reality* (8).

4. СМЕРТЬ-СТАТИСТИКА – можна виділити короткість речень і використання повторів, фразеологізмів, що поступово формують емоційний фон розповіді: *Сотий мертвий, вже просто рахується. Перший мертвий - був трагедією* (3); *Тепер смерть не виглядає абсурдною, чи шокованою. Смерть тепер сумна статистика* (3); *«Це [смерть] як даність, як один із можливих сценаріїв* (1); *[смерть] ми сприймали як статистику* (1).

5. ЖИТТЯ-СМЕРТЬ – у наповнені цієї семантичної сфери «важливе місце серед фігур мови займають тропи – метафора, персоніфікація, алегорія, метонімія, синекдоха, алюзія.» [15], які збагачують мову і надають розповідям емоційного підсилення: *...people die every day* (8); *We've seen people cooking meals right next to graves – one for an adult and one for a child* (4); *There were a lot of corpses in the city: at bus stops, on benches. They would be wrapped in blankets and taken out* (10); *Багато було трунів на вулицях* (7).

Такий поділ зазвдич, що сталі концепти ЖИТТЯ-СМЕРТЬ трансформувалися й набули нових значень, виражених безпосередньо через застосування стилістичних прийомів. У кінцевому результаті ми закріпили вже отриманні знання щодо концептів. А саме те, що «концепт – термін, який належить до терміносистем багатьох гуманітарних наук: філософія, лінгвістика, літературознавство, культурологія тощо. У науковій літературі є безліч дефініцій цього поняття, адже воно є одним з ключових для дослідження мовної картини світу» [3, с. 13].

Ми отримали нові данні про розширення значень концептуальних одиниць бінарної опозиції ЖИТТЯ-СМЕРТЬ, проаналізували можливі способи їх вербалізації й дійшли до висновку, що здебільшого концепт ЖИТТЯ набув негативної конотації в деяких семантичних групах, а концепт СМЕРТЬ описується в мові у вигляді евфемізмів і квазісинонімів.

Література

1. Бінарна опозиція. ВУЕ. URL : https://vue.gov.ua/Бінарна_опозиція
2. Літвяга В. Поняття «концепт» у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. 2013. С. 48.

3. Пархоменко Н. О. Концепт «бідність» в німецькій фразеологічній картині світу : магістерська дисертація. Київ, 2019. 117 с.

Список джерел

1. Кудряшова В. «Я вийшла з Маріуполя пішки, але на наступний день повернулася». *The Village Україна*. URL : <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-experience/324791-ya-viyshla-z-mariupolya-pishki-ale-na-nastupniy-den-povernulasya>

2. Ломакіна Т. Моя війна. *Моя війна*. URL : https://mywar.mkip.gov.ua/user/tetyana_lomakina

3. Мазуренко А. Моя війна. *Моя війна*. URL : https://mywar.mkip.gov.ua/user/mo_sparkle

4. Моя війна. *Моя війна*. URL : <https://mywar.mkip.gov.ua/user/Sussertod>

5. Пшенична О. «Вам треба позбутися цієї ненависті», – написала мені сьогодні одна мила іноземка. *Затишок*. URL : <https://zatyshok.net.ua/26539/>

6. Чорба Х. В. Моя війна. *Моя війна*. URL : https://mywar.mkip.gov.ua/user/chorba_kristina_vitaliyivna

7. Щоденники війни: історія студентки медичного університету, яка з батьками рятувала людей у підвалах Маріуполя. *Офіційний сайт каналу 1+1*. URL : <https://1plus1.ua/snidanok-z-1-1/novyny/sodenniki-vijni-istoria-studentki-medicnogo-universitetu-aka-z-batkami-ratuvala-ludej-u-pidvalah-mariupola>

8. Belorusets Y. The war diary of Yevgenia Belorusets. *Isolarii*. URL : <https://www.isolarii.com/kyiv>

9. Chekal P. 30 young ukrainians tell their war stories. URL : <https://nymag.com/intelligencer/article/ukraine-war-diary.html>

10. Sych V. Ukraine War Diary: “You can never really get used to the air raid sirens”. *Atlantic Council*. URL : <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-war-diary-you-can-never-really-get-used-to-the-air-raid-sirens/>

**PECULIARITIES OF PHRASEOLOGICAL UNITS USE IN
TRANSLATION OF THE NOVEL “VOROSHILOVGRAD” BY
SERHII ZHADAN: CORPUS-BASED APPROACH**

У статті досліджено використання перекладацьких трансформацій в англійськомовному перекладі роману Сергія Жадана «Ворошиловград». Дослідження виконано із застосуванням корпусних технологій, а саме на основі створеного українсько-англійського паралельного корпусу роману С. Жадана.

Ключові слова: *корпус, конкорданс, фразеологізм, вихідна та цільова мови.*

This research shows translation transformation use in English version of the novel “Voroshilovgrad” written by Serhii Zhadan. The research is performed with the use of corpus technologies, namely on the basis of the created Ukrainian-English parallel corpus of S. Zhadan’s novel.

Key words: *corpus, concordance, phraseological units, source and target texts.*

Colloquial language, from familiar and spatial to restricted, is widely represented in modern Ukrainian literature. Postmodern fiction is the most relevant trend today, the mainstream production of writing ideas and, consequently, of the publishing business, as it demonstrates the reflection of the state of society in its real manifestation. The translation of stylistically colored vocabulary leads to a number of difficulties, as it is characterized by national specificity, semantic richness, belonging to a certain style and emotional saturation, which leaves open the question of studying colloquial, especially stylistically reduced vocabulary in the field of translation. S. Zhadan’s books reflect the landmark events of the era: the disintegration of the USSR, hopes and disappointments, the fermentation of minds, the war and the search for a way out of the crisis. And all this is refracted through the prism of the human person – living, thinking, loving, suffering and trying to find support in a merciless world.

S. Zhadan’s prose works are characterized by a postmodern play with the word and its meaning. The author uses modern youth slang and so-called «obscurity» in his works, but it proves that fact that he understands the history of Ukraine and the history of all the world in a new, completely original way, perceives our present in his own way, as

well as the future. He does not aim to please readers. The writer creates his works as if to say to everyone that this is who he is this is how he sees the world around himself, he lives next to us and he also comes from childhood.

Before the representational analysis of the phraseological units was done, the corpus of both texts was created to see how source text is represented in the target language text and compare them. The Sketch Engine corpus manager was used to create the parallel corpus. The texts for the corpus were prepared in Excel in advance (Fig. 1).

Telephones exist for breaking all kinds of bad news.	Телефони існують , аби повідомляти ними різні неприємності .
They make people sound cold and detached. I guess it's easier to pass along bad news in an official-sounding voice.	Телефонні голоси звучать холодно й офіційно , офіційним голосом простіше переказувати погані новини .
I know what I'm talking about.	Я знаю , про що говорю .
I've been fighting telephone receivers my whole life, albeit unsuccessfully.	Все життя я боровся з телефонними апаратами , хоча й без особливого успіху .
Operators all over the world still monitor people's conversations, jotting down the most important words and phrases. Meanwhile, psalm books and phone directories lie open on hotel nightstands; that's all you need to keep the faith.	Телефоністи всього світу й далі відслідковують розмови , виписуючи собі на картки найбільш важливі слова та вирази , а в готельних номерах лежать збірники псалмів і телефонні довідники – все , що необхідно , аби не втратити віру .
I slept in my clothes—jeans and a stretched-out T-shirt.	Я спав в одязі . В джинсах і розтягнутій футболці .

Figure 1. Aligned texts in Excel

To create an Excel file, it was necessary to split the text into separate sentences. This was done by the Sketch Engine tools using the CQL query <s />. The next step was to manually align the corpus. After that, the finished file was uploaded to the corpus manager (fig. 2).

Figure 2. Creation of the corpus

Thus, the created parallel corpus allows to search in parallel concordance (fig. 3).

PARALLEL CONCORDANCE

Zhadan, Телефони існують ...

The screenshot shows a search interface for the word "чуваки". The search results are displayed in a table with three rows. Each row contains a document ID (doc#0), a snippet of text in Ukrainian with the word "чуваки" highlighted, and its English translation. The first row shows "Коло Будки на крилах сидли розкинувшись два чуваки в піджаках і джинсах." translated as "Two dudes wearing sport coats and jeans were sprawled out on the seats by the booth." The second row shows "Третій чувак, у джинсах та адідасівській куртці, тримав Кочу за шкірки і час від часу сильно ним струшував." translated as "A third guy, though, wearing jeans and an Adidas jacket, had Kocha by the scruff of the neck and was shaking him roughly." The third row shows "Коча щось заперечливо скрикував, чуваки на крилах починали сміятись." translated as "Kocha was shouting something in protest, and the dudes sitting in the chairs were chuckling."

Figure 3. Parallel concordance

One of the distinctive features of the conversational style in both Ukrainian and English is the widespread use of phraseological units. To enhance the expressiveness of the text and emotional colouring, Serhii Zhadan adds to the vocabulary of the novel «Voroshilovgrad» a significant number of idioms.

Here are some of the examples to be analysed:

PARALLEL CONCORDANCE

Zhadan_Parallel, Телефони існують для подолання ними різні неприємності.

The screenshot shows a search interface for the phrase "Водії відчували кров і кидалися на нього ще азартніше". The search results are displayed in a table with multiple rows. Each row contains a document ID (doc#0), a snippet of text in Ukrainian with the phrase highlighted, and its English translation. The first row shows "Водії відчували кров і кидалися на нього ще азартніше." translated as "They started smacking each other in frustration, clearly trying to assign blame." The second row shows "Він мене нікуди не повезе і щоби я взявся, зрештою, за розум." translated as "He told me he wouldn't take me anywhere and that I needed to get my shit together." The third row shows "Він мене нікуди не повезе і щоби я взявся, зрештою, за розум." translated as "He told me he wouldn't take me anywhere and that I needed to get my shit together." The fourth row shows "Ці дві старі шкали будуть ходити до мене щодня й вимагати, аби я прикріпав твій бізнес." translated as "Those hags are going to come in here every day and try to get me to shut down your business."

Figure 4. Search Results

The complexity of the translation of phraseology is due to cultural-linguistic factors of their formation, which leads to the need to find adequate equivalents in English. Of course, the highest level of skill is considered to be the translation of phraseology in the source text by the phraseology in the target text, the complete reproduction of the stylistics of the text, considering the semantic load of the structure.

«Водії відчували кров і кидалися на нього ще азартніше». – “They started **smacking each other in frustration, clearly trying to assign blame**”.

«Вислухавши мене, той завчено розлютився, сказав, ... що він мене нікуди не повезе і щоби я **взявся, зрештою, за розум**». –

*“He heard me out and got angry, like usual... He told me he wouldn't take me anywhere and that I needed to **get my shit together**”.*

Consistently, translators use the calque technique – the literal translation of phraseological units. In some cases, it simultaneously reproduces the stylistics, conveys the connotative meaning of the expression and corresponds to the context in the Target text:

*«Ці дві **старі шкани** будуть ходити до мене щодня й вимагати, аби я **прикрила твій бізнес**».* – *“Those hags are going to come in here every day and try to get me to **shut down your business**”.*

Nonetheless, it is not always possible to select an identical equivalent to a phraseological unit, and using the calque technique may be illogical in the context of translation. This is the reason why translators use the descriptive method to provide the notion in the target text. There are a lot of cases while using the descriptive method of translation the text loses stylistic nuance and there is a kind of “accumulation” of the text. In the translation of the novel “Voroshilovgrad” phraseological units retain all the mentioned features:

*«**Не мороч мені голову**, – сказала Ольга і встала з-за столу».* – *“**Quit your blabbing**. I'm trying to think here” Olga said, “getting ready to go”.*

*«Та так, – відповів Травмований, – немає. **На понт беруть**».* – *“I mean they might not have **jack shit**. **They might be blufing**”.*

In the first example of descriptive translation, the stylistics of the text is reproduced by using the colloquial lexical unit ‘blabbing’. In the second case, we see that the emotional colour and eloquence of the statement are preserved thanks to the slang phrase ‘jack shit’.

In order to recreate the stylistic features of the ST, translators often use such phraseological constructions, in which the language of translation is the interpretation of these elements of slang by means of phraseology. There are such examples:

*«Він нікому нічого не сказав, просто взяв і **увалив**».* – *“He didn't say anything to anybody. He just packed his bags and **hit the road**».*

*«Гнат ...загалом поведився сьогодні як **мудак**, зрештою, як і вчора, і позавчора».* – *“Basically, he was being a real **pain in the ass** – just like yesterday and the day before that”.*

*«Та **засцить** Петрович на них свідчити, – незлобиво промовив Коча, – еге ж, Петровичу?».* – *“Petrovich's **too much of a***

pussy to talk to the cops, Kocha declared genially. Isn't that right, Petrovich? "

The method of interpretation in the translation of the novel "Voroshilovgrad" is mostly used to reproduce obscene language, moreover in the combination with slang. Abusive profanity in the English text is conveyed by means of identical lexical constructions, the elements of which may differ slightly in semantics, but in general represent the basic meaning. Here are some examples of the following interpretations:

«Шура, – сказав він Травмованому, – **не залупайся, ви справді заізнлились**». – "Injured" he said, "**Quit waving your dick around. You were late for the game**".

It should be noted that such profanity is a significant part of all colloquial units. In general, the lexical structure of swear words in English does not differ much in content from that in Ukrainian.

Summarising all the mentioned information, the analysis of the slang representation in the source text and its recreation in the target one allows us to conclude that the following methods are most often used by translators while rendering the main idea of the novel: the use of direct equivalents of lexical units, selection of synonymous analogues (substitutions), literal translation (calque), descriptive method, phraseological translation. Depending on the applied method in the process of translation, the elements of colloquial vocabulary and construction in which they are used undergo such translation transformations as neutralization, generalization, concretization, interpretation, contextual replacement, etc.

References

1. Кочерган М. П. Мовознавство на сучасному етапі. *Дивослово*. 2003. № 5. С. 24–29 с.
2. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник. 3-тє вид., пере- роб. і доповн. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
3. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період: навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2008, 248 с.
4. Adams M. Slang: The People's Poetry. *Oxford University Press*. 2009. 257 p.
5. Baker M. In Other Words. *Routledge*. London, 1992. 317 p.
6. Boase-Beier J. Stylistic Approaches to Translation. *St. Jerome Publishing*. Manchester, 2006. 176 p.

Dictionaries

1. Словник української мови : в 11-и т. Київ : Наук. думка, 1978. Т. 9. 350 с.
2. A Dictionary of Modern Slang, Cant, and Vulgar Words / [compiler J.C. Hotten]. London : J.C.Hotten, 1860. 328 p.

STYLOMETRIC PARAMETERS OF THE LITERARY TEXT: CORPUS-BASED APPROACH

Дослідження присвячене індивідуальному стилю автора, основним стилеметричним характеристикам та особливостям художнього тексту (на прикладі новели Дж. Конрада «Таємний спільник»). У дослідженні було дано визначення ідіостилю та висвітлено методи його опису та підрахунку. Описано стилеметричні методи вивчення художніх текстів. Виконано стилеметрику оповідання Джозефа Конрада «Таємний спільник», яка передбачає проведення стилістичного аналізу новели та обчислення лінгвістичної різноманітності тексту, зокрема коефіцієнтів лексичної різноманітності, синтаксичної складності та зв'язності мовлення, індексів винятковості та концентрації тексту.

Ключові слова: стилеметрія, індивідуальний стиль, ідіостиль, ідіолект, коефіцієнти лексичного різноманіття, частота.

The study is dedicated to an author's individual style, basic stylometric characteristics and peculiarities of the literary text (on the example of J. Conrad's short story "The Secret Sharer"). In this research the definition of idiostyle and methods of its description and measurement were processed. The stylometric methods used to study the literary texts are described. The stylometry of Joseph Conrad's short story "The Secret Sharer" was performed. It includes the carrying out a stylistic analysis of the short story and calculation of the linguistic diversity coefficients, including coefficient of lexical diversity, degree (measure) of syntactic complexity, speech coherence, indices of exclusivity and concentration of a text.

Key words: stylometry, individual style, idiostyle, idiolect, linguistic diversity coefficients, frequency.

Problem statement. Nowadays the studies of the author's individual style, the embodiment of his creative personality's conceptual picture of the world in the literary discourse, idiodiscourse are becoming increasingly relevant. The study of the problem of idiostyle is most observed in translation studies, where the relationship between the personality of the translator, his style of writing, the right to convey his individuality as a result of translation are discussed.

Joseph Conrad is an outstanding English writer of the first half of the 20th century, whose works are widely known abroad. Numerous studies, articles, and reports about his work have been written in foreign literature. Nevertheless, there are only few Conrad's idiostyle research

works. Even though Conrad comes from Ukraine, his works have hardly been studied in our country, too. Moreover, most of Conrad's works have not been translated into Ukrainian yet.

The topicality of the theme is determined by the necessity of special studies of characteristic features of J. Conrad's individual style, determination of his linguistic picture of the world and individual way of using language tools for further use of the received data in the translation of Conrad's work, including his short story "The Secret Sharer".

The latest research and published works analysis. The theoretical materials of such linguists as O. Selivanova [6], H. Didukh [1], L. Kotkova [4] give a deeper understanding of the theme of investigation. They determined the concept of idiosyle as an individual way of verbal expression, associated with a system of linguistic and stylistic means, specific to the creative manner of a particular linguistic personality of the author.

This research paper aims to perform stylometric analysis of J. Conrad's short story of the first decade of the 20th century "The Secret Sharer".

The objectives of the study encompass the following aspects:

- to define the term "stylometry";
- to study the method of linguistic and stylistic analyses of the work;
- to carry out stylometric analysis of influential features of the author's idiosyle in the short story "The Secret Sharer";
- to identify characteristic features of J. Conrad's idiosyle.

The main part. The authorship analysis study is one of the multiple applications that can take advantage of this situation to turn the vast amount of data into practical and useful knowledge. The technique, which is used to resolve the task of authorship attribution, is stylometry [9].

Stylometry is applied philological discipline that deals with the measurement of stylistic characteristics of texts and their parts; it applies statistical analysis to literature by evaluating the author's style through various quantitative criteria [5].

The purpose of stylometry is typology, attribution, diagnostics, reconstruction of texts and their parts, etc [12].

The short story “The Secret Sharer” was selected, read, and examined to characterize the stylistic features and peculiarities of Joseph Conrad's idiosyncrasy. In order to get accurate results of stylometry of the text (the first 718 words of this work without pictures and extra symbols) was performed by stylometry tool developed by Candidate of Technical Sciences, Associate Professor in Institute of Computer Science and Information Technology Vikroriia Vysotska (pic. 1) [13].

Pic. 1. Stylometry tool by Vikroriia Vysotska

The calculation of coefficients of the main quantitative characteristics of the work is:

Lexical diversity. Lexical diversity score is a measurement of the breadth and variety of the vocabulary used in a piece of writing. The coefficient of lexical saturation or vocabulary diversity makes it possible to identify the level of eloquence and the intellectual potential of the author.

Lexical diversity is the ratio of the number of words to the total number of word forms of the text. It is calculated by the formula:

$$K_L = W/N,$$

where K_L is the lexical diversity coefficient, W is the number of lemes in a text, N is the total number of words of this text.

The value of K_L lies within [0; 1] and larger resulting decimal fraction indicates higher lexical diversity of a text. Although there is no

official standard for lexical diversity coefficient K_L , for most people the normal value of this ratio is from 0,16 to 0,24 units.

The number of words in the text (W) is equal 358 and the total number of words of this text (N) is 718. The coefficient of the lexical diversity is

$$K_L = 358/718 = 0.49860724233983.$$

As the coefficient (~ 0.5) is higher than the normal rate of an ordinary person it indicates the literacy, richness of speech, intelligence of the author.

Syntactic complexity. The advanced writers' level is characterized by a varied use of different sentence structures with multiple subordinate and non-finite clauses.

Syntactic complexity is the ratio of the number of sentences to the number of words of a certain text. It is calculated by the formula:

$$K_S = 1 - P/W,$$

where K_S is the coefficient of syntactical complexity, P is the number of sentences, W is the number of words in the entire text.

The value of K_S lies within [0; 1] and larger fraction indicates the more words in general in such a text, and therefore, higher possibility of diversity of syntactic relationships between the words in a single sentence.

The number of sentences in the text (P) is 21, the number of words in the entire text (W) is equal 358. The coefficient of syntactical complexity of the text is:

$$K_S = 1 - 21/358 = 0.94134078212291.$$

As syntactical complexity coefficient (~ 0.9) is extremely high, it shows that the author uses a lot of complex syntactic constructions and sentences in his language of the text.

Speech coherence. The speech coherence coefficient means the ratio of the number of prepositions and conjunctions to the number of separate sentences.

The coefficient of logical coherence is always positive for the effectiveness of the text. The greater the number of functional words in a sentence, the more the text is logically coherent and better perceived by readers or listeners.

It is calculated by the formula:

$$K_z=(Z+S)/(3P),$$

where K_z is coefficient of speech coherence, Z is the number of prepositions, S is the number of conjunctions, P is the number of separate sentences in the text.

Values within the unit provide a fairly balanced ratio of functional words and syntactic constructions in the text (it is equal to unity when there are three connective elements (prepositions and conjunctions) in one sentence.

The number of prepositions (Z) in the text is 81, the number of conjunctions (S) is equal 45 and the number of separate sentences in the text (P) is 21. The speech coherence coefficient is:

$$K_z=(81+45)/(3*21)=2.$$

The speech coherence coefficient (2) is greater than unity, as there are a lot of functional words in the text. In particular, such functional words as “of”, “to”, “and”, “in”, “on”, “as”, “for”, “at” are 3rd, 4th, 6th, 8th, 13th, 16th, 19th respectively most frequently used words in the text. That means that text has a high logical coherence and balance of syntactic constructions.

Agressiveness. The verb (agressiveness) coefficient is the ratio of the number of verbs and verb forms to the total number of words in the text. Usually, the number of available verbatives indicates the level of emotional tension of the text. It is calculated by the the formula:

$$K_v=V/N,$$

where K_v is the verb coefficient, W is the number of verbs and verb forms in a text, N is the total number of words of this text.

The number of verbs and verb forms in the text (V) is 90, the total number of words of this text (N) is 718. The verb coefficient (K_v) is:

$$K_v=90/718=0.12534819.$$

The verb coefficient (~0,13) is within the norm and is a sufficient indicator of the middle level of emotional tension which the author of the text has.

Exclusiveness. Exclusiveness index is the variability of lexis, that is, the proportion of the text, which is occupied by the words found 1 time. It is calculated by the formula:

$$I_{wt} = W_1 / W,$$

where I_{wt} is the exclusiveness index, W_1 is the number of words of text with frequency 1, and W is the number of words in the entire text.

The number of hapax legomena (words of the text with frequency 1) (W_1) is equal 268 and the number of words in the entire text (W) is 358. So, exclusiveness index (I_{wt}) is

$$I_{wt} = 268/358 = 0.74860335195531.$$

Concentration. The opposite value to the exclusivity index is the concentration index, which is the proportion of the text, occupied by the words found 10 times or more. It is calculated by the formula:

$$I_{kt} = W_{10} / W,$$

where I_{kt} is the concentration index, W_{10} is the number of words with frequency of 10 and more, W is the number of words in the whole text.

The number of words in the text with frequency of 10 and more (W_{10}) is 9 and the number of words in the whole text is equal 358. So, the concentration index (I_{kt}) is:

$$I_{kt} = 9/358 = 0.025139664804469.$$

The indexes of exclusivity and concentration reflect the diversity of the writer's lexicon. The relatively small amount of high-frequency vocabulary in the text, and, accordingly, the low concentration index (approximately 0.025) and the relatively large number of words with a frequency of 1 and, accordingly, a high index of exclusiveness (about 0.75) indicate a remarkable diversity of the vocabulary of the text.

Conclusions. The considerable attention in the field of applied linguistics is paid to the analysis of the author's idiosyncrasy features used in a text. The concept of individual style plays an important role in the analysis of the characteristics of fiction because the literary style gives opportunities to identify specific features of the author's worldview, as each writer chooses his own set of the language tools (words), frequency of their use and the way to combine them.

The author's individuality is an important component of the translation studies because the main purpose of literary translation is to preserve the linguistic personality in a text.

According to the calculation of linguistic diversity, the following results and characteristics of J. Conrad's idiostyle in the short story "The Secret Sharer" are:

- the lexical diversity coefficient means the literacy, richness of speech in the "The Secret Sharer";
- syntactic complexity coefficient shows a lot of complex syntactic constructions and sentences in the author's language of the text;
- due to the coefficient of speech coherence the text has a high logical coherence and balance of syntactic constructions;
- aggressiveness coefficient indicates the middle level of emotional tension which the author of the text has;
- exclusiveness and concentration coefficients show a remarkable diversity of the vocabulary of the text.

References

1. Дідух Х. І. Ідіюстиль як відображення авторської картини світу. *Філологічні науки: Риторика і стилістика*. URL : <http://www.rusnauka.com/15>
2. Фадєєва О. Ідіюстиль як відображення авторської картини світу у творач гібридного жанру. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія*. 2019. № 2. С. 138–145.
3. Корнієнко А., Бугайова А. Ідіюстиль автора: мовно-літературознавчий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. № 25. С. 36–38.
4. Коткова Л. Ідіюстиль, індивідуальний стиль і ідіолект: проблеми розмежування. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2012. Кн. 2. С. 26–29.
5. Мартыненко Г. Я. Основы стилеметрии. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1988. 176 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К., 2006. 672 с.
7. Brundage D. Elements of Writing Style. URL : <http://writesite.athabascau.ca/documentation/elements-of-style.pdf>
8. Holmes D., Kardos J. Who Was the Author? *Chance*. 2003. N 6(2). P. 5–8.
9. Juola P., Sofko J. & Brennan P. A prototype for authorship attribution studies. *Literary and Linguistic Computing*. 2006. N 21(2). P. 169–178.
10. Keene J. Elements of Literary Style – [Cited 2018, 17 April]. URL : <https://lithub.com/john-keene-elements-of-literary-style/>
11. Lytvyn V., Vysotska V., Veres O., Rishnyak I., Rishnyak H. Content linguistic analysis methods for textual documents classification. *XIth International Scientific and Technical Conference Computer Sciences and Information Technologies (CSIT)*. 2016
12. Lytvyn V. Development of a method for the recognition of author's style in the Ukrainian language texts based on linguometry, stylemetry and glottochronology. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2017. N 4/2 (88). С. 10–19.
13. Блог Висоцької В. А. URL : <https://victana.lviv.ua/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Вельмик Вікторія – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (IV курс) Навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка (науковий керівник: доц. **Гримашевич Г. І.**, кафедра української мови).

Городецька Анна – студентка магістерського рівня вищої освіти (I курс) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Колоїз Ж. В.**, кафедра української мови).

Гребень Оксана – студентка магістерського рівня вищої освіти (I курс) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Бакум З. П.**, кафедра української мови).

Дармограй Тетяна – студентка магістерського рівня вищої освіти (II курс) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Бакум З. П.**, кафедра української мови).

Дядечкина Аліна – студентка магістерського рівня вищої освіти (II курс) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Журба С. С.**, кафедра української та зарубіжної літератур).

Журбенко Антоніна – студентка магістерського рівня вищої освіти (II курс) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Журба С. С.**, кафедра української та зарубіжної літератур).

Запорожченко Ангеліна – студентка магістерського рівня вищої освіти (II курс) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Мельник Н. Г.**, кафедра української та зарубіжної літератур).

Змисла Софія – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (III курс) Львівського університету безпеки життєдіяльності, Інституту психології та соціального захисту (науковий керівник: доц. **Пальчевська О. С.**, кафедра іноземних мов та перекладознавства).

Крюкова Наталя – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (III курс) Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (науковий керівник: доц. **Іванченко М. Ю.**, кафедра іноземних мов та перекладознавства).

Кучма Роман – студент магістерського рівня вищої освіти (I курс) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Колоїз Ж. В.**, кафедра української мови).

Левченко Дар'я – студентка магістерського рівня вищої освіти (II курс) Навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка (науковий керівник: доц. **Гримашевич Г. І.**, кафедра української мови).

Малюк Катерина – студентка магістерського рівня вищої освіти (II курс) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Дудніков М. О.**, кафедра перекладу та слов'янської філології).

Пошва Марта – студентка магістерського рівня вищої освіти (I курс) Національного університету «Львівська політехніка», Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій (науковий керівник: доц. **Таран О. С.**, кафедра прикладної лінгвістики).

Прокопова Єлизавета – студентка магістерського рівня вищої освіти (II курс) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Мельник Н. Г.**, кафедра української та зарубіжної літератур).

Рибак Вікторія – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (III курс) Львівського університету безпеки життєдіяльності, Інституту психології та соціального захисту (науковий керівник: доц. **Пальчевська О. С.**, кафедра іноземних мов та перекладознавства).

Сезоненко Ганна – студентка магістерського рівня вищої освіти (II курс) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Журба С. С.**, кафедра української та зарубіжної літератур).

Синчишин Оксана – студентка магістерського рівня вищої освіти (II курс) Криворізького державного педагогічного

університету (науковий керівник: доц. **Вавринюк Т. І.**, кафедра української мови).

Турчин Юлія – студентка магістерського рівня вищої освіти (I курс) Національного університету «Львівська політехніка», Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій (науковий керівник: доц. **Таран О. С.**, кафедра прикладної лінгвістики).

Філоненко Романа – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (III курс) Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (науковий керівник: доц. **Маланюк М. С.**, кафедра іноземних мов та перекладознавства).

Шаповал Яна – студентка магістерського рівня вищої освіти (I курс) Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Колоїз Ж. В.**, кафедра української мови).

Шостак Вікторія – студентка бакалаврського рівня вищої освіти (III курс) Львівського університету безпеки життєдіяльності, Інституту психології та соціального захисту (науковий керівник: доц. **Пальчевська О. С.**, кафедра іноземних мов та перекладознавства).

М **Матеріали студентських наукових читань** : зб. наук. праць /
54 ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Бакум З. П., Білоконенко Л. А.,
Вавринюк Т. І. та ін. Кривий Ріг, 2022. Вип. 10. 119 с.
ISBN 978-966-177-095-8

Наукове видання

Відповідальний редактор – Ж. В. Колоїз
Відповідальний секретар – Т. М. Мішеніна
Коректор – І. В. Іщенко
Комп'ютерна верстка – Ж. В. Колоїз

Рекомендовано до оприлюднення 01.11.2022.
Формат 60x84/16. Ум. др. арк. 5,5